

36 F. oszt. olv. anyag.

ERESZTÉNY MAGVETŐ

UNITÁRIUS IRODALMI TÁRSASÁG FOLYÓIRATA

SZERKESZTI:
VÁRI ALBERT

TARTALOM:

	Lap
<i>Pálfi Márton</i> : Dávid Ferenc az Emerson mérlegén ..	145
<i>Dr. Ferenczy Géza</i> : Adatok a székelyudvarhelyi unitárius egyházközség történetéhez	160
<i>Dr. Tóth György</i> : A magyar unitárius egyház alkotmányának jogtörténeti kifejlődése	165
<i>Iván László</i> : Isten felé	172
<i>Dr. Varga Béla</i> : Hittani tanulmányok.	179
<i>Dr. Boros György</i> : Szertartások és vallási szokások az unitárius egyházban	185
<i>Fekete Lajos</i> : Szabad vagyok (vers).	197
<i>Dr. Gál Kelemen</i> : Theológiai akadémiánk legközelebbi tudományos feladata	198
<i>Dr. Tóth György</i> : Adalék N. Fekete Gábor életrajzához	202
Irodalom	206
Különlélek	212

KV. ÉVF.

1933. JULIUS—OKTÓBER

4—5. FÜZET.

KERESZTÉNY MAGVETŐ

megjelenik minden két hónapban egyszer, legkevesebb
3 iv tartalommal.

FŐMUNKATÁRSÁK :

BENCZÉDI PÁL, KAUNTNÉ ENGEL ELLA, KELEMEN
LAJOS, KERESZTESI DÉNES, KOVÁCS LAJOS,
LŐFI ÖDÖN, PÉTER LAJOS ÉS
DR. VARGA BÉLA.

A KERESZTÉNY MAGVETŐ a szabadelvű kereszténység szolgálatában áll. Célja: a tiszta keresztény theizmus magasztos eszméit a jelen kor különböző gondolatáramlatai közt fenntartani s emellett szolgálni azoknak az érdekeknek is, melyek az egyház s különösen az unitárius és más szabadelvű egyházak életére történelmi vagy gyakorlati szempontból vonatkoznak.

Évégre közöl hittani, bölcséleti és történelmi tanulmányokat, értekezéseket, szépirodalmi munkákat s másnemű dolgozatokat s azonkívül az oktatás- és nevelésügynek is tért szentel; az egyházi és oktatásügyi nevezetesebb mozgalmakat figyelemmel kíséri.

A lap szellemi részét illető minden közlemény Vári Albert tanár címére küldendő. (Cluj-Kolozsvár, Unitárius Kollégium.)

Előfizetési ára egész évre Romániában 200 lej. Magyarországon 10 P. Pártoló-díj egész évre: 300 lej, mely összeg Hadházy Sándor egyházi pénztárnok, az U. I. T. pénztárnoka címére küldendő (Cluj—Kolozsvár, Unitárius Kollégium). Alapítóknak, akik 3000 lejt fizetnek, díjmentesen küldjük a folyóiratot.

Dávid Ferenc az Emerson mérlegén.

Ki a nagy ember? — kérdi Emerson, a modern unitárizmus legnagyobb büszkesége, a legnapfényesebb világnézetű gondolkozó, *Az emberi szellem képviselői* című művében. Hogy ki a nagy ember? Az, aki kellő időben érkezik, a maga helyén áll s könnyen és erőlködés nélkül felel arra, amire mindnyájan várjuk, lessük a feleletet. Valahogy ilyenformán lehetne egy mondatba rögzíteni és tömöríteni az Emerson ötletes és Shakespeare-i meglátásokban tovarohanó színes tüzijátékát.

A nagy emberek — úgymond — az eszmék értékjelzői, az érzékfeletti világ térképrajzolói. Mi, apró emberkék „egész életünkben az értékek folytonos megállapításával vesződünk”. Makacsul és csökönyösen, mint az a bizonyos négy lábú rokonunk. Mert „függetlenül az értelmi erőtől mindenkiben megvan az önérzet kevélysége, a meggyőződés, hogy neki igaza van, hogy *neki* van igaza. A leggyámoltalanabb vén asszony, a csak mozdulni tudó hülye, ami szikrája a tehetségnek s érzéklésnek maradt benne, arra használja, hogy a maga nézete szerint a többiek ostobaságát kikacagja. Különbözés a magunk nézetétől; a képtelenség mértéke. Nem pompás gondolat volt-e — kérdi — a dolgokat ezzel a ragacssal, minden cementek e legerősebbjével foglalni egybe?”

De a mosolyognivaló tragikomikum még csak most jön. Minden eredetiségre törekvő makacsságunk visszafelé sül el, mert „A kor eszméi a levegőben vannak s mindenkit megmérgeznek, aki beleheli. Vannak egész népekkel és korokkal közös bűnök és bolondságok. Az emberek jobban hasonlítanak kortársaikhoz, mint szüleikhez. Tapasztalhatni öreg házaspárokon, hogy egyformákká válnak. Kortársainktól minden erőfeszítés nélkül eltanuljuk, amit tudnak, угyszólván bőrünk likacsain szívjuk be.” Az elfogultság erényé lesz, mert rokonszenv a szülőanya.

És most jön a nagy ember, „Az a hatalmas szemvív, mely leveszi szemeinkről az önzést s képessé tesz emberek és tettek meglátására, új, helyesebb, igazabb átértékelésre. A nagy emberek a megváltók: megváltak az egyetemes, a *szövetséges* tévedésektől, megvédelmeznék kortársainktól, kiszabadítanak az egyetemes előítéletekből. Az idegen nagyság a kabalizmus ellenszere. Mily kárpótlás egyetlen nagy ember a törpék egész tömegéért!”

Mily kárpótlás! Aki a XVI. század késhegyig menő hitvitáit s ma sokszor csak mosolyra készítő meddő szórszálhasogatásait olvasva, végre Dávid Ferencig s a lelkiismereti szabadság törvénybeiktatásáig, mindezeidig a legszebb és legértékesebb magyar gondolatig ér, elragadtatásában lehetetlenség így föl nem kiáltania: Mily kárpótlás!

Nem én s nem is Emerson kiált így föl. Unitárius embertől elfogult kérdés volna talán a jogos büszkeség is: bizd másra, bizd a lelkiismeretedre a magad és a tied értékelését. Dávid Ferencet unitárius ember ásta ugyan ki a sírjából, a nagy tudású s csodálatosan bölcs és higgadt temperamentumu Jakab Elek (akinek ezért, zárójelben legyen mondva, máig is adós az unitárius kegyelet), de azóta a magyar szellemtörténet bűvárai is csodálattal állanak meg a Dávid Ferenc nevénel s felekezeti elfogultság nélkül csaknem egyértelműleg vallják, hogy „A magyar reformátorok közt egy sincs, akit hozzá fogni lehetne. Buzgó, nemes szív, tele jámborsággal, szeretettel, az igazság keresésében határtalan vágy és odaadás, tiszta, a század salakjától ment szabadelvűség és türelem, hatalmas tanulmány és erős dialektika, fényes szónoki tehetség, úgyszólván a lángész adományával egyesülve, mindez dicsőséget áraszt élete küzdelmeire. A reformáció alapeszméjének majdnem a tökéletességig való fokozása és megtestesülése pályájában, az eredetiség, mellyel társai között egyedül díszeskedett, a martirhalál koszorúja, mely homlokát övezi, a nagy reformátorokhoz teszik hasonlóvá. Fenkölt apostol, kinél több meggyőződéssel a szellem jogát, a szabadságot senki sem hirdette.” (Horváth Cyrill: A magyar irod. tört. 230. l.)

Mily kárpótlás a tengernyi szenvedésért és megpróbáltatásért! De hátha csak a mi magyar szemünk nőtetí így meg az embert és a mértéket? Hátha csak a hazai mértékekhez szokott szem jóakarató öncsalása az egész Dávid-kultusz? Milyen kínálkozó

alkalom: megmérni egyszer ezt a nagy embert az Emerson mértékével is. Vajjon így is nagynak bizonyulna-e? Mérd meg, az Emerson mértékével mérd meg Dávid Ferencet. Az unitárius apostolt az unitárius bölcs mértékével. A legnagyobbat a legnagyobbal!

Mérd meg! De hogyan méred meg azt, akit nem ismersz?! Az angolszász mérték nem felületes, az angolszász mérték az emberre, a fizikai emberre is kíváncsi. De honnan szedjük mi elé Emersonnak Dávid Ferencet? Mi itt is szerencsétlenek vagyunk. Mi valószínűleg már sohasem nézhetünk a Dávid Ferenc szemébe. Színről-színre magunk elé nem tehetjük, ami nem maradt fenn, az arcképét. Csak az a vigasztaló, hogy ez másutt is így van. Különös ironiája a sorsnak, hogy a nagy embereknek rövid az életrajzuk, rendszeren nincs külső élettörténetük. A historia elfeledte idejében följegyezni a följegyezni valókat, vagy ha föl is jegyezte, a rosszakarat és gyűlölet gondoskodott róla, hogy megsemmisítse. Ha az embert nem lehetett megégetni, megsemmisítette legalább a képét, a lélek tükörét. Mintha tudta volna, hogy a külső emberben is mindig ott a belső ember. Madách lecsüngő mandarinbajsa mintegy jelképe, beszédes szimboluma a ködös nyugati filozófiát fenséges és fensőséges nyugalommal megmérő turáni értelemnek. Arany János lapos arcán a hagyma-orr és busa harcshajusz fölött méléző szemek befelé fordult merengése népi erők és belső convulsiók rejtelmes mélységeit sejteti. Kanyaró Ferenc gondosan nyírt szája szélén minden haj- és idegszál lesben áll, mérgezett hegyű dárdát szorongat s csak a jelt várja, hogy kéjelegve megforgathassa az előreelrendelés szerencsétlen órában született szegény *révészeinek* a beleiben. A hitszállító Blandrata képén a felületes szemlélő is leolvashatja az eszes róka teljes természetrajzát. S János Zsigmond lányos szelidségű arca nemcsak a hit-szabadság glóriájától ragyog, azt is elárulja, miért lett éppen a legfelsőbb regiszterekben járó egyházi ének az ő kedvelt éneke. Csak a Dávid Ferenc arca nem mondhat semmit.

Azt se tudjuk, milyen törzsön nyugodott ez a hatalmas kőponya. Hiteles följegyzés hiányában itt is csak találgatásra vagyunk utalva. Azt följegyezték, hogy hatalmas trombita-hangja volt. Ebből megfelelő mellre és tüdőre következtethetünk. A természetnek ugyan sok furcsa tréfája van. Kis embernek nagy botot nyom a

kezibe, nagy Mahomet-embernek kappanhangot s majom-lelket ad. De mégis inkább Lockenak kell hinnünk, aki azt mondta, hogy Isten, mikor prófétát teremt, nem semmisíti meg az embert, meg Emersonnak, aki meg azt mondja, hogy minden ember idézet őseiből. A Dávid Ferenc ősei pedig jól megtermett hatalmas százsztruncusok¹ lehettek. S hogy testbeli terjedelem dolgában Dávid F. sem fajzott el tőlük, azt hiteles följegyzés is bizonyítja. Mikor élte alkonyán nagy betegen birái elé hurcolták, a testes kövér ember (Obeso corpore) annyira össze volt esve már, hogy veje az ölében vive rakta kocsiára. Talán ez a följegyzés tévesztette meg Kriesch Aladárt, a művészt, hogy ismeretes képén Dávid Ferencet hús- és vérnélküli ászkétává eszményíti. Nem, ilyen vérnélküli penészvirág sohasem lehetett a büszke Barát Kata férje, a hitujítás rettenetes munkabírású bajnoka s tán a jóféle kömáli borok vendégszerető házigazdája. A szerzeteseknél a középkorban mehetett érdemszámba az ilyenfajta göthösség, a mai tintaszagú világban is megbocsátható gyarlóság, de a XVI. század férfiasan nyers erőtlől duzzadó világában valósággal bünszámba ment s csak tán Calvinnek válhatott előnyére. A modern orvostudomány is azt mondja egyébiránt, hogy a 60—70 év között a testes kövér emberek szoktak egyszerre összeesni, ha valami éri őket. (A Dávid és Góliáth meséje ilyenformán csak legfeljebb fordítva volna alkalmazható Dávidra és Meliusra: termetre nézve Dávid Ferenc a Góliáth s az apró termetű Melius a Dávid).

Ámha a külső embert nem is tudjuk föltámasztani, a belső ember annál inkább él az ő műveiben és alkotásaiban. S erre a belső emberre rávonhatjuk az Emerson mértékét. Megkérdehetjük, a maga idejében érkezett-e s a megérkezésében volt-e valami rendkívüliség, vagy legalább valami olyan tréfás kabalizmus, amilyeneket Emerson, ez a kivételes lelki rugékonyságú lángész, olyan gyermekes kedvteléssel szokott észrevenni. Hát van. Emerson, ha hallja odafenn, tapsolhat örömeiben, mert Dávid Ferenc egyenesen neki született, mert Dávid Ferenc nagy kabalista, a hetes szám kabalistája, sőt az unitárius igazság kirobbanása is csupa kabalizmus.

---

¹ Apját *Hertel*-nek hívták, Kanyaró F. elnézésből *Helter*-nek keresztelték s utána mások is.

Ha jól esik, mosolyoghatunk ezen a maradisággal kacérkodó tréfás megállapításon. Hát hiszen jól látja azt ma minden okos ember, hogy a reformáció hihetőleg Dávid Ferenc nélkül is elért volna Dávid Ferencig, mert az egyszer kirobbant gondolatnak hihetetlen feszítőereje van. A kidobott kő nem teheti, hogy meg ne tegye a maga jellegzetes görbéjét. Új gondolatok több új embert szülnek, mint új ember új gondolatot. De a Dávid Ferenc megérkezésében miért ne látnók mi is meg a végzetszerű kabalizmust, ha ő látja és elmondja. Az unitárius próféta ugyanis, a reformációnak ez a legvitézebb, legmerészebb s egyszersmind legkrisztusibb szelidségű bajnoka (Kedvem volna ebből magyarázni ki a kabalizmust) 1517-ben, az eszme kirobbanásakor, éppen 7 éves volt, de kerek 7×7 esztendőnek kellett lefolynia és leperegnie, amíg az ő zászlajára, az egy ömagátólvaló Isten hitére reátalált. Kabalizmus ide, kabalizmus oda, de ez meglepő, meggondolásra készítő, mert első tekintetre kissé lehangoló megállapítás. Hogyan, hiszen így az unitarizmus nagy prófétája már (újabb kabalizmus) 8×7 éves volt, amikor a nagy eszmére, lelkének nagy igazságára reátalált. Hiszen a nagy föltalálók és fölfeledek nem a 8×7 évesek soraiból szoktak verbuválódni. A 8×7 évesek rendszerint már túljárnak a delelőn: 8×7 éves korukban már kezd begyöpösödni az emberek feje, nem járnak új úton, csak a már megjárta úton szerzeteket összegeznek. Nem keresnek új igazságokat. A régi is igen megkopott már s kezd minden mindegy lenni. A 8×7 évesek inkább kerékkötők már, mint kerékkoldók. Bölcs konzervatívok s nem radikális fölforgatók. Inkább boronálók, mint a dolgok, események és elvek élére állítói. Inkább megalkusznak, mintsem veszélyeztessék a meglévő értéket s főleg a maguk ráncosodó, de annál féltettebb bőrét. Inkább reális bölcssek, mint ideális bolondok. Nem, s ha Dávid Ferenc mégis közülök került ki, ez a kivételes külső körülmény kivételes értelmi erőre, kivételes lelki rugékonyságra s főleg kivételes jellemzilárdságra mutat, az igazi nagyság legfontosabb ismertetőjeleire.

Hiszen igaz, senki sem kezdi a járitanulást a nagyapja papucsában, mindenki jár valameddig gyermekcipőben, de tévedés volna azt hinni, hogy csak az viszi valamire, aki ideje előtt lerugja. Éppen olyan tévedés volna azt hinni, hogy Dávid Ferenc Minervaként, kész fegyverzetben ugrott elő a vallás-szabadság

zászlóvivőjének. Nem. A mi unitárius nagyjaink és prófétáink feltűnően lassan érnek s meglehetősen későn rugják el a gyermekcipőket. Brassai már szürkülni kezdő bácsi, mikor az ismeretlenségből előbukkan. Az ötvenes évek Dávid Ference sem a mi prófétánk még. Nem azért, mert nem unitárius, nem azért, mert háromsághívó, sőt védő. Attól tőlünk lélekben még lehetne unitárius. De a Stancaro-viták Dávid Ference még kiérezhetőleg nem a maga megtalált lelki igazát védi, hanem a szervezett egyházét. Nem a lelke küldi a küzdelembe, hanem legfeljebb csak a kötelességérzet. A nyáját védi, a nyáját félti s nem a megtalált igazság dörömböl ki a szavaiból. Még igazában nem ivott a szabad vizsgálódás, a korlátlan lelki szabadság borából. Csak belekóstolt, de nem részegült meg. Még nem a lelkiismeretének, hanem csak a maga és hozzátartozói győzelmének és győzelemre juttatásának a bajnoka. Még egyedül csak a szelidség az, amiben rokonszenvesen felülmulja összes kortársait, főleg a hatalmaskodó olyan nagyszerűen értő Meliust. Ezidőszerint még ő is csak győzni tud és győzni akar s ezért nem riad vissza mestereinek, az ezer hájjal megkent humanistáknak a mesterfogásaitól, a csillogó siker érdekében minden fegyvert egyformán megengedhetőnek tartó dialektikájától. Ebben voltak ők tudvalevőleg nagy művészek, a fényes dialektikában, ez az ő táltos paripájuk. Mért ne ülne a tanítvány is keményen meg a nyeregben, pláne ha ezt el is várják tőle. A Dávid Ferenc készültségében sem csalódhattak kolozsvári hivei, az új nyáj, de mi, utókor, csalódottan csóváljuk és csóválhatjuk a fejünket a Stancaro- és Kálmáncsehi-viták meddő zabhegyezésein, mi Ferenc uramtól másfajta okoskodást s főleg másfajta vitézkedést és győzelmet váránk. Nekünk nem telik gyönyörűségünk az olyan győzelemben, hol inkább a fényes dialektika, mintsem az igazság győz. Dávid Ferenc életíróját, Jakab Eleket, senki sem vádolhatja meg naivsággal, itéleteiben, minden rajongásig menő szeretete mellett is van annyira józan, hogy ne dobja el a sulykot, nem lesz elfogulttá: mégis kétes örömmel és büszkeséggel könyveljük el a Dávid Ferenc yitakozó tudományáról vallott szertelen és főleg igen kétes értékű dicséretét:

„Rhetorikájának fénye úgy meglep, mint bámulatra ragad dialektikájának ereje. Őt megfogni nem lehetett. Felelni mindenre,

mindig kész. Mikor ellenfele fennakadtnak vélte, egy új kérdéssel, vagy a vitatételén tett egy fordítással kisiklott s támadói fölébe került: Ezer átváltozásra kész Proteus, Homer csodái egyike. Most az elméleti vizsgálódás mélységeibe merül, ha nyomán akarsz elindulni, majd az okoskodás labirintjában, vagy a bibliai helyek feneketlen tengerében vesz el érveid sebző nyila elől . . . A kígyó nem lopózhatik be észrevétlenebbül a virágok közé, mint ő" stb., stb.

Kígyó, labirintus, Homer átváltozásainak Proteus-csodája? Nem, ebből a Dávid Ferencből nem kérünk. Az ezekkel nyert győzelem nem a mi győzelmünk, az ezekkel vitézkedő Dávid F. nem a mi Dávid Ferencünk. Amint szerencsére *nem is* a mi Dávid Ferencünk. Jakab Elek is túloz, de az írás is egyebet mond. Az unitáriussá ért Dávid Ferenc, legalább úgy ahogy fönmaradt írásaiban előttünk áll, ugyancsak nem a Homer átváltozásainak Proteus-csodája. Jámbor és együgyű (ez az ő szava) szolgálja ő csak lelke Istenének, a megismert igazságnak. S az irodalomtörténet bűvára, aki az elmúlt korok írásaiban a műalkotás remekeit, a nyelv és stílus fejlett szépségeit keresi, csalódott szomorúsággal állapíthatja meg Dávid Ferenc első magyar nyelvű s egyben első unitárius hitű művéről, mennyire igazat mond a szerző, amikor unitáriushoz illő őszinteséggel és szerénységgel bevallja, hogy: „Nem igen aggasztaltuk magunkat az írásnak szépen való elrendelésében, sem a dolog felől való ékesen szólásban. Elégnek tartottuk az igazságnak tisztán és együgyűképpen való kimondását.”

1567-ben kiadott Rövid Magyarázat című könyvében írja ezt Dávid Ferenc. Ez a könyv a magyar reformáció legszebb diadala, magyar szellemi életünk örök büszkesége, legnagyobb dicsősége, a legjelentősebb magyar könyv a maga korában, mert a legbeszédesebb történeti bizonyítéka fajunk és kulturánk életvalóságának, de, s minek ne vallanók ezt be az igazságnak megfelelően, nyelvét és stílusát illetően messze elmarad a Jakab Elek rászórt dicséretétől, elmarad ellenfelének, Melius Péternek kiteremtettző zamatos magyarságától is. Elmarad, mondom s minden egyéb lehet, csak raffinált művészet nem. Dávid F. ekkor bizony még nem igen aggasztalta magát az ékesen szólásban, akadozva és bukdácsolva ír magyarul. De, óh de megindítóan illik ez az

együgyüen mesterkéletlen nyelv az unitárizmus bölcsejénél ehhez a szerény mécszet gyújtó szelidlelkű apostolhoz! Mintha csak a Názáreti jámbor tanítványait hallanók. Egyszerűek, együgyűek biz ők és mesterkéletlenek, csak a lelkük ég, csak a világ veszett el számukra, csak a szomjuságuk olthatatlan. De nem kell nagyon szomorkodnia a nyelvi és stílusbeli szépségek után bogarászó irodalomtörténetnek se: az együgyű Máté után csakhamar eljön a megoldott nyelvű művész, Pál apostol is s azt is Dávid Ferencnek fogják hívni. Az akadozó nyelvű Dávid Ferencből a fejlődés három-négy esztendeje — mindössze eddig tart az ő magyar írói pályája, azután nem engedik szóhoz — pompás tollu magyar stilisztát fog faragni. Mít hozhatott volna még a rákenyszerített hallgatás keserű nyolc esztendeje, mivel ajándékozhatta volna meg még nemzetét, ha ki nem ütik kezéből a tollat, azon céltalan dolog már keseregnünk: a holt betű nem szólhat már az élő szó Dávid Ferencének lánglelkéről, a hegytetőn álló Dávid Ferencről. De a hegy alján álló Dávid Ferenchez olyan meghatóan jól áll még az a naiv kabalizmus is. Ő tudja, már, 1567-ben tudja, hogy az Antikrisztus rútságából csak 1570-ben „feshetünk ki“. „Mert Krisztus születése után 1517. esztendőben kezdé Luther bontogatni a Krisztus koporsóit, melynek mostan 50 esztendeje vagyon, kit hogyha hozzávetendesz az 1517 esztendőhöz, teszen 1567 esztendőt, kibem mostan vagyunk. Mindezeknek pedig az végében 7 szám vagyon, mely mindenkor szent volt mind az nap számban, mind az esztendőben, mind pedig az hetedik hónapban“. S ha a babiloni fogságnak is a hetvenedik esztendő volt a vége, joggal várják a hivek, hogy az Antikrisztus rútságából mi is 70-ben, 1570-ben szabadulunk ki.

Mi ebben a naiv, de kétségkívül ősmagyar kabalizmusban a megindító és megható? Mi az, ami minden naivsága mellett is csodálatos fényt vet Dávid Ferenc korát meghaladó rendkívüliségére? Az a megható őszinteség, hogy Dávid Ferenc, az unitáriussá ért Dávid Ferenc, már nem hiszi magát és a maga tudományát az emberi tudás csalhatatlan zsinórmértékének, mint kortársai, illetőleg ellenfelei csaknem kivétel nélkül. Ő tudja és szerényen be is meri vallani, hogy az ő világossága csak *lesz* világosság. Még nem feshetünk ki az Antikrisztus rútságából, a mi világosságunk még nem a teljes világosság, csak szomjuhozzuk, de még nem értük el. Az egy Isten hitéig elérkezett Dávid Fe-

rencet ez az örök szomjuság fogja epezteni. Az igazság után, a teljes igazság után! Kimondott és írásba foglalt hitelveit sosem fogja többé véglegesnek tekinteni. Sem most, sem később, talán halála órájában sem. Dávid Ferenc megérte hirdetett igazságának a győzelmét. 1570-re hirdetett jóslata beteljesült, az unitárius hitvallás alkotmányosan biztosított, éppen a tizenkettedik órában, kevéssel János Zsigmond halála előtt. De Dávid Ferenc diadalának a delelőpontján sem tartotta művét befejezettnek: „Isten felől még sok igazság van elrejtve, mit a világnak prédikálni kell. (Jakab E. 190. l.) Köszöni ellenségeinek, hogy naponként kényszerítik, hogy Isten ígéje feletti elmélkedésben foglalja magát, hogy Krisztusnak mi módon való Istenségét minél inkább megérthesse. Dühös ellenfeleit, a két Pétert (Meliust és Károlyit) szelid gúnnyal arra kéri, erőlködjenek csak tovább is, mert Isten felől még sok igazság van elrejtve. Az igazság után való emésztő szomjuság így lesz Dávidban és Dávid által a sudárba szökkent unitarizmus egyetlen végérvényes és túl nem haladható dogmája. A többi? A többi (hitem szerint) abban a percben elveszti unitárius jellegét, mihelyt a végtelent végessé, a le nem zárható lezárttá akarván tenni, kötelező erővel (Én dogma alatt ezt értem: Hidd, vagy állj ki közülünk!) írásba foglalod, mintha az órát akarnád megállítani, hogy ne járjon, az agyvelőt, hogy ne gondolkozzék tovább. Mintha a lángot a lángért, az életet az életért akarnád eloltani.

Ezért az igazságért érdemes volt vértanu halált szenvedni. Ez nem a betűk, ez a lelkek igazsága. Ez az élet, az örök élet (nem az *örökélet*, az más) ez az örök *élet* igazsága.

Ezért az igazságért elnézhetjük és megbocsátjuk a századokig tartó hitvitáknak sok mulatságos zabhegyezését, sok meddő szélmalomharcát. Hogy ott van-e a Krisztus teste s ha ott, felette, alatta, vagy benne. Hogy Krisztus emberi vagy isteni tulajdonságából kifolyólag teszi ezt vagy azt, ezek ma már éppen olyan mulatságosan bohó kérdések, mint mikor afelett vitáztak, hogy volt-e Ádámnak köldöke. Mennyi tudós vagy tudóskodó nagyképűség kellett hajdan hozzá, hogy állást foglalhass mellette vagy ellene s milyen más szemmel nézzük az egészet ma! Ha pl. ma volna kérdéses az Ádám köldöke, csak a székel mesék okos lányát kellene megkérdezni. Az, ha a lyukas korsót is meg tudta

foldni, erre is megfelelne valahogy ilyenformán: Mutasd meg nekem azt az Ádámot, aztán én is megmutatom neked a köldököt. Ez az okoslány a hitujítás világának sok meddő zabhegyezését is okosabban rendbe hozná, mint száz okos Melius, mert a székely leány józan eszének nincsenek kerékkötői. Neki pl. nem kell a bibliai helyek szentségére esküdni. Ő nem üt a bibliára s nem mondja, hogy ami itt van, az az üdvösség, ami itt nincs, az a világon sincs. Ő kimondhatja, amit még Dávid Ferenc sem mondhatott ki ilyen nyíltan, hogy a bibliát is csak emberek irták, az is tele van gyarlósággal s a gyarlóság tejtetstvéreivel: képekkel, figurákkal, virágokkal, bolondos játszi szárnyas szavakkal, szóval költészettel. Főleg költészettel, amin akár rágódni is lehet, mert az is virág, de nem úgy, mint a szamár a bogáncskorón. Könnyű az okosleánynak, ő ezt ha nem tanulta is, tudja. De az alapos, komoly, tudós, lelkiismeretes embernek álláspontjai, elvei, beidegzettségei, kerékkötői és bogáncskorói vannak. Tessék ezekkel eligazodni, csak a Krisztus-nemimádás, a *non invocatio* tanában, amiért halálra kellett mennie Dávid Ferencnek.

Én, ha nekem itt ma már kivételesen az Emerson módján és humorával kell mindenáron gondolkoznom, főleg azért tartom Dávid Ferencet nagy embernek, mert Dávid tudja, sőt a sorok közt velünk is sejtetni tudja, hogy ő van olyan okos, mint az a mesebeli okoslány, ő éppen úgy értene a sommás elintézéshez, de őt kötik ám a keretek, ő neki meg kell rágnia minden szót, neki meg kell alkudni a körülményekkel. Mert a világosságot csak lassan bírja meg a sötétséghez szokott szem, mert az orvosságot is csak cseppenként lehet beadni. De okos ember abból is ért, ami nincsen kimondva. Dávid Ferenc igazán a sorok közt, vagy a sorok fölött Dávid Ferenc. Nem abban és azzal, amit mond, hanem abban és azzal, amit *még* nem mond ki. Ez az ő tragikum, de ez egyszersmind az unitarizmus nemeslevele is.

Ezért szeretem én Emersonnal Dávid Ferencet, ezért tartom én őt korát messze tulszárnyaló nagy embernek, a modern unitarizmus, a haladó unitarizmus profétájának.

Hol van ettől a circumspectusos belátásu szédítő intelligenciától ellenfeleinek kurtanyaku és kurta látókörü józansága? Hol van ettől az égő szomjuságtól lihegő, ettől a megállni és megnyugodni soha nem tudó profétai lélektől, hol van a kétségektől

sohse zavart ortodoxia kétségbeejtően öntelt biztossága és biztossága?

Boldogok a biztonságosak, a beérkezettek, akik el vannak telve magukkal, akik, mert irva vagyon, hogy földet eszel a te életednek napiban, földet esznek s ezzel elintézettnek is hiszik és vallják ezt a földi életet minden ő vágyával, céljával és földadatával együtt. Nincsenek kétségeik és nincsenek megoldatlan problémáik, ortodoxok ők, a bölcsesség kizárólagos letéteményesei. Boldog Meliusék, akik nem tudják, hogy a talaj, amelyen olyan keményen megálltak, alant telve szakadékokkal, a biblia világának örvénylő szakadékaival, lápjáival és ingóányaival. Boldogok ők, akik még nem sejthetik, hiszen nem próféták, hogy a föltárló szakadék lesz a haláluk egynehány évtized mulva, amikor már nem lesznek többé Dávidok, akinek próféta lelke úgy meglátta, megérezte és úgy át tudta hidalni ezeket a szakadékokat. Ide e szakadékba fogja beszorítani őket, ortodoxiává vénült szegény csikót, mert lelke Istenét megtagadta s a féluton megállott, egy nagyszerűen perdülő karikás ostor, a saját karikás ostoruk, a Pázmány kezében.

Dávid Ferenc rég pihenni fog akkor megásott sirjában. Áruló kezektől elfojtott világossága csak a hamu alatt fog pislogni. Elkárhoztatott, megbélyegzett tanítása csak az agyvelők legtitkosabb redőibe és tekervényeibe menekül és huzódik meg, csak a szivek mélyére rejtőzve fog titkon dobogni, fájni és melegíteni. A törvény keretei közt biztosított külső egyházban a Dávid Ferenc neve, emléke és tanítása lesz a belső egyház. Vértanu halálának példaadó ereje a szenvedések acéltüzében fog megtartani s az Egyisten lobogója alatt eggyé forrasztani egy maroknyi kis népet Erdély bércei közt. Századok fognak közben föltünni és elsuhanni. Nem nekünk, nem velünk és nem értünk. De mégsem eredmény nélkül. A parázs a hamu alatt is parázs. A világ nagy gondolkozói egy új reformációt érlelnek és készítenek elő, az emberi szellem fölvilágosodásának új reformációját. Újra bilincseket törnek, zárat pattintgatnak, sirokat nyitogatnak. A dévai börtön ajtó is föl pattan. A Dávid Ferenc elhantolt igazsága kilép a sirból, hogy széllyel tekintszen a megváltott világon. Hol az én tüzem és világosságom? S a kis Erdély bércei büszkén mutatnak tul a tengeren messzi nyugatra, hol két nagy szabad és boldog

nép legértékesebb fiai rátaláltak a maguk lelke igazában a Dávid Ferenc igazára és világosságára. Mi itt Erdélyben tudjuk, és büszkék vagyunk rá, hogy a saját lelkük igazában a Dávid Ferenc igazságára találtak, de örömünket és büszkeségünket egy kissé lehűtheti az a tudat, hogy ők oda át ezt még talán nem tudják eléggé. A Channing és Emerson népe mintha-mintha most sem tudná még eléggé, ki volt Dávid Ferenc, sőt talán mi magunk ideát sem vagyunk teljesen biztosak benne, hogy vajon megbirja-e Dávid Ferenc az ő mértéküket is. Vajjon nem túlozunk-e mi a mi érthető és megbocsátható szeretetünkben, vajjon nem elfogultan részrehajló-e irántunk és velünk szemben a mi mértékünk? Tudva, vagy tudatlanul ez az aggodalom motoszkált Dávid Ferencsel foglalkozva a fejemben s azért is kerestem Emerson halálának fél-százados évfordulója alkalmából is a legszigorúbb mértéket, az Emerson mértékét.

Hogy foglalkozott-e valaha Dávid Ferencsel Emerson, nem tudom. Nem is volt hamarjában módomban utána nézni. Az igazat megvallva, nem is hiszem. Emerson egyebütt járt és egyebet mért. A mértékét azonban ránk hagyta, mi is mérhetünk vele. Csakhogy most veszem észre, a mérleget ugyan állandóan a kezemben tartottam, a mérést még se fejeztem be, jórészen még adós vagyok vele. Egy szót sem szoltam ugyanis még arról, hogy állunk a Dávid Ferenc unitáriusságának etikai oldalával. Pedig Emersonéknál ez a fő. Channing unitarizmusa az etikai alapokra fektetett, gyakorlati irányu, dogmátlan öskereszténység.

S a Dávid Ferenc unitarizmusa? Ne feleljünk mi rá, kérdjük meg magától Dávid Ferencről. Olvassuk el a *De regno Christi* és a *De regno Antichristi* című könyvének idevonatkozó passzusait az unitárius kereszténység gyakorlati irányu kötelezettségeiről:

„Krisztus országának igaz tagjai — írja Dávid Ferenc — megismertetnek arról, ha hiszik az egy igaz Istent, Jézus Krisztusnak szent Atyját . . ., ha elhagyván a bálványozást a szabad eklézsiák tagjává lesznek, ha elméjük és erkölcsük megújulása által ujonnan születnek, ha hitben, félelemben és reményben élnek és járnak Isten és emberek előtt, ha az élet keresztjeit béketűrően viselik, ha jót kívánnak azoknak is, akik őket átkozzák, ha buzgók az imádkozásban, hallgatják a szent beszédeket . . ., ha a szegényekről nem feledkeznek meg s Isten egyháza ügyét elő-

mozdítják, ha hitvallásuknak megfelelnek és mások ügyeibe nem avatkoznak, hitükről mindig számolni készek, ha a hit dolgában senkit el nem ítélnék . . . , senkit nem bántalmaznak, nem gyűlölködnek, nem irigykednek, nem kevélykednek és nem bosszúállók, ha az árvák és özvegyek ügyét felveszik s személyválogatás nélkül mindennek igazságot szolgáltatnak, ha irgalmasak, szelídek, békeszeretők, alamizna-osztogatók, ha készek mindig a megbocsátásra s a nap haragukon soha le nem megy, ha a polgári hatalom iránt engedelmesek, nem röstek, serényen és hiven munkálkodnak, ha vallásáért megölni senkit nem kívánnak", stb., stb.,

Mind csupa gyakorlati irányu, etikai tartalmu utasítás, jóformán minden hittani dogmatizmus nélkül. Mert *vallás és hittételek* Dávid Ferencnél is két különböző dolog. „A vallás dolga — mondja — az más, igazságai nem oly világosak. Ezer évnél régebben foly azokról a vita — eldöntés nélkül. Tudatlanság és vakbuzgóság hányszor és hány ízben vérbe, ártatlan vérbe borította már a földet. Mind hiába. E vita a szereteten kívül semmivel el nem lesz dönthető" stb. Csaknem egész terjedelmében olvasható Jakab Eleknél (163. l.), mindenki hozzáférhet.

Mi ez, ha nem a Channing unitárizmusa? Mi ez, ha nem csattanó bizonyíték arra, hogy Dávid Ferenc a régi apostoli kereszténységre vitte vissza az egyházat, a reformáció alapeszméjét valószínűsítette meg, amit várt a korszellem tőle, arra felelt, a kibontott zászlót vitte diadalra.

Nagy ember-e hát Dávid Ferenc az Emersonék serpenyőjén és mértékén?

Álljunk meg, ne feleljünk még rá, még valamit tisztázni kell. Valaki itt azt mondhatná: Szép-szép, de — nem eredeti, az egész Dávid Ferencben alig van valami igazán eredeti. Az Egyisten-hit sem az ő találmánya s erkölcsi elveit is elmondták előtte már mások, főleg Servet, no meg — többek közt a biblia is. A vértanuhalál sem az ő kiváltságos privilegiuma: Servet Mihály, Gentilis Bálint, Páleolog Jakab sokkal kegyellenebb halált szenvedtek ugyanezért a hitért s talán a tudományos képzettség színvonalát illetőleg is fölötte állnak Dávid Ferencnek. Mit felelünk erre? Mit felelhetnénk egyebet, mint azt, hogy igaz. Meg azt, hogy erre nézve is jó lesz az Emerson véleményét is kikérni. Így mindjárt rendbejövünk. Mert hogy mennyire eredeti szellem Dávid Ferenc,

mennyire nem, mit, mennyit, miért és hogyan vesz át másoktól, arra mi itt úgy sem terjeszkedhetünk ki, nem is a mi dolgunk felelni, azt elvégezték, vagy elvégzik a teológusok, de az eredetiség kérdésének tisztázása a mi serpenyőnkön, az Emerson mérlegén, úgy sem sokat nyom. Emerson szerint „egy nagy ember sem eredeti. A lángész nagy hatalma éppen abban áll, hogy ne legyen eredeti, hanem legyen elsajátító, hagyja a világot mindent tenni s engedje a kedvező óra szellemét akadálytalanul fuvalni lelkén át (131. l.).

Megkapóan eredeti, igazán Emersonra valló gondolat. Pláné ha tudjuk, hogy ezt éppen Shakespeare-rel kapcsolatban állapítja meg Emerson. No ha az ő jóvoltából ilyen társaságba kerül a mi Dávid Ferencünk, nekünk igazán nem lehet ellene semmi kifogásunk. Ha Shakspeare-rel, a legnagyobb szellemóriással árulhatok egy gyékényen s lehetek *nem eredeti* szellem, ezt az egy erényemet, vagy fogyatkozásomat igazán el lehet viselnem. Emersonnak nem az a nagy ember, aki újat mond. Az a nagy ember — nem őt idézem, csak az ő gondolatai sodrában járok — az a nagy ember, aki az újat ott, akkor és úgy mondja ki, ahol, amikor és ahogy *kell*, mert *kell*, mert mindenki azt várja. A nagy ember nem magáért, a nagy ember értem beszél, helyettem beszél. Az én titkos gondolatomat önti szóba, az én lelkiismeretem szavát zendíti meg, az én igazságom, az én hitem, az én öntudatalatti lehetőségeim tolmácsa ő, az én elásott kincseimet hozza *nekem* napvilágra. Nem ő az új és nem ő az eredeti. Én vagyok az új és az eredeti, mert el sem képzelhető olyan szép és nagy gondolat, mi a tudat alatt mint lehetőség ott ne laknék az én lelkemben is s a világ csak azért oly végtelenül gazdag és szép, mert minden szépsége ott él az én, meg a te, meg a mi szívünkben és lelkünkben. Csak tolmács kell s ez a tolmács a nagy ember. A nagy ember — s ezt már Emerson mondja — „Nem ébred egy szép reggel arra: Tele vagyok élettél, tengerre szállok, fölfedezek egy délsarki szárazt, ma négyszögesítem a kört, átkutatatom a növénytant és új tápszert találok az emberek számára, új mozgatóerőt találok, — nem, hanem a gondolatok és események árjában találja magát s úszni kénytelen, amerre kortársainak eszméi s szükségéi hajtják. Ott áll ő, ahol mindenkinek a szeme egy irányba néz s minden kéz arra mutat, amerre mennie kell.“

Igen, igen, ez az! Hogy Dávid Ferenc nagy ember, senki sem értetheti úgy meg velünk, mint Emerson. Dávid Ferenc ott áll, ahol mindenkinek a szeme egy irányba néz, minden kéz egy irányba mutat, minden lélek egy kérdésre vár feleletet, a reformáció földobott nagy kérdésére: Hol az igazság, a megnyugtató igazság, a fölzavart lelkeket újra megnyugtató és megbékéltető igazsága a lelkiismeret szavának? S Dávid Ferenc arra felel. *Nekik* felel, kortársainak, akik azért indultak el, hogy feleletet kapjanak s *nekünk* felel, utódoknak, akik Dávid Ferencsel együtt azt is tudjuk, hogy vannak kérdések, amikre véglegesen lezárható feleletet talán sohasem lehet adni, de féluton megállni azért mégsem szabad, mert a fejlődés az élet, mert a megállás a halál.

Ezt hozza, erre tanít Dávid Ferenc, ezért nagy ember. Mert a nagy ember „nem lepergetője annak, ami éppen eszébe ötlük s mivel mindent mond, mond végre valami jót és okosat is”, nem, hanem azt mondja, arra felel, amit várnak tőle. Oda érkezik, ahova a kidobott könek meg kell érkeznie. Mert a nagy ember igazi nagysága abban van, hogy ő „korával és hazájával összhangzó szív”. Ez a Dávid Ferenc rendkívüliségének a titka és nemeslevele.

Pálffi Márton.

Adatok a székelyudvarhelyi unitárius egyház- község történetéhez.¹

Székelyudvarhelyi egyházközségünk ünnepel, — újraalakulásának 60-ik- és hiterősítő, diszes temploma építésének 25 éves évfordulóját ünnepli.

E diszes templomát 25 év előtt a köztudat szerint a „sem-miből“, helyesebben a hivek áldozatkészségéből, vasakaratóból és hangyaszorgalmából építették, s így miként az apáczai ember írja ujon épített háza homlokára: az „Isten segedelméből“ épült az.

Tóth Ferencné ingatlant adott az egyházközségnek, melynek értékével kinőtt a templom helyé, Kénos, Abásfalva, stb. testvér egyházseink követ, téglát, meszet, homokot hordottak, s mindezekhez „Fekete“ munkáskezet adott az Isten segedelve, s így 25 év előtt rövidesen kiemelkedett az Isten háza, és Isten szolgájának az Otthona.

Mindezek történelmi tények, de midőn ezeknek évfordulója alkalmával együtt ünnepelni összejöttünk, a hívő lélek nem elégedik meg e történelmi tényeknek pusztá felsorolásával, hanem kutatja az okokat, azokat a mozgató erőket, melyek Isten segedelmének az egyes hívők tetteiben való kinyilatkozását kiérlelték, életrehívták és sikeresítették. Kutassuk mi is egy kissé, menjünk vissza a multakba, hisz az a jelennek az alapja; lapozzunk a történelemben, melynek eseményei a tanulságok szerint ismétlődnek.

Az unitarizmus XVI. század közepén született, s Udvarhelyszéken, a két Homorod vidékén, a Nyikó és Gagy vize mentén, — s a Küküllő alsó folyásánál — rövid idő alatt örökös otthont talált. E folyók Udvarhely magosságából táplálkoznak, mely város ugyis mint régi, ősi rabonbán székhely, úgy is mint mindenkori

¹ Megnyitó a székelyudvarhelyi egyházközség megalakulásának 60-ik- és temploma építésének 25-ik évfordulója alkalmából 1933. szept. 3-án rendezett ünnepélyen.

Adatok a székelyudvarhelyi unitárius egyházközség történetéhez.

királybirói zékhely, minden időben irányító és összekapcsoló jelentőséggel birt. Lehetetlen, hogy az összes folyók mentén élő- és feltörő unitárius szabadszellem az Udvarhelyszék csucs- és központjában fekvő Udvarhelyen is otthont ne talált volna.

De hogy a valóságban is talált, azt történelmileg is alátámasztjuk. Ugyanis az unitarizmus a két Homoród mentén a „Kornis“-ok égisze alatt terjedett el. Történelmi tény, hogy homoródszentpáli Kornis Farkas, a XVI. század harmadik negyedében nemcsak unitárius, de hatalmas közéleti egyéniség is volt, kit a történelemíró a következőleg jellemez: „honfi erényekben és valóságban kortársai fölé emelkedett.“

E Kornis Farkasnak neje Bethlen Krisztina volt, Bethlen Gábornak, a későbbi nagy erdélyi fejedelemnek igen közeli rokona. E Kornis Farkasnak a veje volt Székely Mózes, Erdélynek második unitárius fejedelme, ugyanis neje Kornis Anna volt.

E Kornis Farkasnak 3 fia Székely Mózes fejedelemmel együtt hullott el a szerencsétlen brassói csatában, és csak egy fia maradt, Kornis Ferenc, kiről a történelemíró mondja: „hazájához, egyházához és családjához való ragaszkodását apjától örökölte“, s így „nem csuda, ha ő is szilárdul ragaszkodott unitárius vallásához“.

E Kornis Ferencet Udvarhelyszék már az 1610. évben „főkirálybirójává“ választotta, s e minőségében annyira érdemesen tevékenykedett, hogy Bethlen Gábor, a nagy fejedelem „a romladozó udvarhelyi várat is zálogba adta neki“, ki azt teljesen kijavította és az 1625. évben bekövetkezett korai haláláig állandóan használta is.

Érdemes munkálkodásáért hálás is volt a fejedelem, Bethlen Gábor, mert a Kornis Ferenc halála után is az 1625. ápril. 7-ről kelt iratában úgy rendelkezett, hogy az udvarhelyi várnak „a kapu felé való szeglet alsó rendbeli 2 házat, a közöttük való egy pitvarral, és az alattuk levő pincével együtt szabados lakásul „a Kornis Ferenc özvegyének sz. kápolnai Bornemissza Judithnak és két leányának, Margitnak férj. kisérei Rhédei Jánosnének és Borbárának, később férj. szentbenedeki Paczolai Péternének adta. A most nevezett Paczolai Péter a szentbenedeki Paczolai Kristóf fia volt, s róla is az van az irásokban feljegyezve; hogy „becsülettel fénylő atyjának vallásában és az egy igaz Istennek ismeretében neveltetett fel“.

Adatok a székelyudvarhelyi unitárius egyházközség történetéhez.

A most felsorolt történelmi adatok feltalálhatók a Nemzeti Muzeumban őrzött Rhédei levéltárban. Különbön belőle szemelvényeket is közölt boldogemlékü dr. Vass Miklós jeles történésünk a Keresztény Magvető 1906. évi 6. füzetében.

Mindezek kétségtelenül bizonyítják, hogy 300 év előtt hatalmas unitarizmusnak kellett lennie Udvarhelyszék fővárosában, s kik az akkori földesuri befolyásokat ismerik, tudják teljes meggyőződéssel, hogy volt is. Bizonyára volt templomuk is, voltak hívei is feles számban. Mindezek azonban időközben eltűntek, miként eltűntek a Székely Mózesek, a hamoródszentpáli Kornisok és szentbenedeki Paczolaiak is. Időlegesen eltűnt tehát a székelyudvarhelyi unitárius egyházközség is, miként eltűnik a sziklák között folyó patak is itt-ott a sziklák alá, mely csak kilométer távolságokban tör újra napfényre.

Az időleges eltűnés indokát is feltárják a történelmi iratok. Ugyanis Péchi Simon, ki a Kornis Farkas veje, s így Kornis Ferencnek sógora volt, az erdélyi kancellárságának megszűnte után teljes erejével a szombatosság terjesztésébe feküdt bele, és pedig oly sikerrel, hogy az iratok szerint: „fenemódra az egész Udvarhelyszéket inficiálni“ kezdte, és pedig nemcsak az unitáriusok, hanem a reformátusok között is elannyira, hogy utóbbiak egyesesen kérelemmel fordultak az azon időbeli fejedelemhez, I. Rákóczy György-höz, hogy „a szombatosság terjedésének vessen véget“. (Lásd Erd. Orsz. eml. 10 k. 15 l.)

Megindultak tehát az 1638. évben a szombatosok elleni irtási perek, s minthogy ezek a szombatosságon kívül a Székely Mózes-féle pártot is irtani tervelték, a perek éle az unitáriusok elleni irtó harcban csucsosodott ki. Ekkor létesült a „dézsi complanatio“, elkobozták az ettől csak hajszállra is eltérő unitárius könyveket, fő- és jószágvesztésre ítélték az unitarizmus mellett híven kitartókat; s sikerült is, legalább is itt Udvarhelyen sikerült az unitarizmust annyira hajléktalanná tenni, hogy ma az azon időbeli nyomaira sem tudunk akadni.

*
*
*

Ámde az unitarizmus nem melegágyi növény, melyet az első dér lehervaszt, nem is szalmaláng, melyet az első szélfüvalom

nyomtalanul szétszór, hanem az unitarizmus az élet maga, mely áldásosan tevékenykedik a gyümölcsosztó nyáron, de tud szenvedni, tünni, tudja dermedten átélni a zordon tél fagyát és életölő hidegét is. Ez átélésre képesítik az unitarizmus hitének örök igazságai.

Diderot szerint: „az igazság, a teljes igazság maga az óriási munkával megszerzett valóság, mely le van öntve a világ legnemesebb embereinek vérével”, és e nemes vérek az igazságot fagyállóvá, szenvedéstűrővé, vészeket átélővé, kiirthatatlanná érlelik; erősítik, acélozzák azt, s minthogy az élőfának letéphetik lombjait, letördelhetik ágait, sőt keresztül fűrészselhetik törzsét is, de mindezzel még nem semmisítik meg, mert a rombolás abbahagyásával abból újabb törzs, s abból újabb ágak és dus lombozat törnek elő a rombolást átélt gyökérből; s minthogy a természetben „mindeneknek szabályos változásai vannak, és a sötétség után újból a világosság százada következik”: egészen természetes, hogy az égháborúk elmúltával székelyudvarhelyi egyházközségünknek is dermedtségéből felébrednie, újraélednie, . . . s ennek látható bizonyosságául 60 év előtt újraalakulnia, s 25 év előtt e díszes templomát felépítenie kellett.

„Istennek segedelme” védte és őrizte az unitarizmust a dermedtség századai alatt is Udvarhelyen, mert hiszen élt és koronként meg is nyilatkozott a Danielekben, a Pálfyakban, a Török Pálnékban, László Ferencekben, Tóth Ferencnékben, stb.,; és Isten segedelme érlelte tettekkészséggé azt a Vári Albertekben, Deák Lajosokban, Ambrus Pálokbán, Feketékben, Némethekben, Barabásokban, Sándor Mózesekben, László Domokosokban, Demeter Lőrincekben, stb. 60 év és 25 évek előtt is.

Udvarhelymegye unitarizmusának, és a székelyudvarhelyi egyházközségünknek történelme és újraébredése meggyőződéssé erősíti azon hitünket, hogy az egyetlen jó Istenünknek valamely hivatásteljesítő célja van az unitárius vallással, s az azt híven követő székely néppel; mert a hatalmas történelmi lengyel unitarizmust nyomtalanul eltűnni, megsemmisíteni engedte, de Erdély s ebben Udvarhelymegye unitarizmusát védi, élteti, lépten-nyomon új életre kelti s a hit- és erkölcsbirodalom mezején munkára hívja.

* . *

Adatok a székelyudvarhelyi unitárius egyházközség történetéhez.

Udvarhelyi egyházközségünk templomába a villanyvilágosságot vezette be, s azt ez estély alkalmával mutatja be nekünk. Több világosságot akar, s akart kifelé és befelé egyaránt. E több világosságot temploma építésének 25. éves évfordulója alkalmából állítja hivatása szolgálatába.

A 25 év már a kiforrott, legteljesebb munkaképes férfikor. Az már átélte a csecsemő kor tapogatózásait, a serdülő kor meg gondolatlanságait, s az ifjúkor nem eléggé megfontolt akarnokságait. Ez idő alatt volt része a szabadfejlődést gátló zivatarokban is, melyeknek tanulságait lesűrüsítette.

A 25 év már a céltudatos munkamező kapunyitása, melyben már nem elérhetetlen ábrándok, kiforratlan elgondolások szerint szabad szaladni, hanem a múlt, jelen és jövő okszerű mérlegelése alapján kell cselekedni.

Vajha e gyujtott több világosság, a központi fény erejével bevilágítaná az összes részeket is, megérlelné és meggyőződéssé erősítené a tudatot, hogy sziklaszilárd jövő csakis a múltban lefektetett szilárd alapokon, a múlt tanulságai okszerű felhasználásával, az érdemeknek elismerésével, mindezeknek tiszteletével és az igazságnak minden mellétekintetek nélküli munkás szolgálatával épülhet fel. Egyetlen jó Istenünk segedelmét e több világosság terjesztéséhez is kérem.

E gondolatok hatása alatt köszöntöm az ünnepelésre egybegyűlt nagyrabecsült közönséget, s templomi ünnepélyünket megnyitom.

Dr. Ferenczy Géza.

A magyar unitárius egyház alkotmányának jogtörténeti kifejlődése.

— Trianon után. —

Befejezés.

A reál-politikusok szótárából a krisztusi szeretet eltűnt és a humanizmus szavával sem akarják pótolni. Teljesen érzéketlenek úgy az európai általános leszegényedéssel, mint a kisebbségek fokozott nyomorával szemben. Rendszerint megelégszenek a világ közvéleményét megnyugtató formulákkal. A történelem igazolása szerint azonban a nemzetközi jogi garanciák gyakorlatilag az egyesekre nézve sohasem voltak hatékonyak.

A vallásszabadságért folytatott küzdelmek korában a protestánsok szabadságát biztosító 1606. évi bécsi és 1645. évi linci békekötések is rövid időn belül erkölcsi értékű regulákká váltak.

A nemzetközi jogban minden garancia csak addig tekinthető jogi értékűnek, amíg a garantáló hatalmaknak módjukban is van a biztosított jogot kikényszeríteni.

A protestáns egyházak szabadságát garantáló államok hatalmi átcsoportosulása folytán elvesztették döntő súlyukat és a ma reál-politikusai a csupán erkölcsi értékű garanciákat teljesen figyelmen kívül hagyják.

Ezt jó ismételten meggondolásunk tárgyává tenni, mert a protestánsok a nemzetközi jogra való utalással és a békeszerződésekben foglalt garanciákra utalással a múltban nem nyertek a fennforgó sérelmek orvoslására hatékony segítséget.

A múlt tapasztalatához mérten álláspontom szerint a modern kisebbségi garanciák sem jelentenek a megismétlődő, vagy folyamatos sérelmek orvoslására hatékony eszközt. A nagyhatalmak által kötött szerződéseknek a kisebbségi sérelmek szempontjából még az a nagy gyengéjük is megvan, hogy azok garantálását a kellő erkölcsi tekintélyhez nem jutott és gyakorlati befolyással nem rendelkező „Nemzetek Szövetségére” bízták. Ezáltal a nemzetközi megállapodás jogi hatályát kívánták előtérbe he-

A magyar unitárius egyház alkotmányának jogtörténeti kifejlődése.

lyezni, de egyben a nagyhatalmak *erkölcsi* kötelességét gyöngítették, mérsékelték.

A gyakorlatban ma már mindenki tudja, hogy a kisebbségi védelem — protection des minorités — jogi szempontból értéktelen. Egyetlen bizonyosságunk lehet csak, amely abban van, hogy az emberi társadalom fejlődéséből a lelki ható erőket kikapcsolni nem lehet s ekként az egyetemes emberi szolidaritás a jogi formákat messze tulszárnyaló *erkölcsi* értékévé magasztosul.

A társadalom legkisebb porszemétől föl a nemzetek családjáig csak az *erkölcsi* alapon állóknak van jövőjük. Az egyesek belepusztulnak a szenvedésekbe, de az erkölcs a közületeken és fajon keresztül diadalmaskodik. Ez a faji ösztön adott és ad erőt mindig a küzdelemre.

A magyar unitárius egyház a trianoni béke által teremtett tényleges helyzetben ősi ösztönétől vezettetve, igyekezett megteremteni azt a legális alapot, amely a legkegyetlenebb sorscsapások között is életét és isteni rendeltetését a határon innen és túl biztosította.

A román állam még távol volt (1928. IV. 22.) az állam és felekezettek közötti viszony alkotmányos szabályozásától, amidőn az ősi unitárius erdélyi Egyház a nemzetközi jog principiumainak tiszteletben tartása mellett a Románia területén kívül maradt hitrokonok jogi helyzetét szabatosította (1923).

Az egész Európára nézve egységes magyar unitárius egyházalkotmány a román állam törvényei folytán gyakorlatilag nem érvényesülhet, azonban ez a történelmi patinától ékes alkotmányszervezet az unitárius egység gondolatának elvi fenntartása mellett a Magyarországon honos hívek alkotmányos életét biztosította.

Dogmatikai és kánonjogi nézőpontból a bevett vallássá és egyházzá szerveződött történelmi unitárius egyháznak csak Kolozsvárt van teológiája, tehát magyar unitárius papok csak itt képesíthetők — és csak az itt fennálló szabályok szerint szentelhető bárki magyar unitárius pappá.

A dogmatikailag és kánonjogilag egységes unitárius hit kérdései csak a Generale et Synodale Consistoriumban tárgyalhatók. Az egyházi egyetemes törvényhozás sem osztható meg a történelmi adottság folytán.

A magyar unitárius egyház alkotmányának jogtörténeti kifejlődése.

a) Ilyen helyzetben alkotta meg a magyar unitárius egyház 52—1923. Főt. szám alatt Magyarországra nézve érvényes törvényét:

Egyházi törvény az unitárius egyházalkotmány magyarországi érvényességéről. ¹⁾

Az 1568. évi tordai országgyűlés határozata alapján a különálló Erdély területén megteremtett Unitárius Egyház évszázados történelmi alkotmányának folyományaként a magyar törvényhozás az 1848. évi XX. t.-c. 1. §-ában az unitárius vallást bevett vallásnak nyilvánította.

Magyarország és Erdély 1848. évi Uniója folytán az Unitárius Egyházalkotmány egysége a trianoni békeszerződésig biztosítva volt.

A Magyar Unitárius Egyház törvényhozó testülete: az Egyházi Főtanács (Supremum Consistorium) az 1921. főtanácsí jegyzőkönyv 53. pontjában és az 1922. évi főtanácsí jkv. 47. pontjában egyértelműleg azt az elvi álláspontot hangsúlyozta, hogy:

a Magyar Unitárius Egyház alkotmányos szervezeti egységéhez az új nemzetközi helyzetben is ragaszkodik.

Ennek gyakorlati megoldásaként a jelen törvényben kimondja és elhatározza, hogy az ősi erdélyi unitárius egyházhoz való tartozás elmellőzhetetlen követelménye, a hitesség mellett, az évszázadok alatt kifejlődött történelmi alkotmánynak fenntartása és az egyházi életnek aszerint való folytatása.

Az Unitárius Egyház a nemzetközi vonatkozások jelen korszakában nem mondhat le az Európában levő unitáriusok tényleges egyívű tartozásának jogi biztosításáról.

Az európai független államokban az ősi erdélyi egyházalkotmány képezi azt az alapot, amelyen megállani a hithűségnek szigorú követelménye és fennmaradásunknak egyetlen biztosítéka.²⁾

Ezekhez képest mi — a Magyar Unitárius Egyház Főtanácsa — elhatározzuk és törvényként rendeljük, hogy Magyarországon az Unitárius Egyház ősi erdélyi Egyházalkotmányunk értelmében élje Istentől elhivatott életét, megbecsülve és tiszteletben tartva Magyarországnak mindig szabadelvű alkotmányát.

Kinyilvánítjuk és határozattá emeljük, hogy Magyarországon csak azok az egyházi törvények fognak gyakorlatba vétetni, a

¹⁾ A törvény tervezetét dr. Tóth György egyházi tanácsos készítette.

²⁾ Természetes, hogy ez nem akadályozza, hogy egyes államokban erdélyi szervezethez nem tartozó unitárius eklézsiák keletkezzenek, mint pld. Prágában (Csehszlovákiában).

A magyar unitárius egyház alkotmányának jogtörténeti kifejlődése.

melyek Magyarország alkotmányával és a magyar törvényekkel ellenkezésben nem állanak.

Az ősi unitárius Egyházalkotmány — az adott helyzetben — Magyarországon a következő módosításokkal lesz kötelező:

I. §. Az egyházközségi szervezetre vonatkozó jogszabályok érintetlenül fennmaradnak. (I. Rész. I—XIII. fejezet.)

II. §. Az egyházköri szervezetre vonatkozó egyházi törvények sértetlenül maradnak (II. Rész. XIV—XXIV. fejezet) azzal, hogy a IX. egyházkör az alábbi szabályok szerint átszerveződik.

III. §. Az Egyházi Főtanácsról és Zsinatról rendelkező egyházi törvények sértetlenül fennmaradnak. (III. Rész. XXV—XXVI. fejezet.)

A magyarországi hívek főtanácsi és zsinati képvisellete a nemzetközi viszonyokhoz alkalmazkodva oldandó meg.

IV. §. A független Magyar Állam területén az Egyházi Képviselő Tanács kormányzási és képviselati hatáskörét a Budapesten szervezett „Unitárius Egyházi Igazgató Tanács” gyakorolja.

Elnökök: a) egyházi részről: a püspök-helyettes,

b) világi részről: az Igazgató Tanács által a főgondnoki hatáskör betöltésére, a körü felügyelő-gondnokok, vagy az Igazgató Tanács tagjai közül megválasztott egy tag.*)

Akadályoztatása esetén a rangban idősebb körü felügyelő-gondnok, vagy a legidősebb consistor helyettesíti.

Titkár: a budapesti ekklezsia egyik lelkésze — választás alapján.

Jegyzője: egy egyházi és világi jegyző.

Előadók: az állandó bizottságok előadói.

Tagjai: a) hivatalból: az elnökön, titkáron és jegyzőkön kívül, az állandó bizottságok előadói és a közügyigazgató helyettese (aki az egyházköri közügyigazgatóval azonos lehet);

b) választás alapján: az egyházi és világi tanácsosok. Érvényes határozathozatalra legalább 9 tag jelenléte szükséges. Egyebekben a 223—233. §-ok a viszonyoknak megfelelően alkalmazandók. (III. Rész. XXVII. fejezet.)

V. §. Az ügyek szakszerű megvizsgálására és a véleményadásra az állandó bizottságok lehetőleg megszervezendők.

A bizottságok megszervezésének hiányában is mindenik bizottság munkájára legalább előadó feltétlenül választandó.

Az Egyházi Igazgató Tanácsban az ügyek előadását és a határozati javaslatok kidolgozását a titkár és az állandó bizottságok előadói végzik. (III. Rész. XVIII. fejezet.)

VI. §. Az Egyházi Tisztviselők. (III. Rész. XXIX—XXXVIII. fejezet.)

*) E szöveg az E. K. T. 102—1928. sz. határozata értelmében módosított rendelkezést adja. Az eredeti szöveg így szólt: „a főgondnoki hatáskör betöltésére megválasztott egyik körü felügyelő gondnok”.

A magyar unitárius egyház alkotmányának jogtörténeti kifejlődése.

1. A püspök kormányzási és képviseleti jogkörét a püspök-helyettes gyakorolja. Kifejezetten ő képviseli az egyházat a kormánnyal és az összes hatóságokkal s bíróságokkal szemben — a kettős elnökség elve alapján.

2. A főgondnok jog- és hatáskörét az erre megválasztott gondnok gyakorolja. Képviseli az egyházat — a kettős elnökség elve alapján — a kormánnyal és az összes hatóságokkal és bíróságokkal szemben.

3. A többi tisztviselői ügy- és hatáskörök a viszonyokhoz képest nyernek ellátást.

VII. §. A II-odfoku fegyelmi és egyházi közigazgatási bíróságok szabályszerűen megalakítandók.

VIII. A független Magyar Állam területén is megfelelően érvényben állóknak és alkalmazandóknak nyilvánítjuk mindazokat az unitárius egyházi hitcikkeket, jogszabályokat és szokásokat, amelyek a fejedelmi Erdély különállása alatt és az 1848. évi Unió után történelmi egyházi alkotmányunk keretében egyházi autonómiánk alapján hozattak, vagy állandó gyakorlat útján kifejlődtek és unitárius hitvallásunknak és egyházunk jogának ma is élő és ható részét teszik. (I. törvény 307. §.)*)

Az egyházi jogi rendezés teljes összhangban van a magyar állam liberális muszával és közjogi törvényeivel.**)

A magyar unitárius egyház csorbitatlanul élvezi az 1848. évi XX. t.-c.-ben biztosított felekezeti közti egyenlőséget. (1868:XLIII. t.-c.)

A felsőház szervezetére vonatkozó 1926:XXII. t.-c. 4. §. B) csoportjának 4. pontja szerint a felsőháznak *hivatala* alapján tagja: „az unitárius egyháznak hivatalban idősb egyik elnöke“.***)

b) Az unitárius egyháznak Romániában való helyzete le-

*) A Magyar Unitárius Egyház Főtanácsának Kolozsvárt, 1923. évi november hó 5-én tartott üléséből. Báró Pctricbevich-Horváth Kálmán s. k., főgondnok, Ferencz József s. k., unitárius püspök, dr. Boros György s. k., főjegyző.

**) És nincs ellentétben Románia törvényeivel se, mert a III. § szövegezése már figyelemmel volt a nemzetközi jogi helyzetre. Ide vág a román kultusztörvény 8. cikke.

***) A főrendiház munkásságának megkezdésekor az egyháznak hivatalban idősb elnöke Józán Miklós püspöki vikárius volt.

A törvény vonatkozó indokolása ez: „A magyar unitárius egyház lélekszámban nagyon megfogyatkozott (6224) és eddigi főtszviselői az elszakított területen székelnék ugyan, minthogy azonban ennek az egyháznak ma már a csonkaország területén önálló kerületben egységes szervezete van, nincs akadálya annak, hogy ezen kerület rangidősb elnöke — a püspöki vikárius, vagy a főgondnoki hatáskörrel felruházott körü felügyelő-gondnok — az egyház történelmi jogát a felsőházban átmenetileg képviselje“.

A magyar unitárius egyház alkotmányának jogtörténeti kifejlődése.

hangoló. Történelmi multjához képest az állam által minden esetre méltányosabb elbánásban lett volna részesítendő.

A részesítés itt betű szerinti értelemben veendő, mert az összes magyar egyházaknak kijárt ez a részletetés.

Az állam és egyház közötti viszonyt Romániában, hosszú idők multán, az 1928. évi április 22-én kelt kultusztörvény szabályozta.

E törvény 43. cikke szerint: „az alkotmány az összes állampolgároknak garantálja a lelkiismereti szabadságot“, de viszont a 26. cikk szerint: „a felekezeti hatóságok által hiveiknek, vagy alkalmazottaiknak kiadott összes közérdekű utasítások vagy rendeletek ugyanazon időben a kultuszminiszterium tudomására is hozandók“.*)

Az 51. cikk szerint az összes felekezetek kötelesek szervezeti szabályaikat összhangba hozni a jelen törvény rendelkezéseivel . . . . . és azt felterjeszteni . . . . . aprobálásra és királyi dekretummal való megerősítésre . . .

Utólagos módosítások a szervezeti szabályzatban ugyanezen eljárással eszközölhetők!

Az utóbbi rendelkezés véget vet egyházunk amaz évszázados gyakorlatának, hogy szervezeti törvényeinket időhöz nem kötöttén bármelyik főtanácsi ülésben királyi jóváhagyás nélkül módosíthattuk.**)

A román kultusztörvény értelmében a nyugateurópai értelemben vett felekezetközi egyenjoguságból az unitárius egyház teljesen kiesett, sőt Románia a korábbi bevett vallások egyenlőségét sem biztosította.

Románia új alkotmányának 22. szakasza ugyanis ekként rendelkezik: „az állam az összes vallásfelekezeteknek *egyenlő* szabadságot és védelmet biztosít, amennyiben gyakorlásuk nem ütközik a közrendbe, a jó erkölcsbe és az állam alkotmánytörvé-

---

*) A jus supremæ inspectionis ily módon való gyakorlása emlékeztet a protestánsok elleni bécsi recept izére.

**) A jelenlegi codificatio munkálat rendjén megfontolás tárgyává volna teendő, hogy a törvény szövege ne korlátoztassék-e az elvi nézőpontokra és szervezeti keretekre, ellenben a részletek az egyidejűleg készitendő és letárgyalandó utasításba vétetnének fel.

Ez a mód a törvényszerkesztés technikájára vonatkozik, anélkül, hogy a felvetett kérdések megoldását ki akarná kerülni.

A magyar unitárius egyház alkotmányának jogtörténeti kifejlődése.

nyeibe. A görög-keleti román egyház a románok nagy többségének vallása lévén, *uralkodó egyház* a román államban. A görög-katolikus egyháznak pedig elsőbbsége van a többi felekezetek fölött. *)

Az államvallás elvének nyilvánvalósága mellett a hitvallások *egyenjoguságáról* nem lehet szó.

A történelmi kényszerrel szemben azonban csak az élethez való ragaszkodás és az átélésbe vetett hit segíthetnek. A kényszerhelyzetben a faji értékek megóvása a legfőbb feladat. Az erkölcsi értékek az emberi méltóság érzetét biztosítják, a vagyoni értékek a polgári függetlenség érzetét táplálják.

Az állami célkitűzések — majdnem kézzelfoghatók. Bevallottak és letagadottak. Kimondottak és elhallgatottak.

A protestáns magyarsággal szemben egykor bécsi jelszó volt: *reddere Hungariam miseram, deinde catholicam, denique germanicam*: Magyarországot tedd koldussá, azután katolikussá és végül németté! Nem sikerült. Nekünk csak az fáj, hogy az osztrák elszegényesítési törekvés fajunkat a civilizáció kifejtésében hátráltatta, elnyomta, de öröklött tulajdonságaink elég bőségesek voltak ahhoz, hogy civilizáltak, kulturáltak maradjunk.

Lothrop mondja: „a faj elszegényedése a civilizáció csapása!”

Dr. Tóth György.

Forrás-munkák :

1. *Mikó Lőrinc*: Az Erdélyi Unitárius Vallásközönség Igazgatói Rendszere. Kéziratként sokszorosította: dr. Tóth György (Budapest, 1931).

2. *Dr. Tóth György*: Az Unitárius Egyház Törvényeinek Gyűjteménye. I—III. kötet (Kolozsvár, 1921—1922).

3. Az unitárius egyház Főtanácsi és Zsinati jegyzőkönyvei 1901—1931-ig (Kolozsvár).

4. *Kolozsvári S.*: Az erdélyi ev. ref. Egyházkerület Egyházjoga (Kolozsvár, 1877).

5. *Kun Béla dr.*: Magyar Református Egyházalkotmány (Debrecen, 1908).

6. A most feldolgozott anyagra vonatkozó irodalom. Dr. Borbély I. is foglalkozott az alkotmány kérdésével (K. M. 1922. 1. füz.), de sokban téves állásfoglalása miatt tanulmánya óvatosan használandó.

---

*) Románia ereje abban van, hogy a nemzetközi viszonylatok hangoztatása mellett mer erősen nemzeti irányt követni.

Isten felé.

(Konferencia megnyitó beszéd Dunabogdányban).

A konferenciára való előzetes jelentkezés alkalmával több esetben alkalmam volt azt a kérdést hallani, hogy vajjon a konferencia csak hitelvi kérdésekkel fog-e foglalkozni? Körülbelül azt éreztem ki ezekből a hozzám intézett kérdésekből, hogy vajjon csak unalmas, ifju embert alig érdeklő, elvont, száraz teológiai, dogmatikai fejtegetések lesznek ezen a konferencián? S valóban nehéz volt erre a kérdésre rögtön felelni. Mert hogy magyarázzam meg hirtelenjében a kérdezősködő ifjunak, hogy pl. az Istenről vallott felfogásunk minden korban a legégetőbb mindennapi probléma, amely még a mindennapi kenyérnél is fontosabb, mert ez az utóbbi is az előbbin alapszik s éppen ezért ez a legizgalmasabb problémák közé tartozik; másrészt hogyan biztosítsam előre csak úgy látatlanban a részt venni kívánót, hogy éppen az ő lelkének alapvető kérdéseiről lesz szó, mert hiszen ma minden ifju lélek forrongó s a forrongás háttérében az új lélek, az új szellem, a vallási újjászületés áll.

Hogy az ifjuság lelke ma mily roppant változáson megy keresztül, azt nem szükséges megrajzolni. Az apák és fiuk ellentéte sohasem volt oly nagy és oly szenvedélyes, mint éppen napjainkban. Egyesek ebben csak gazdasági ellentétet vélnek felfedezni. Az öregek megszállva tartják a helyeket, a jó pozíciókat és a viláért sem akarnak alkalmat engedni a rossz sorban élő fiatal-ságnak. Várjon az ifjuság a sorára s ne legyen olyan törtető, ne kívánja magának az élet javait, amíg mi be nem tettünk vele. Ez az öregebb nemzedék válasza az ifjak követelődzésére. Aki azonban a dolgok mélyére akar pillantani, az egyebet is észre fog a háttérben venni, mint pusztá tülekedést az élet javaiért.

Az öregek és nagy részben a fiatalok életfelfogásának a háttérében is egy egész sajátos életfelfogás, a világnak egy

egészen különös értékelése rejlik, amely — mondhatnám — nem természetes, nem normális és éppen ezért nem is erkölcsi alapokon nyugvó. Ez a világfelfogás a primitív római-pogány világnézet, amely magát elrejtőzve a középkoron át is fenntartotta, amely a reneszánsznak nevezett mozgalom idején Európa földjén új életre támadt s a városokból, mint eddigi rejtkehelyeiből elővászorgott, majd erőre kapva elárasztotta a főurak, főpapok udvarait s végre a francia forradalomban teljes győzelmet aratott az intelligencián, hogy végre a XX. században az utolsó gyűrűhöz érkezve a falusi lakosságot és a kelet népeit hajtsa uralma alá az emberiség nagy tengerében. Ez a római-pogány szellem a középkoron át csak a jómódu városi lakosság körében tudott fennmaradni, mint a hajdani civilizáció központjaiban. A Burgok lakói voltak azok, akiket sohsem tudott a kereszténység szelleme teljesen átjárni, mert *a testi jólét, kényelem mindig nagy kísértés és nagy csábítás a keresztihordozás teológiájával szemben*; a burgok lakói, vagyis a bourgeois-k voltak azok, akik a középkor szellemi vezetőivel: a papokkal, lovagokkal és nemesekkel szemben az epikureus, szkeptikus, pantheista gondolatokat képviselték. Ez a bourgeois szellem — azt mondtam az imént — nem természetes, nem normális, nem erkölcsi alapokon nyugvó. Ez a megállapítás talán tulmerésznek látszik, különösen ha a reneszánsz nagy természetességét tekintjük s vele együtt az egész ujkornak, a francia forradalom szellemének nagy naturalizmusát. Ez a természetesség, ez a naturalizmus még ma is egy igen erős jelszó, amely benne él a köztudatban s ott mindennél jobban követeli az erkölcsi előítéletek eltörlését, mindinkább követeli a testi ösztönös élet jogait s gunyosan emlékezik meg azokról az időkről, amikor még a léleknek test feletti erős uralmát emlegették. Az a másik jelző, hogy a bourgeois szellem nem normális, őszintén visszatetsző azok szemében, akik, mint Goethe Faustja, azt vallják, hogy itt a földi életben az élet minden javát fel kell használni, hogy életünket minél simábbá, minél szenvedésmentesebbé, minél élvezhetőbbé tegyük. Akik hajlandók e földi életben egy nagyszerű epikureista alkalmat látni, amely soha többé vissza nem tér, mert hisz csak egyszer élünk s aki e földi életet s annak összes alkalmait elvesztette, az mindent elveszített, mondom, akik a modern ujkori ember fausti szemüvegén keresztül

nézik a világot, azok számára semmisen méltóbb az elutasításra, mint az a megállapítás, hogy az ujkori civilizáció nem normális. S végül ez a bourgeois szellem nem is erkölcsi alapokon nyugvó. Mert erkölcsös csupán az, ami az embert előrelendíti, fölfelé azon az uton, amely számára rendelve van. Erkölcsös az, ami az örök célok, az örök értékek világa felé segít, amely erőimet gyarapítja, amely idegenergiámat fokozza, hogy az erkölcsi élet nagy és nehéz lejtőjén fölfelé tudjak kapaszkodni. Ezzel szemben már a bourgeois világnézetű Goethe megállapította, hogy „wir leben aus Früchten besseres Zeiten“ vagyis azokból a gyümölcsökből, felhalmozott energiákból élünk, azokat fogyasztjuk el, amiket a korábbi korok összegyűjtöttek. S valóban az ujkor rövid virágzása csak addig tarthatott, amíg korábbi vallásos korok önfegyelmzésének lelki tartalékai ki nem fogytak. Mert ma már kifogytunk mindezekből s a nagy idegösszeroppanások, a mind jobban terjedő lelki meghasonlás mind annak a jele, hogy az erkölcsi rezervoár kiüresedőben van s hacsak mi magunk rövidesen hozzá nem látunk újabb erkölcsi energiák szerzéséhez, lassan az egész világ örültek háza lesz, mert azzá fogja tenni az ujkori bourgeois szellem energia pazarló, erkölcsi törvényeket kigunyoló, azokat teljesen semmibe vevő szelleme. A római ember még lehetett testi értelemben természetes, epikureista, mert ő még közelebb állt az állatvilág naturalizmusához. De én, a mai ember a fejlődés folyamán oda jutottam, hogy én őt nem utánozhatom, nekem a lelki természetesség vagyis az önfegyelmzés útjain kell járnom, nekem a lelki, fékező energiákat kell kifejlesztenem, nekem fölfelé kell nézmem, ha tetszik, ha nem, az ideálok világa felé. Engem ebbe az irányba kényszerít, ha csak el nem akarok pusztulni, az örök szeretet, aki engem lelki tökéletességre, lelki természetességre, lelki hősiességre szánt, amely erények egyedül normálisak s amelyek a korábbi normalitást, az állati, testi normalitást visszaszorították a tudatalattiba, az alsóbbrendűség világába.

Az újkori ember, a bourgeois tehát, mint látjuk, a keresztény ember örök fölfelé törekvésével, örök nyugtalanságával, örök problémakeresésével szemben a kényelmes elnyugvás, a kényelmes életélvezés embere. A bourgeois itt akar élni, itt ezen a földön, őt a túlvilág nem érdekli. A bourgeois a lakását, a házát akarja úgy berendezni, mintha egy kis földi paradicsom volna.

A bourgeois mindehhez birni akarja a hozzá szükséges anyagi javakat, mert ha ezek hiányoztak s úgy következett el a végső dolog: a nyitott sir, akkor a bourgeois-gondolkodású ember (akik lehet az utolsó kötőrő napszámos is, mert nem a foglalkozás dönti el a bourgeois-szellemet) végtelenül szerencsétlennek érzi magát, mert ezzel a gondolattal kell sirbafeküdnie: az életet elveszítettem. A bourgeois-gondolkodásnak ezen a téren nem volt nagyobb és propagatívabb képviselője, mint a bourgeois-szellem látszólag, de csak látszólag nagy ellenfele: Marx Károly. A kommunista kiáltvány nem egyéb, mint az újkori szellemnek a tömegek számára való kátébafooglalása és a kommunista szellemnek mai nap a Keleten való állandó terjedése semmi egyéb, mint a földi javak, a földi jólét beteges megkívánásával azonos polgári szellem terjedése olyan tömegek közt, akik eddig a fegyelmező erők, a vallásos világnézetek u. n. béklyóiban éltek.

Ez az újkori bourgeois—marxista szellem természetesen, mint már említettem, földi jellegű. Ezt transcendens, túlvilági dolgok nem érdeklik. Vagyis olyan dolgok, melyek túlhaladják a földi életet, a földi célokat, azok teljesen idegenek, sőt értelmetlen ostobaságok előtte. Ebből a gondolkodásmódból a legszigorubb vaslogikával következik, hogy ez előtt a világfelfogás előtt nincs megvetendőbb, nincs utálatosabb, nincs kiirtandóbb valami, mint az a babona, hogy az ember élete egy másik földöntúli világgal van kapcsolatban, vagyis ebből a szellemből a legnagyobb kényszerűséggel következik az, hogy Istent meg kell gyűlölni annak, aki az újkori szellemnek, az újkori materializmusnak buzgó hive akar lenni. Mert kétségtelen, hogy ez is vallás, vagy inkább a vallás ellentétje, mert ember úgy nem élhet, hogy a végső dolgokkal szemben állást ne foglaljon.

Az újkori lélek legtermészetesebb és legkövetkezetesebb tételei ezek: Istent gyűlölni kell. Legfőbb érték a test java. A lélek a mult idők babonás ostobasága. Az új erkölcsstan hősiesége abban áll, hogy istent kiirtjuk az emberi szivekből s szakítunk teljesen a mult előítéleteivel.

Ez tökéletes, logikus rendszer, az kétségtelen. Az első állásfoglalásból a legszigorubbban következnek az összes többi tételek. S ezzel az első tétellel ime, eljutottunk végre e rövid elmefuttatás alapvető gondolatához: *Istennel szemben minden ember-*

nek állást kell foglalni. Az Isten gondolata ott van mindennapi életünk legmélyén, kikerülhetetlenül. Előbb gondolkoztunk Istenről, mintsem a kenyér gondja gyötört volna bennünket.

S azt is láthatjuk, hogy az Istennel szemben való állásfoglalásunk rejlik az egész gazdasági élet felépítésének mélyén. Mert az újkori gondolkodásnak, mely transcendenciát, vagyis Istent nem szeret, a legkövetkezetesebb fejleménye a földi élet abnormális szeretete, a pénz nagyfokú tisztelete, a profitéhség mindent elsöprő mámora, a kartellek örületes garázdálkodása és az a szemérmetlen vakmerőség, az az Isten ellen való lázadás, amely Isten javait tengerbe öntözi s az Isten teremtményeit eközben éhségre kárhoztatja. Ezt csak az öntelt és önző ember meri megcselekedni, aki azt hiszi, hogy övé a föld és nem az Istené.

S ugyanennek a világfelfogásnak logikus erkölcstani fejleménye az a nagy naturalizmus, amely az ösztönök felszabaditását, az ember állati részének korlátlan uralmát követeli, mintha mi nem is az angyalok világa felé tartó, felsőbbrendű eszményekre törekvő lények volnánk, hanem az ősi állat-ember primitív lelkének rajongó szerelmesei, akik örülünk, hogy minél mélyebben maradhatunk a testiség sötét örvényeiben.

Csak néhány példával mutattam rá, hogy Istennel szemben való állásfoglalásunk egész életünket, életfelfogásunkat befolyásolja, de a példákat folytathatnám s az egész emberi életre vonatkozólag kimutathatnám. A jelenben a gondolatvilág nagyrészt még ezeknek az eszméknek az uralma alatt áll, sőt a Keleten még csak most van ébredőben ez a nagy felszabadulási folyamat, de annyi bizonyos, hogy nálunk, Európában, mi már túl vagyunk a delelőn s az újkori gondolkodásmód estéje felé közeledünk. Ez az, amiről Spengler olyan jajveszékelve ír a Nyugat Alkonya című művében.

Az est azonban mindig utalás a bekövetkezendő hajnalra. Az éjszaka csillagai boldog hirnőkei a diadalmasan közeledő királynak: a fényes napnak. S nekünk, ifjuságnak erre kell készítenünk a lelkünket. S ki lesz ennek az új feltámadásnak a Hőse, Királya, Fényessége? Ki volna más, ha nem az Isten, akit eddig száműztünk az éjnek sötétjébe. Az új gondolkodásmód közepontjában ismét az Isten fog állni. Éppen ezért az új, eljövendő világot bátran nevezhetjük istenes, theocentrikus világnak.

Hogy ez az új szellemiség megszületőben van, azt bizonyítja a multtal elégedetlen emberiség sokféle újszerű tétova akarása, amely még szertefolyó, egység nélküli, mint minden ébredés, mint minden öntudatraeszmélés. Ma a felekezetek egész raja, a szpiritizmus, az okkultizmus, a teozófia, a keleti tanok beáramlása bizonyítják, hogy korunk nagyon hasonlít az ókori világ szétomlásához, amikor is a szertefolyó misztikus, istenkereső emberi vágyakból végre megszületett az új egység: a középkori kereszténység. Mi is egy ilyen új egységes evangéliumi világnézet felé törekszünk, amelynek középpontjában az Isten fog állani. Ez természetesen csak úgy lehetséges, ha az elmúlt idők egész ideológiája eltörlődik a lelkekről. És az ifjuság lelkében ma ez a folyamat megy végbe. Az ifjuság most csinálja a *tabula rasat*, vagyis lelke táblájáról most törli azokat az írásokat, amelyeket apái igyekeznek még oda felírni. Kayserling gróf írja az „Új világ születése” c. könyvében, hogy sosem élt még oly üreslelkű ifjuság a népvándorlás kora óta (64 l.) ezen a földön, mint a mai. A modern ifjú a motorbicikli, a sportpálya és a turisztika jellemzi. Igaza van, mert ahhoz, hogy az új világnézet megszülethessen, ahhoz előbb teljesen ki kell üríteni a régi tartalmakat. Darwin és Schopenhauer, Napoleon és a bécsi kongresszus, a francia forradalom véres romantikája és a ferenczjózsefi kor álidealizmusa teljesen elveszítették vonzó hatásukat az ifjú lelkekre s ezért napról-napra magukra vonják atyáink haragját. De a sportpálya és a motorbicikli ugyanezt a haragot keltik az öregebb nemzedék szívében, pedig ez inkább a segítségre való készséget kellene hogy felkeltse, ha nem is az öregek, de az illetékesek lelkében, mert ez a két mai főatrakció tulajdonkép hangos segélykiáltás, amely ezt zúgja a footballpályák levegőtrengető kitöréseiben: „Hol van az Isten, amely újra betöltse lelkem ürességét, hol van az új szellem, amely újra értelmet adjon az életemnek. Mert így, ideálok nélkül, benzinpuffogásban és labdaröpítésben lehet egy ideig élni, de sokáig, de örökké élni nem lehet. Felejtető narkotikumnak megfelelnek ezek, de ha a narkózis véget ér, ha a lelkem ismét kiált Isten után, akkor a benzin és a stadion csak egy kinos álom gyötrő képei lesznek, melyek az ébredés után fejfájást okoznak s egy új, egészségesebb élet keresésére ösztökélnek.

Az ifjuság ujjászülető világa, amelynek most még csak li-

dércnyomásos éjszakáját éljük, egységes lesz. Mi egy új kulturát vagyunk hivatva létrehozni, mely sokban hasonló vonásokat fog mutatni a keresztény középkorhoz, de attól mégis eltérő lesz, mert egy göthei hasonlattal élve, mi a hegycsúcsra vezető szerpentinén ugyanarra az oldalra jutunk most vissza, mint amelyik oldalon a a vissza-vissza térő istenes vallásos korok fekszenek, de sokkal, de sokkal magasabban, mint az elmúlt középkorban szemlélhetjük.

Azt nem sokat kell mondanom, hogy az unitárius kereszténységre ebben az új theocentrikus korban igen nagy feladat vár. Hiszen az Istennek s vele együtt az összes vallási kérdéseknek új, vallásos jellegű, de egyben *nem a multtal azonos* megoldására van szükség. Hogy jelenleg az emberiség a mult vallásos formák felelevenítésével és újra való megerősítésével foglalkozik, ez ne ejtsen tévedésbe bennünket. A hanyatló korok szalmaszálbakapaszkodása ez. Augusztus korában százával épültek az új pogányság templomai és Horatiusék rendelésre írták a Carmen Saeculare. Mondvacsinált dicsősége volt ez csak a Pontifex Maximusnak. Az igazi győző, az igazi Triumfator Jézus maradt, akinek a követői az új, ifjú nemzedék, az újjászülető kor hősei, gondolkodói, vértanui lettek.

Ebben s mi újjászülető korunkban éppen így, nem a Pontifex Maximus talmi fénye és dicsősége marad felül, hanem az Istené, aki ma még néhány kigúnyolt u. n. rajongóban nyilvánul meg.

Az Isten egy! eddig is hirdettük, de az új korban az evangélium egy Istene valóban ura lett a lelkeknek. Az Isten személy! eddig is mondtuk, de most hinni is fogjuk, és érezni is fogjuk, hogy én a véges személy boldog viszonyban állhatok a Személyek Személyével, aki örök, aki végtelen. Az Isten gondot visel ránk s kezében tartja életünket, eddig is tanította a káté, de az új világban önmagunk életén fogjuk tapasztalni, hogy még hajszál sem esik le fejünkről az Ő tudta s akarata nélkül.

Ez az új világ ma még csak néhány lélekben született meg és van megszületendőben. A sok ezermillióhoz képest, talán csak néhány tiz vagy százezer. De ez a kis sereg diadalmas sereg, mert velük az Isten van, a lelkek Ura, a történelem Királya, az egyének és a nemzetek életének egyetlen és örök végcélja. Ő a kezdet és a vég, Ő az alfa és Ő az omega. Ez a régi igazság rövidesen megbizonyosodik az új ifjuság lelkében. *Iván László.*

Hittani tanulmányok.

5. §. *A teológia válsága.*¹ Ma általában sokat beszélnek a teológia válságáról. Sőt van teológiai rendszer, amely a krízis teológiájának nevezi magát. Azonban vigyáznunk kell. A krízis teológiája, a Barth Károly és társai által megindított teológiai rendszer azt érti a krízis alatt, hogy az ember állandóan Istennek döntő megítélése alatt áll. Mi azonban arról a krízisről kívánunk megemlékezni, amelybe a modern teológia belekerült az utolsó félszázadban, de különösen a háboru után, amikor a válság felszínre tört és öntudatosná lett. A válság maga nem a háborus lélek eredménye, amint némelyek gondolják, hanem sokkal régibb eredetű. Wobbermin szerint már 1889-ben, a Ritschl Albert halálával megkezdődött az által, hogy az ő követői a teológiát kizárólag történeti tudománynak tekintették, a systematikus kérdéseket is kizárólag történelmi módszerrel kezelték s ez úton vélték véglegesen megoldhatni. Ezt az irányzatot historizmusnak nevezik. Legtipikusabb alkotása ennek az irányynak Harnack Adolf: *Előadások a kereszténység lényegéről* c. műve, amelyben a szerző azt az álláspontot juttatja kifejezésre, hogy a kereszténység egész tartalma, igazságának természete történelmi úton és történelmi módszerrel oldható meg véglegesen.

Közvetlenül a háború előtt egy másik kiváló képviselője tűnt fel ennek az irányzatnak Troeltsch Ernő személyében. Troeltsch is a történelemmel és a történelem módszerével kívánta megmagyarázni a keresztény világszemlélet összes problémáit. Ő volt az, aki a teológiai kérdéseket szoros kapcsolatba hozta az általános vallástörténettel, ami által a teológiai tudományt jelentékenyen előbbre vitte.

---

¹ Ez a § D. G. Wobbermin: *Richtlinien der evangel Theologie* (1929) c, műve hasonló címet viselő fejezete alapján készült.

A historizmus a teológia krízisének egyik oka. A másik oka az u. n. pszichológizmus, amely igen sok esetben a historizmussal együtt jelentkezik. A kettő egymás felé irányul s egyik a más mintegy kiegészíti. Pszichológizmusnak nevezzük azt az irányzatot, amely a tapasztalati lélektan elveit juttatja túlsúlyra a teológiai tudományban. A tudat állapotainak vizsgálatából indul ki s lélektani úton kívánja megközelíteni a teológia leglényegesebb kérdéseit. Ezt a pszichológizmust sokan Schleiermachertől származtatják, különösen a Barth-féle teológia hívei. Azonban ez nem helyes. A pszichológizmusnak ez az iránya hiányzik Schleiermacher teológiájából s eredete és kiindulópontja másutt ez u. n. erlangeni iskola teológiájában keresendő.

Az u. n. közvetítő teológiában a historizmus és a pszichológizmus irányzatai összevegyültek, egyesültek s különösen a Jézus életrajzok művelésében és elterjedésében nyilatkoztak meg, amelyek Jézus életének kutatása alapján próbálták meg a keresztény hit alapvető igazságait kihámozni.

Ez a két irány uralta a teológiát a háború kitöréséig. Ezeknek öntudatosává válása és a bennük rejlő hiányokra való utalás azonban a háború vége felé jut kifejezésre Barth Károly teológiájában. Barth mutatta ki s ez neki érdeme, hogy sem a historizmus sem pedig a pszichológizmus nem tudja a vallás tényét végső alapjában megmagyarázni. Ő mutatta ki, hogy a két irány válságba sodorta a teológiát. Azonban a válságot nem volt képes elhárítani, hanem még inkább elmélyítette saját teológiai irányzatával, amely tulajdonképpen a pszichológizmus és a historizmus ellen veszi fel a harcot, de a végén dogmatizmusba fullad. Barth ugyanis egyoldalúan értékelte ez irányzatokat, nem ismerte fel elődei sok hibáit, nem hatolt a dolog mélyére s azért nem is volt képes a teológia válságát megszüntetni. Nem vette észre, hogy amikor szembe helyezkedik a historizmussal, akkor tulajdonképpen szembe helyezkedik az egész reformációval. A történelmi kritika és a történet vizsgálat ugyanis a reformáció egyik alapvonása. Éppen így elfogult a pszichológizmussal szemben is, nem veszi észre igazságait s azt, hogy Luther maga is nagy súlyt helyezett a személyes hittapasztalatra a testimonium spiritus sancti internum-ra. Mivel tehát Barth a historizmust és a pszichológizmust teljesen kiküszöbölte teológiai gondolkozásából, a teológia az ő fellépése után is válságban maradt.

Hogy a nehézségek mind elkerülhetők legyenek s a krízis valóban megoldassék, arra Wobbermin szerint csak egy mód van és pedig az, ha a protestáns teológia visszatér arra az útra, amelyet a reformáció és Schleiermacher jelölt meg számára. Schleiermacher ugyan nem mindenben folytatja a reformátori hagyományoknak, de kiemel sok olyan mozzanatot a reformátori teológiából, amit az ortodoxia és a racionalizmus háttérbe szorítanak. Ma is ugyanaz a veszély fenyegeti a teológiát, hogy mellékvágányokra kerülve elfelejti mindazt, amit Schleiermacher a reformációból kiemelt. Ezek a következők:

1. Schleiermacher szembefordul a hagyományos ortodoxiával s mindenféle racionalizmussal. Küzd a hagyományos ortodoxia ellen, amely az átörökölt dogmai hittételek fogalmi boncolásában merül ki és másfelől küzd a vallás elrationalizálása ellen, amely az élő hit helyébe az értelmi megismerés eredményeit teszi. Luther is küzd a scholasztika ellen, amely nem egyéb, mint az ortodoxia és a racionalizmus vegyülete. A mai protestáns teológia nem egyéb, mint ingadozás, az ortodoxia és a racionalizmus között, ezt mutatja a Barth teológiája is. Feladata pedig épen az, hogy küzdenie kell mindkettő ellen.

2. Schleiermacher álláspontjának másik jellegzetes tulajdonsága az, hogy a keresztény vallás lényegét saját magából, keresztény vallásos mozzanatokból kell megérteni s a magyarázatban távol kell tartani minden filozófiai spekulációt. Utólag ezt is segítségül lehet hívni, azonban a kiindulásnál erre szükség nincsen. Ő maga ugyan több ízben vét ez ellen, ami azonban nem teszi kétségessé azt a törekvését, hogy a keresztény vallás lényegét lehetőleg megszabadítsa a reá tapadó spekulációktól. A keresztény vallás lényegét magából, a maga tisztaságában kell kiemelni az isteni kijelentés alapján, amely magában foglalja az őseredeti mozzanatokot.

3. Jellemző Schleiermacher teológiájára a vallásról szóló meghatározás, amely szerint a vallás lényege az Istentől való feltétlen függés érzete. Ebben a meghatározásban nemcsak a függés objektív ténye jut kifejezésre, hanem egyúttal az erről való szubjektív tudás, ennek megérzése. Hogy megvan a függés és hogy erről az embernek tudomása van, ez a kettő együtt alkotja a vallás lényegét.

4. Végül jellegzetes Schleiermacheernél az, hogy megkülönbözteti a hit tárgyát, a hit aktusától s a kettő kölcsönhatásából magyarázza a vallást. A hit tárgya (*fides, quae creditur*) a hit aktusával (*fides, qua creditur*) szükségképeni összefüggésben áll, elválaszthatatlanul egymásra vannak utalva. A hitnek két kritériuma van: az objektív és a szubjektív. Az előbbi az elhatározó. Vagyis akkor igaz az én hitem, ha az igaz Istenre irányul. Az igaz Istent pedig az ő kijelentéséből, elsősorban az újtestamentumból ismerem meg. Isten megjelenik nekünk az ő kijelentésében, amelyet a hit által értünk és ragadunk meg. Mindez más szavakkal azt jelenti, hogy az isteni kijelentés megértése a személyes hittapasztalat által fogható meg. A kettő egymásra van utalva, egyik sem nélkülözheti a másikat. A protestáns ember hitének két forrása van: a szent írás és az egyéni hittapasztalat. Ennek az utóbbi, szubjektív mozzanatnak az előbbi a normája, a szabályozója.

Wobbermin mindezen megfontolások alapján arra az eredményre jut, hogy az evangélikus hittan egyetlen forrása a szentírás. A személyes hittapasztalat nem külön forrás, de nélkülözhetetlen. Nem az a fontos ugyanis, hogy mi tényleg mit tapasztalunk, hanem az, hogy mit kell tapasztalnunk Isten akarata szerint, amely a kinyilatkoztatás alapján lesz ismertté a mi hitünk számára.

6. §. *A teológia válságának tanulságai unitárius szempontból.* Az előbbi §. fejtegetései, amelyek elsősorban az evangélikus hitre, az evangélikus protestáns teológia válságára vonatkoznak, fontos tanulságokat foglalnak magukban reánk, unitáriusokra nézve is, egyúttal tanulságul és segítségül kell, hogy szolgáljanak sajátos teológiai és hittani szempontjaink és feladataink megjelölésére, amelyek a következők.

1. Mondanunk sem kell, hogy az unitárius teológiának és hittannak mindig küzdenie kell minden eldogmatizáló törekvés ellen. A vallásos hit nem dogma. De küzderie kell a vallás elrationalizálása ellen is, mert a hit nem pusztán ismeret, ha ennek nagy szerep is jut benne. Ez a két feladat összefügg egymással, mert hiszen az eldogmatizálás is az elrationalizálásnak egyik formája, ha sok tekintetben eltérő is. Az unitárius felfogás szerint a dogmatizmus az ortodoxiát, a változhatatlan dogmákban való

feltétlen hitet, a vallásosságnak dogmákban való megmerevedését jelenti. A racionalizmus az előbbivel szemben az észnek, a gondolkodásnak felderítő szerepét jelenti a hit világának területén a dogmákkal szemben.

Midőn az unitárius teológia feladatai közt a vallás elracionálizálása elleni küzdelmet említjük, ez alatt természetesen nem azt értjük, hogy az ész nevében ne harcoljunk tovább is, mint eddig, a dogmák csalhatalansága ellen, hanem azt, hogy óvakodnunk kell attól a felfogástól, hogy a józan ész bírálata és ismeretei kimerítik a hit fogalmát és tartalmát. Az a racionalizmus, amellyel bennünket sokszor megvádolnak, elsősorban erre vonatkozik. A helyesen értelmezett unitarizmust a racionalizmus hibája nem terheli és nem terhelte sohasem, habár kétségtelen, hogy megvolt a kísértés erre a múltban és a jelenben is. Ezért kell a figyelmet külön is felhívunk rá.

2. Schleiermachernek az a tanítása, hogy a keresztény vallást saját magából, filozófiai spekulációk nélkül kell megértenünk, olyan igazság, amelyet az unitárius gondolkodás nemcsak helyesel, hanem mindig is követett. Unitárius felfogás szerint Jézust és az evangéliumot nem a teológiai dogmákon keresztül, hanem a maguk közvetlenségében kell megragadni. Az unitarizmus üdesége és frissessége épen abban kell, hogy álljon, hogy a teológia hagyományain túl visszanyul az ősforráshoz, Jézus tanításaihoz. Maga a teológia tulajdonképpen sohasem volt egyéb, mint a hitigazságok filozófiai megértésére és megalapozására irányuló kísérlet Pál apostoltól elkezdve, a scholasztikán keresztül, egészen napjainkig. Hol metafizikai, hol ismerettani, hol lélektani megoldásokat keresett, a gondolkodás fejlődése szerint. A filozófia lehet segítség a hit tartalmának mélyebb átértésére, ennek előfeltétele azonban az, hogy respektálja a hit sajátosságát, mert ha ezt nem teszi, akkor a lényegét semmisíti meg. Mindamellett, hogy az unitarizmus ebben az elfilozófálásban sem volt hibás, nem árt szem előtt tartani az ettől való óvakodást, mert e téren is erős a kísértés az unitárius gondolkodás természetében rejlő sajátosságok következtében, amelyek alapján szeret párhuzamot vonni a maga munkája, a tudomány haladása s a felvilágosultság elméleti értékbecslése között. Mindez alkalomadtán helyes és kívánatos, ha nem temeti el az unitárius keresztény vallásos felfogás lényegét.

3. Schleiermachernek azt a tételét, amely különbséget tesz a hit tárgya és a hit egyéni aktusa közt, szintén elfogadhatónak tartjuk. Az egyéni hittapasztalat nem kizárólagos forrás, de elengedhetetlen feltétele minden vallásnak. Minden egyéni hit akkor valóban építő, ha objektív alapra is támaszkodik. Más-különben misztikus rajongássá, ön maga hitbeli kiélésévé lesz s így téves vágányra kerül. Objektív alap elsősorban a bibliai kijelentés, de Istennek minden kijelentése. A kijelentés fogalmának tágítása és kiszélesítése mellett megállapíthatjuk, hogy az unitárius keresztény hit Istennek a bibliában található vagy egyebütt felfedezett és megértett kijelentésén s ennek egyéni megélésén, mint hittapasztalaton alapszik.

Az unitárius vallást hol racionalizmussal vádolják, mint amely tisztán az ész boncoló és szétszedő munkájára támaszkodik, hol pedig azzal, hogy pusztán az egyéni, az individuális vallásosságra támaszkodik, ami által a vallást egészen elszubjektívizálja s a hit objektív alapjának csekély fontosságot tulajdonít. Ez a két, sok tekintetben ellentmondó kifogás azt bizonyítja, hogy nem ismerik az unitárius vallás lényegét és alapját. Azért arra kell törekednünk, hogy az unitárius vallásos felfogást a maga tisztaságában mutassuk be s az idők folyamán hozzátapadt racionalista vagy misztikus járulékoktól tisztítsuk meg.

4. Wobbermin az evangélikus teológia krízisének megszűnését attól várja, ha visszatér a Luther—Schleiermacher nevei által megjelölt történelmi fejlődés útjára. Az előbbi név a reformáció nagy teológiai hagyatékát képviseli, az utóbbi a reformáció protestáns elvének logikus továbbfejtését a vallásos szubjektivizmus és individualizmus irányában, amely nem téveszti szem elől a hit objektív alapelveit sem. Ha mi, unitáriusok, az előbb említett két név helyére a Dávid Ferenc és a Channing nevét tesszük, akkor előttünk áll az unitárius hit fejlődésének egyenes útja. Az egyik képviseli számunkra a reformáció szellemének unitárius hagyatékát, a másik, az ennek logikus folyományaként tekintendő egyéni vallásos hittapasztalat jelentőségét juttatja érvényre. Schleiermacher és Channing között mélyreható egyezések vannak. Az alap és lényeg egy, csak a kiadás más. Schleiermacher európai és német, aki közelebb áll a reformáció eszmeköréhez, Channing angol, sőt amerikai, aki kevésbé teológus, mint az előbbi, de vallásosságának intuitív ereje vetekedik az övével.

Dr. Varga Béla.

Szertartások és vallási szokások az unitárius egyházban.

7-ik közlemény.

Urvacsora.

Ha e szertartásunkat csak külső gyakorlatnak tekintjük is, van benne megkapó szociális elem. Találkozás az urasztala körül. Szembenézés a gyülekezetnek máskor szétszórta élő és a magok dolgával elfoglalt embertársakkal, a hittestvérekkel. Vendégségben az Ur Jézus asztala mellett! Megemlékezés arról, hogy az az ő számára utolsó volt, mert csakhamar fölváltotta a kegyetlen emberi féltékenység és gyűlölet.

Igy szemlélve, innen a multból, sok szépet, de több tragikust találunk benne, s megértjük azt a nagy ragaszkodást, mellyel a keresztények magokénak tartották. De ugyanakkor megdöbben az a mérhetetlen nagy távolság, hová a keresztények szétszóródtak a jelek értékének és hatásának következtében.

Az unitárius pap kilépik az urasztala mellé. Arcán a meghaltság halvány komolysága. A földet érő fekete palást elfedi az ember testét, oda zárja a mellé az asztal mellé, amely már a lélek szárnyán elébe varázsolja azt a nagy embertársat, azt az édes testvért, aki mindig hívja magához a fáradtakat és megterhelteket, hogy megnyugosztalja az örökélet kiapadhatatlan forrása mellett. Ha csak annyi történik, hogy megemlékezünk arról a gazdag ajándékról, melyet Jézus személyében küldött az égi atya, már jelentkezik az idvezülés, a sorsunkkal kibékülés áldó és megszentelő érzése. Ekkor és így érezve a jelek átalakulnak a lélek táplálékává.

Ilyen transzsubstancióra mindig szüksége van a hívő léleknek, hogy újra szülessék. Nem a kenyér, sem az a csepp bor, hanem az, hogy Isten színe előtt állok és a legjobb testvér nagy ajándékát együtt élelem azokkal, akikkel életem össze van kapcsolva!

Ha megszentelődés földi ember számára lehetséges, itt az Ur asztala mellett bizalommal várható.

A pap szerepe szent miveletté válik az által, hogy ő lett Jézus Krisztus apostola a hivek boldogítására. Midőn a hivek által elhívott lelkipásztor ebben a minőségben jelenik meg az Ur asztala mellett, az apostolok utóda ő.

Erre a főmagasztaló és megszentelő találkozára eljönnek azok is, akiket életviszonyaik távol tartanak a templomtól. Fölmegyünk a nagy ünnepre, fölviesszük hálás szívünk ajándékát a hithűséget, a megbocsátó és engesztelő szeretetet. Ez a mi megszentelő áldozatunk az Urasztalától az Egek Urához. Ez a mi bűnbánatunk bevallása, hogy a gyötrő bánat helyét elfoglalhassa a megengesztelődés és a kibékülés Istennel és sorsunkkal.

„Lévén pedig ilyen alkalmatossággal hely Krisztusunkhoz való háládatosságunk megmutatására — mondja Agh István püspök — nem kell elmulatni ottan, ottan édes Jézusunknak hálát tulajdonítani, hogy nem sajnálotta Isten akaratja szerint érettünk még életét is letenni.“

Változatok az Urvacsora jelentősége körül.

Az evangéliumok és Pál érdekes változatokkal és a halál tragédiájából következő sötét színekkel festve adják elő az utolsó vacsorát. Egyben visszhangzanak: „ez az én testem, ez az én vérem“. Mintha Jézus maga mondaná! Holott mindig a husvéti bárányt és a vele akkor is, azután is gyakorlatban volt véráldozatot látták szemök előtt. Jézus maga lőn ez az áldozati bárány. Tehát amely szavakat Jézus ajakára adnak, azok csak annyiban felelnek meg Jézus gondolkozásának és hitének, hogy ő is követte a nemzet szokását s együtt költötte el a husvéti bárányt kis családjával: a tanítványokkal.

„Mikor pedig beestvedék, letelepszik vala a tizenkettővel, és amikor esznek vala, monda — bizony mondom néktek, ti közületek egy elárul engem... Mikor pedig evének, vevé Jézus a kenyeret és hálákat adván, megtöré és adá a tanítványoknak és monda, vegyétek, egyétek ez az én testem. És vevén a poharat és hálákat adván, adá azoknak mondván: igyatok ebből mindnyájan, mert ez az én vérem, az új szövetségnek vére, amely sokakért kiontatik bűnöknek bocsánatára“.

Hogy Jézus el volt készülve, hogy ez leszen utolsó vacsorája, ellenségei, a papok viselkedéséből, már sejthető, sőt valószínű, hogy hallott a Judás szerepéről, mert ily nyíltan alig mondhatta volna a tizenkettő előtt, hogy közöttük van az áruló. Amennyire valószínű ez, annyira feltűnő és kétséges, hogy a kenyér és bor kiosztásában azt az eljárást követte volna, melyet Máté (26 r. 26—28 v.), Márk (14 r. 22—24 v.), Lukács (22 r. 19—20 v.) és Pál (I. Kor. 11 r. 23—25 v.) oly hűségesen, csaknem azonos szavakkal közölnek. A mai ember az evangéliumok alapján azt kérdezi: lehetséges-e föltenni Jézusról, hogy ő magát a husvéti bárány helyett áldozatul adott báránynak minősítette, testét s véréit így szimbolizálta volna? Az állandóan használt kifejezések megszokottsága, megdöbenteti a kételkedőt, de a hívő azzal nyugtatja meg magát: ez nem az én Jézusom. Nem az a Jézus ez, aki oly szelid és alázatos volt, hogy önmagára legkevésbé gondolt.

Az urvacsora historiatlan ott kezdődik, ahol Jézus élete végződik. A kereszténység életében nagyobb szerepe volt a keresztelésnél, mert míg az csak beiktató volt a szentek és a hívők gyülekezetébe, ez szüntelenül ismétlődő hiterősítő eszköz. Historiai fejlődése nagy változatokat mutat a forma és a lényeg tekintetében is. Általában mindig nagy átalakító hatást tulajdonítottak a szent jeleknek. Ha a keresztelés első lépés volt a Krisztus követői közé jutásra, az urvacsorával élés bizonyosága a szentek seregéhez tartozásnak. Gyakorlati alkalmazása hivatalos jelleget csak a 4-ik százban nyert, de csak az ötödikben alakult ki.¹

¹ Testvéri csókkal kezdődött, azután olvastak az evangéliumokból, a profetákból. (Sursum Corda).

Az urvacsora utáni megáldás és elbocsátás igen fontos volt, mert már Római Kelemen hosszú imát közöl, melyben i. e. emlékezés van: a betegek-ről és gyengékről, a bánatos szívekről, a békéről, fejedelmekről, kormányzókról s a világi hatóságokról.

Egy időben a reggeli ima után használták. Azután a Catechumenusok Missa-jával vonták össze (Missa Catechumenum vagy Proanaphora).

Az urvacsora a zsidó hatás idejében a szombat reggeli istentiszteletkor, később vasárnap reggel jött gyakorlatba, de kezdetben csak éjjel éltek vele.

Pál apostol a Csel. X. 7—16. szerint kenyér megszegésével kezdette: ἐν τῇ μιᾷ τῶν σabbάτων συνηγμένων ἡμῶν κλάσει ἄρτων.

A 9-ik százban gyakorlatba vették a szentelt kenyér kiadását, hogy a kommunikáns otthon is élhessen vele.

A keresztény egyházakban igen nagy eltérések fejlődtek ki. Egyik főkérdés volt: milyen viszonyban van az Úrvacsora Jézus Krisztussal, az ő testével és vérével. Mi a hatások az elemeknek? A hosszas ingadozás után a római egyház a tridenti conciliumban ezt mondta ki (1545—63): A kenyér és a bor a megszentelés által a mi Urunk Krisztus testévé és vérévé változik. Ezt nevezi a katolikus egyház transsubstantionak.¹

A *lutheri* egyház azt vallja, hogy a Krisztus teste és vére valósággal jelen van a kenyérben és a borban és akik azt eszik, azokkal egyesül (communicacio) a hit által. Ezzel szemben a transsubstantiatio elméletét teljesen elvetik és consubstantiationak nevezik. Ezt a felfogást *Zwingli* és a sweiziak bálványozásnak nevezték s tagadták, hogy az úrvacsora isteni elemet tartalmazna. Emellett vallották, hogy az úrvacsora intézménye szent és szükségképpen részt kell venni a kenyérből és a borból, a szent jegyekből, melynélfogva a Krisztus testét és véréét eszik és isszák, ellenben tagadják a transsubstantiatit.

Kálvin, Bucer és az Anglikánok szerint: a Krisztussal való egységünk jele, aki táplál minket testével és vérével szellemben és ez hit által történik. A kenyér és a bor nem változik át.

A szent jelek kiszolgálása eltérően történik. A római egyház a kelyhet elvonja a résztvevőtől azzal a megokolással, hogy ha a borból eltalál csöppenni, azzal a Krisztus vére megszenteltetetik. Ezt a nehézséget a görög egyház azzal kerüli el, hogy a kenyeret és a bort együtt adja egy kanálban a résztvevő szájába. A kehely használatát az összes protestánsok gyakorlatba vették. A római felfogást a transsubstantiatio tanával igazolják.

Az úrvacsora kapcsolatban áll a konfirmációval. A katolikus a szentségek közé sorozza s bérmálásnak nevezi, „melyben szentlélek adatik embernek, hogy állhatatos lehessen a hitnek tartásában“. (Esztergomi püspök kiadása).

Unitárius felfogás és gyakorlat.

Dávid Ferenc a reformáció egyik vivmányának tartja, hogy *Zwinglinek* sikerült „a testes kenyérből való kifeslés. (Rövm. 10).

---

¹ A transsub. tana „nem táplszik semmi egyetemes, egyforma tradicion, hanem csak rendre, lassan formulálódott ki s elfoglalta az egyszerűbb felfogás helyét. (Drummond).

Először az úr vacsoráját tisztítá meg (u. o. 33). Az élőhíveknek szerezte a megfeszült Jézus az ő vacsoráját (13) 1555-ben letétezik a Krisztus testének a kenyérben való jelenléte (34) 1559-ben a térdhajtás kirekeszték a fennállással és közönséges kenyér hozták be, megrontván a misének minden praktikáját.¹

A XVI-ik évszázad alapvető munkája nem terjedett ki az úrvacsora elméleti fejtegetésére, eljárási utasítás sem maradt fenn. V. Kosa János püspök e század végén megjelent Catechesisében:

„Catechesis az idvességnek fundamentumáról rövid kérdésekre szentírás szerint való feleletekben“ a keresztelest az evangélium tanítása szerint köteleességnek mondja azoknak, „akik hisznek a Jézus Krisztusban és megismerik őt élő Isten fiának lenni“ Ezek felnőtt gyermekek, akik ezzel — úgy látszik — beiktatást nyertek az egyházba, mert a konfirmálásról s úrvacsoráról szó nem esik.

„Az úrvacsorában Krisztus haláláról és az Istennek hozzánk való nagy szeretetéről elmélkedünk“ — mondja Árkosi. — Urunk szerezte. Erről Szt. Pál is bizonyosságot tesz (1. Kor. 12.). Mások a bűnök bocsánatjára és hitünk megerősítésére rendeltnek mondják. Árkosi szerint: „Azt akarta Urunk, hogy minekutána hinni kezdtünk és bűnök bocsánatját szereztük, az Úr vacsorájában a Krisztus halálát hirdessük (Luk. 22,19), mert ezzel Isten különös kedvét mutatta irántunk, hogy saját fiának sem kedvezett.“ „Az Úr vacsoráját azért vesszük, hogy megemlékezzünk a Krisztus haláláról, mely által a bűntől és az örök haláltól szabadultunk meg.“

A Krisztus vacsorájában mintegy sokan egy testté lesznek. „Nem rendesen cselekednek, akik azt vallják, hogy a kenyér és a bor Krisztus testévé és vérévé változik a vacsorában, holott a Krisztus felment testestől a mennybe és köztünk nem lehet mind az utolsó napig (Csel. I. 9.11.).

„Az Úr vacsorájában a Krisztus halálát szükség hirdetnünk mindig. Akik tisztátalanul élnek, nem bocsáttatnak az Úr vacsorájához. Aki méltatlanul eszik, vétkezik. Tarts penitenciát, hagyd el a bűnt s nem leszel méltatlan.“²

Erős bűnbánó imát mond többek között: „Ne menj, uram, ítéletben szolgáladdal, mert nem viselhetné el haragodat, hanem

---

¹ U. o. 16: „sem a keresztségben sem az Ur vacsorájában semmi egyéb nincsen babonaságnál“.

² „Soha senki a régi keresztények közül olyan gondokkal nem volt, hogy a megszentelt kenyér elváltoznék Krisztus testévé, hogy Krisztus húsa gyanánt ennek az úrvacsorában.“ Árkosi i. m.

tekintsd érettem esedező Krisztusodat és az ő drágalátos vérével mosd el undok bűneimet, ne utálj meg Uram és ne vess el színed elől, valami vagyok, csak tiéd vagyok, mert ha elvetsz engemet, kihez hajtsam fejemet?“

Az 1626-ban megjelent Disziplinához kiadott utasítás sürgeti: Szorgos gondoskodás legyen arról, hogy ezt a szent szertartást mindenki gyakorolja egybeillőleg a hitvallással (Confessio). A hallgatókat folyton buzdítani kell. Ha egyszerre nem mindenki járulhat az Úrasztalához, „évenként ezt a szent szertartást többször szolgáltatassák ki, mint ahogy eddig történt“. Hogy elődeink a XVI-ik században nagy súlyt fektettek rá, mutatják a Dávid Ferenc korából fennmaradott szent edények. Akkori hiveink vagyonságát, de egyben azt is igazolja a mai napig fennmaradott és büszkén használt aranyozott ezüst kehely, melyet a XVII-ik század elején csalódásig hű másolatban megkészített egyik unitárius ötvös.¹

Az úrvacsoraosztásról a Rendszabály ezt az intézkedést is szükségesnek látta fölvenni: (mert) ha osztályokra lenne osztva az egyház, könnyen megtehető, hogy az ünnepek egymást követő mindkét napján ugyanaz a szertartás ismétlődjék, hogy akik az elsőn részt nem vettek, a következőn járuljanak hozzá. Évenként úgy változtatva a rendet, hogy akik az előző évben elsőek voltak, a következőben utolsók legyenek. Mindezt a püspök bölcsességére és az egyház megegyezésére kell hagyni.

Ez a körültekintő intézkedés azt mutatja, hogy az úrvacsorával mindenki élt, valamint azt is, hogy népes gyülekezetek voltak. Nagyon üdvös lenne tudni, hogy volt-e szükség a püspök intézkedésére, de valószínűnek azt tartjuk, hogy városon és falun is az úri rendet mindig elől bocsátotta a közönség, mert a rendi felfogás szerint ez másképp nem is lehetett.

Ma is van bizonyos bevett szokás mindenik gyülekezetben is ez majdnem annyiféle, ahány gyülekezet van. Néhol a belső emberek vesznek vagy legelől, vagy legutoljára, majd az idősebb férfiak, az ifjabbak, azután a legények. A nőknél is néhol van ilyen sorrend. Az csak kis egyházközösségekben fordul elő, hogy öregek és ifjak a két nem szerint egyszerre, együtt legyenek.

---

¹ E két kehely leírását Kelemen Lajos afiától hallottuk és írásban is várjuk.

A szokás és a hagyomány még sokáig fog uralkodni a templomokban s talán jobban is van így, mintha külföldi mintát követve, megcsappanna az érdeklődés.

Élénkülni kezd az a kérdés, hogy a közegészség ügye nem követel-e újítást? Azt, hogy a pap minden kommunikáns után megtörli a kehely szélét, vagy talán azt, hogy mindenkinek külön kis pohárban szolgálja ki a pap, az idő fogja eldönteni.

Az *úrvacsorai kehely* használatát nem szabályozza az evangélium s egyházi törvényünk sem intézkedik. A gyakorlat közös kehelyt ismer. Különbség annyiban van, hogy a nőknek, leányoknak, konfirmálóknak külön poharak van, ahol ilyet ajándékoznak, vagy szereznek. Eltérés észlelhető abban, hogy a kehelyt a r. katolikus pap a kezében tartja, a protestánsok átadják a résztvevőnek.

A deési *complanacio* rendeli, hogy a kommunikánsnak kezébe adják.

Az úrmösi zsinat rendeli a deési *compl.* szerint: a szent kenyeret, úgy a szent poharat is a pap mindennek kezébe adja, segíthet a mester. Ez alkalommal egy szentírásbeli helyet magyarázhat. Ugy látszik, hogy az úrvacsorai beszéd (*agenda*) mondása még nem volt általános gyakorlatban.¹

Koncz Boldizsár püspök nemcsak az úrvacsora vételénél szükséges eljárást, hanem az orációkhoz magyarázatot s több alkalomra imákat irt és hagyott hátra 12 pontba foglalva. Cím: „Az úrvacsorának rendes osztogatása közbe szakaszonként való osztatások és tanításoknak egy *formául* letett *processussa*.”

Tehát formulának tekintendő és több alkalomra. Az evangéliumi és apostoli helyeket egybeállította, mert ezzel is segíteni és könnyíteni akart a papjain, de egyben irányítja is szorosán az evangéliumi tanítás szövege szerint. Az elmélkedést mindenik esetre (12) megadja, imádság 5 van. Ezek, utasítása szerint, ismételtetők.

Hasonló eljáráshoz ismét ad újabb tanításokat és imákat 1—12 pont alatt. Ez már 9 imát tartalmaz.

Agh István az úrvacsora négyszeri kiszolgáltatását tartja szokásnak. A szentmihálynapi volt a negyedik.

---

¹ A kenyérből és borból maradt részt a papi háznál, pap, mester, curator költetheti el.

Ugy látszik, hogy még akkor is csak a szokás irányította a gyakorlatot. Ami természetes is volt, minthogy az 1626. évi rendtartásban csak arról esik szó, hogy „ezt a szent szertartást mindenki gyakorolja. Évenként többször szolgáltatassék ki, mint eddig történt.“

Az úrvacsorai szertartás módja lassan fejlődött ki. 1626-ban a papra s illetőleg a püspökre van bízva.

Agh István már erre is ad némi utasítást: az úrvacsora alkalmával nemcsak énekelni s könyörögni szoktanak, hanem bizonyos tractát, vagy tanítást is tesznek a predikátorok.

Az agendát a Consistorium rendezi: „Helyes dolognak tartja a Consistorium, hogy előre rövidesen legyen tanítás az Úri vacsorának természetéről és ezen szent munka alkalmatosságával a hívőknek Istenhez és Krisztushoz való kötelességekről és így az alatt, amíg az Úri vacsora kiszolgáltatik, legyen éneklés csak és szakaszonként könyörgés vagy hálaadás. . . Nem kell elmulasztani aztán édes Jézusunknak hálát tulajdonítani, hogy nem sajnállotta Isten akaratja szerint érettünk még életét is letenni.“

„Mikor a predikátor a könyörgést az Úr Krisztushoz igazítja mind ez s mind más alkalmatosságokkal, *Miatyánkot ne mondjon* utána, mert olyaténformán való Krisztushoz igazított könyörgés ritkán lehet botránkozás nélkül, nem lehetvén helyesen könyörgésünk beszédét a Krisztusról fordítani az Atyára. A mi beszédünket folytassuk és igazítsuk mindvégig a mi édes Jézusunkhoz, amint ennek példáját látjuk az Apostolokban is.“

„Mi unitáriusok senkit is, ha velünk úri vacsorával akar élni, eltiltani és megvetni nem szoktunk, erre a végre az szent úri vacsora ceremoniája úgy van rendezve mi köztünk, hogy senki a keresztyének közül abban meg nem botránkozhatnak.“

Ha mások nem kívánják (ref.), hogy velük úrvacsorát vegyünk, „nincs miért kívánjuk velük ugyanazon egy asztalról részeseülni. Ha valaki velünk Isten gyanánt kívánja imádatni, „lelkismeretünk ellen való dolog volna velök úrvacsorával élni“.

A kenyér törése vagy előre fölívágása „legyen, amint vagyion a szokás szerint“.

Érdekes megjegyzést találunk Dersi Mózes karácsonyfalvi papnál a XVIII-ik száz második feléről a következőkben: „hogy itt valaki a Krisztus testét egye és szent véréét igya, azt csak meg-

gondolni is képtelen dolog“. Nem azért, „hogy itt valaki hitet vegyen magának és ez az ember lelkének kegyelempecsétje legyen, mert előbb, míg ide járulna valaki, hinni kell“.

Dersi Mózes karácsonfalvi pap 1798-ban az Eccleziási Ágen-dát az unitáriusoknál így rendezi: „8 nappal előre ki kell jelen-teni, hogy annál inkább ki-ki elkészülve és magamegróbálva az úr asztalának javaiból résztvehessen“.

Invocatio az úri szent vacsorának osztása előtt: „Egyetlen Egy Isten, kegyelmes Atyánk a J. Krban! Ki nagy irgalmasságotat és szeretetedet az emberi nemzethez kijelentetted kiváltképpen az utolsó időben mind közel s mind távolabbvalóknak, békességet hirdetvén a Krisztus által, hogy mindenek megtérnének, az igazságnak ismeretére jutnának és üdvözölnének“. Tovább magyarázza a Jézus szerepét: „Aki meghalt e világnak bűneiért, feltámadt igazulásunkért, tisztességel, dicsőséggel megkoronáztatott boldogulásunkért és feje lévén az ekklesiának szent asztalát is megterített, az ő hiveiért is keser-ves kinszenvedésének s kiontott ártatlan vérének örök emlékezetéért, hogy az ő szent testét és ártatlan vérét példázó kenyérből és bor-ból méltóképpen részesülvén, hirdessük az Úrnak halálát miglen eljő és az ő halála által szereztetett lelki jókban részesüljünk s lelki örömmel beteljünk.“

„Jövel azért kegyelmes Istenünk és mennyei kegyelmednek ál-tala szerelmes fiadnak szent asztalánál légy jelen mi velünk, hogy légyen erős a mi hitünk, tiszta és szent szeretetünk, állhatatos re-ménységünk, tökéletes cselekedetünk, hogy senki hiveid közül ál-dott fiad asztalánál ítéletet magának ne egyék s ne igyék, hanem a királyi asztalt minden egyéb asztaltól megkülönböztetvén, szent-ségünket isteni félelemben véghezvihessük, a te anyasztegyházadnak igazi tagjai lehessünk és jövendőben a bárány lakadalmában me-hessünk, hogy minden szentekkel egyetemben örvendezhessünk. Az Úr Jézus nevében. Ámen.“

Elmélkedése 12 pontból áll. Mindenik végére ima: O, mi sze-relmes Atyánk! stb. kivéve a 12-iket, melyet így végez: Tehát az Úr Krisztus halálát gyalázatos sok kinját, valaki bárány jegyesse, most és mindenkor hirdesse. Amen. *Követi*:

Hálaadás az úri szt. vacsorának osztása után. *Ima*. Berekesz-tés: „Az Úr J. Kr. felkelvén a végvacsoráról, szerelmes tanítvá-nyaival dicséretet éneklének és az olajfáknak hegyére kimenének“. (Mt. 26:30)

Itt sincs más egyéb hátra : Menjetek el békességben Úr Istennek áldottai. Dicsérjétek mindenkoron a ti szt. Atyátokat. Amen.

A másikat 9 részre osztva imával végezi. Utolsó szavai : Jövel hozzánk Uram Jézus, jövel hamar. Ámen.

A harmadik után már használ berekesztést.

Az úrvacsora *Ferencz J.* szerint „Jézus halálának szent emlékjele, egyházi törvény — canon — szerint az anyaszentegyházak hiveinek évenként négyszer szolgáltat ki a templomokban . . . Az úrvacsora anyagát teszi kis négyszögű falatokra vágott kenyér és természetes állapotban levő bor“. Megelőzi a rendes istentisztelet. A lelkész kilép a templompiac közepén levő „szentasztal“ mellé, ott az ünnepélyhez alkalmazott szent beszédet (*Agenda*) tart, azután hiveit áhítatosságra hívja fel, imát mond, melyet a *Miatyánkkal* zár be. Legelsőbbben a pap vesz kenyeret s azután adja hallgatóinak. A borból is. Eközben *dicséretet éneklése*. A templom piacára a szokásos rend szerint előbb a férfiak, azután a nők, a népességhez képest, több csoportban az *úrvacsorát felveszik*. Azután helyeikre menvén, a férfiak állva, a nők leborulva rövid, csöndes áhítatoskodás után leülnek. A lelkész ismét imát mond, melyet a *Miatyánkkal* és *Megáldással* zár be. A keresztény szeretetet és kegyességet ismét hathatósan lelkőkre köti, ünneplésökre áldást kér Istentől s így elbocsátja. „Betegek mindig élhetnek úrvacsorával.“

„Hit és remény nélkül az úri szent vacsora a léleknek nem lesz ama tápláléka, mely az élet küzdelmeire megedz s az igazságért, ha kell erőt ad meghalni.“

„Öltözzünk fel mennyegzői ruhát, hogy lelkünk jegyese, Krisztus gyönyörködjék bennünk az ő vacsorájánál.“

„Készítsünk magunknak utat ama szent hajlék felé, hol a Fiu az Atya Istennek jobbján ül, királyi székét angyalok veszik körül.“

„Nekünk éreznünk kell, hogy üdvöt és boldogságot nem a külső embernek keresztrefeszítésében, hanem a bensőnek, a szívnek, a léleknek megszentelésében kell keresnünk.“

„Uj szövetség az — melyet Isten és ember között Jézus szerzett, szerezte övéi iránti szeretetből, az ő emlékezetére, a bűnök bocsánatjára, a fáradt lelkek megnyugtatóására, a felebaráti szeretet elevenítésére, a halhatatlanság felőli hit és remény zálogául.“

„Legyen ez a szentvendégség egy lépcső, mely közelebb visz rendeltetésünkhez ; legyen jegygyűrű, mellyel magunkat Krisztusnak,

azaz az ő magasztos elvének ujólag eljegyezzük; legyen egy égi pecsét, mely szívünkbe nyomja szent bélyegét a legszentebb érzelmeknek, a legnemesebb gondolatoknak, minőkkel e földön birhatunk“.¹

Konfirmálás.

A „szent jegyekkel élésre“ elő kell készülni. Az őskeresztények közé újakat csak konfirmálás után lehetett felvenni. Ma is megfelel a helyzetnek, ha azt mondjuk, „ezennel egyházunk önálló tagjává nyilvánítlak“, „felavatlak“. Helyesen jár el, aki a közönség előtt hitvallást mondat el és fogadalmat tétet a konfirmáltakkal. A nyilvános kikérdezés a XIX-ik évszázban kezdődött. Akik az őskeresztények közé szándékoztak belépni, három előkészítő fokozaton mentek át, u. m. hallgatók (audientes), térdelők (genuflectentes), megvilágosodottak (competentes φωτισόμενοι) voltak. Akik az utolsó fokra eljutottak, azokat megkeresztelték, imával, kézzel és sókiosztással felavatták. Ezután részesültek úrvacsorában.²

Az unitárius ifjakat kötelezi a Tanács, hogy kellő előkészülettel vegyenek úrvacsorát.

Minthogy a káté tanulása kötelező volt már a XVI-ik százban, az unitárius ifjak készületlenül nem mentek az úrasztalához.

1720-ban a szentlászlói püspöki vizsgálat rendeli: úrvacsorát venni kötelesek az ifju legények és megért idejü leányok.

A XVIII. évszázban az úrvacsorára való előkészítésre kis káté adatott ki. Egy másolt példánya 1759-ben készült a kissárosi iskolában. Ebből következik, hogy Szent-Ábrahámi püspök erről is gondoskodott. Kérdésekben és feleletekben tanulja meg az ifju, hogy és kitől származott az úrvacsora. E kis könyv szerint Jézus azért szerezte, hogy az ő kinos és keserves halálának emlékeztére mindvégig megmaradna és az ő halála által szereztetett drága jó: „a bűnnek bocsánatja és az örök élet kellőképpen is ábrázol-

---

¹ Jézus vevé a kenyeret, meglörte és megáldotta εὐχαριστήσας, εὐλόγησας.

² A róm. katolikusok a konfirmálást szentségnek tartják és a püspök jogkörébe helyezik, chrismanak vagy kenetnek mondják (olaj és balzsam). A görög egyházban a Szentlélek ajándékának jegye. A lutheránus és református egyházakban egyszerűen a kézzel, egy mondással és áldással végzik. Némely egyházak az egyházba felvételnek tekintik és kézzel, egy mondással végzik. (Csel. 8,14.)

atnék és a hiveknek az Úr Krisztussal és egymással való lelki egyesülése egységesen bizonyíttassék, mert sokan egy test vagyunk, akik egy kenyérből és egy pohárból részesülünk“.

„Az úrvacsorára elő kell készülni. Minden ember szálljon lelki ismeretébe, vizsgálja meg magát, vajjon élt-e a Krisztus parancsolata szerint s nem bántotta-e meg az ő jóltevő Istenét“. Így imádkozzék:

Én Istenem, az én ifjuságomnak vétkeit bocsásd meg énnekem, hogy lehessen üdvösséges e szent vacsorával való élesem. A te szent fiadért hallgass meg — Ámen.

Az úrvacsora vétele utánra ismét imádságot tanít az ifjunak.

A gimnáziumi tanulóifjuság a katechesis különböző kiadásai-val el volt látva, de volt egy kiskaté azok számára, akik a felső osztályba, a diákok közé akartak belépni. Ezt megtanultuk és kétheti vezeklés után fel kellett mondani. Igen izgató feladat volt nekünk, akik Tordáról vagy Keresztúrról gyűltünk össze, mint amugy is teljesen idegeneknek. Ezt jogosan nevezhetem konfirmálásnak, mert aki ezt elmondotta, az már vehetett úrvacsorát.

Az iskolai törvény erre is kiterjedett. A XIX. évszáz 40-es éveiben kiadott főiskolai törvény így intézkedik: „vallásunkat követő mind benn, mind künnlakó felosztályuak . . . valahányszor szentvacsora osztatni szokott, azt illő előkészülettel felvenni kötelezetnek“.¹

Az úrvacsoravétel szorosán csak a 7—8-ik osztálybeliekre volt kötelező.

A konfirmálást rendszeressé és többé-kevésbbé egységessé a Ferenc József kátéja tette. E kis könyv sok kiadást ért és sok lényeges változáson ment át mindig előnyére. Helyesen szerkesztett kérdéseivel és feleleteivel, valamint gazdag magyarázó jegyzeteivel még sokáig fog jó szolgálatot tenni a konfirmációra előkészítés igen nagy fontosságú munkájában.

Mínthogy az unitárius ifjuságnak nagy többsége falun bevégzi a tanulást s jórészt az olvasást is, a papra vár az a nagy feladat, hogy a serdülő ifjakat hitünkben valóban konfirmálja, ingathatatlanul megerősítse. Ezt tartva szem előtt állandóan hangsúlyozzuk, hogy az újabb tanácsi utasítás szerint a 14 évet betöltő ifjakat ösz-

---

¹ A Főtanács 1853-ban szabályozta. (26. jk. sz.)

től tavaszig tartsák kezök alatt és készítsék elő nemcsak a hitvallásra, hanem az egyházi életre is. Egyházunk történelmét, szervezetét ismerje meg, sajátítsa el minden ifju, aki a felavató szép ünnepre készül. Ugyanakkor fogadalmat tesznek a gyülekezet előtt és bejegyzik nevöket a konfirmáltak anyakönyvébe.

Ezt az alkalmat áron is megvegyétek és egész szívvvel, lélekkel azon igyekezzetek, hogy gyermekeitek, ifju hiveitek, öntudatos unitáriusképpen lépjenek be az életbe.

Dr. Boros György.

SZABAD VAGYOK.

Vak voltam eddig és szegény.
Most megnyílt előttem a csoda-ajtó,
Feltárúlt nekem a meglátás világa
S a gazdagságnak minden kincses álma.

Bús voltam eddig és fekete.
Most új hangok futnak szívem húrjain:
Mosolygó, kacagó, szent örömök
S a fehérség színe bennem már örök.

Rab voltam eddig s a magamé.
Most széttört rajtam az acél-bilincs.
Eddig voltam a békétlen, öröklázadásé,
Most megnyugodtam és szabad vagyok,

Mert most az életem egészen a másé.

Fekete Lajos.

Theológiai akademiánk legközelebbi tudományos feladata. ¹⁾

Tisztelendő Professzor urak, kedves hallgatók!

Engedjék meg, hogy az akadémia előljárósága nevében a munkára indulás első pillanatában igen röviden egy pár szót szólhassak én is.

A theológiai akadémia készülő szabályzata szerint: ez az akadémia az unitárius szellemű tudomány fókuszja, melegágya. Az unitárius gondolatnak, mint vallásos világszemléletnek, itt kell meggyökereznie, s innen kell szétsugároznia a hívő lelkek megvilágítására és boldogítására.

Ennek az akadémiának kettős célja van: egyik a gyakorlati papképzés, másik a theológiai tudomány unitárius szellemben való művelése. Hogy mi ma ebben a zavaros szellemi áramlatokkal telített társadalmi életben, a mai gazdasági válságoktól gyötört és lelki nyugalmát elveszített emberi társadalomban a pap hivatása, azt hiszem, mindnyájan érzik s csupán azt szeretném, ha ennek tudata állandóan nyugtalanító lánggal lobogna lelkükben. Ez a hivatás apostoli lelket, örök nyugtalanságtól üzött, folyton építeni akaró, soha megnyugodni és megelégedni nem tudó szellemiséget kíván, szóval prófétákat és apostolokat. De nem erről akarok én beszélni.

Hanem az akadémia másik, tudományos feladatáról. A theológiai tudományok rendszerében vannak olyanok, amelyeket mivelhetnek mások is s mi az elért eredményeket átvehetjük és elsajátíthatjuk. De vannak olyan feladatok, amelyeket rajtunk kívül senki ezen a világon meg nem oldhat, el nem végezhet; amelyeknek az elvégzéseért Isten és emberek előtt, a történelem ítélőszéke előtt egyedül mi vagyunk felelősek. Ez a nehéz, gyönyö-

---

¹⁾ A theológiai akadémia évnyitó ünnepélyén, okt. 1-én.

rüséges munka reánk vár. Én két ilyen feladatot látok. Egyik az unitárius hittan, másik az unitárius egyház történelmének megírása. Ezzel a két dologgal mind a mai napig adósa vagyunk a világnak s a tudománynak s mindenekelőtt adósa vagyunk saját magunknak. Ezt az adósságot más helyettünk ki nem fizetheti, le nem törlesztheti.

Irodalmunkban hittani munkát is, egyháztörténelmünkre vonatkozót is kettőt ismerek. Egyik a Szent-Ábrahámi Summája, másik a Ferencz József Hittana. Mindakettő kitünő munka a maga nemében és a maga korában, de nem az, amire nekünk ma szükségünk van. Szent-Ábrahámi páratlanul áll a 18. századi egész magyar protestáns vallástudomány irodalmában, de egy nagy hibája van. Az, hogy nem unitárius. Szent-Ábrahámi lelke előtt ott állott a dézsi komplanció tilalomfája s a század ariánus-üldöző lelketlenségét lefektében és felkeltében szüntelenül kellett éreznie az egyháza létét féltő főpapnak. Nem volt szabad azt írnia, amit a lelke diktált, hanem azt, amit a komplanció megengedett. Ferencz József hittana nem érzi ezt a szellemi béklyót, de a felvilágosodás légkörében fogant lelki gyökérzete s a Kanti „tisztá ész” kultusza mellett megfélekedezik Schleiermachernek arról az örökérvényű és örökigaz megállapításáról, mellyel minden modern theológiának utat nyitott s a vallásos gondolkodás történetében új korszakot jelöl, hogy minden vallás alapja az érzelem. Ez a hiány magyarázza s némileg igazolja is azt a gyakran hallott vádat, amely vallásunk ridegségét hangoztatja. És emellett ez a Hittan középiskolai tanulók részére készült tankönyv, amely kitűzött céljánál fogva és mert tudományos igényeket nem támaszt, nem is lehet az, amire mi gondolunk s aminek hiányát mélyen érezzük.

Egyháztörténelmünk szintén kettő van. Egyik a Kénosi—Tözsér, illetőleg Uzoni Fosztó kézirati műve, másik a Székely Sándor „Unitária vallás történetei Erdélyben”, mely nem egyéb, mint az előbbinek rövidre fogott kivonata. Nem kell sok szót vesztegetnem arra, hogy, bármennyire gazdag és értékes anyagot gyűjt is össze az előbbi, egyik sem felel meg a történetírás mai legszerényebb igényének sem.

Ki fogja valaha megírni a mi hittanunkat, ha nem mi? Ki fogja összeállítani és megírni a mi Golgotás multunkat, ha nem

mi? Legyen szabad emlékezetükbe visszaidézni Wilbur professzor előadását, hiszen legtöbbjük — azt hiszem — hallotta. Lebilincselő közvetlenséggel adta elő, hogyan tette ő élete feladatává az unitárius gondolat történelmi kifejlődésének megírását, hogyan készült e gyönyörű, de nehéz feladat megoldására, hogyan tanult meg 6—8 nyelvet csak azért, hogy eredetiben tanulmányozhassa azt a gazdag forrásanyagot, amely Európa különböző országainak könyvtáraiban kutatójára vár, hogyan tett hosszú, költséges és fárasztó utakat, hogy nyomról-nyomra kísérhesse a helyszínén az unitárius gondolat felbukkanásait.

Tudom én azt, kedves hallgatók, hogy egészen más amerikai és angol hittestvéreink helyzete, mint a miénk. Nem is merek még gondolni sem arra, hogy mi a tudományos munka anyagi feltételei tekintetében velők versenyezhetnénk. Szellemiekben is egészen a 19. század végéig nem állhattuk a versenyt. Nekünk a theológián a 60-as évektől kezdve majdnem egy félszázadig csak egy egész és egy fél tanárunk volt akkor, mikor pl. az erdélyi reformátusok theológiáján már négy tanár működött. Egy és fél tanárnak kellett előadnia a theológiai és filozófiai tanulmányoknak azt az egész körét, melynek művelésére ma öt tanárunk van. Lehet-e méltányosan és igazságosan azt kívánni, hogy egy és fél tanár annyit végezhesen, mint amennyit öttől méltán elvárhatunk?

Ámde a helyzet a század fordulóján lényegesen megváltozott. Az addig a polyhistoriák alapján egy emberre halmozott tanulmányok öt, sőt hat szakcsoportra osztottak. Minden szakcsoport külön tanárt kapott és a tanárok — ami nem utolsó szempont — biztos, nyugodt anyagiaktól nem gyötört megélhetést. Idestova három évtizede e változásnak, de a feljebb vázolt lényeges hiányok még fennállanak.

Nincsenek nekem olyan nagyszabású, szélestávlatú elgondolásaim, mint aminő programmal Wilbur professzor egyháztörténeti munkájához fogott.

Csupán arra gondolok, hogy aki a magyar unitárius hittant megírni, a magyar unitárius egyház történelmét a mai kiválmaknak megfelelően összeállítani akarja, annak legalább angolul, németül és latinul tudnia kell. Ha nem is a beszélés folyékony készségével, de a nehézségnélküli, tökéletes megértés mértékéig.

Theologiai akadémiánk legközelebbi tudományos feladata.

Ismétlem, mi e feladatok megoldását senkitől mástól nem várhatjuk. Filozófiai, pszichológiai, pedagógiai munkát irhatnak mások is. De az unitárius hittant és egyháztörténelmet csak mi irhatjuk meg, ez a mi feladatunk s ha nem teljesítjük, az erkölcsi felelősség a mi lelkiismeretünket terheli. És a lehetőség útja is nekünk áll leginkább és viszonylag akadályok nélkül nyitva. Könyvtárunkban egy kiaknázatlanul álló, rendkívül gazdag és becses forrásanyag nekünk áll legkészségesebben és legkevesebb költséggel rendelkezésünkre.

A munkábaállítás első alkalmával ezeket akartam Önöknek elmondani s boldog volnék, ha valamelyikük, vagy néhányuk lelkében e tudományos feladatok iránt egy kis megértést és nyugtalantságot, egy kis magábaszállást, a meggondolásnak és értékelésnek csak egy kis szikráját ébreszthettem volna.

Az előjáróság nevében tisztelettel üdvözlöm ja tisztelendő professzor urakat, igaz és őszinte [érzéssel mondok Önöknek, kedves hallgatók, Isten hozottat. Az új iskolai évre jó egészséget, kitartást és szorgalmat kívánok. Isten kegyelme és áldása legyen minden jóra irányuló törekvésükön.

Dr. Gál Kelemen.

Adalék N. Fekete Gábor életrajzához.

Egyesek előtt ismeretes, hogy annakidején a mi boldog emlékezetű főgondnokunknak: nagyfalusi *Fekete Gábor* kolozsvári kir. ítélőtáblai elnöknek elhalálózása alkalmából *vázlatos* életrajzát összeállítottam volt, amely különböző okok miatt nem kerülhetett publikálásra; később pedig — igen jellegzetes körülmények között — kéziratom is elkallódott. Közhivatali pályán működő egyének részletes és irodalmi szempontból is értékes, rendszeres életrajzát megírni nagy feladat, mert a megszabott sinpáron: a hivatali fokozatokon való előhaladás külső tényén kívül a nagyközönség érdeklődésére számot tartó benső fejlődést nem ismerjük és a legkiválóbb munkásság is a hivatalos iratok szoros tömkelegébe szétszóródik. Emberileg teljesen lehetetlen a kiválóságot igazoló mozzanatokat adatszerűleg, iratszerűleg összeállítani s ezért az élet és jellemrajz folyamatos adatait halvány külső jelenségek-ből kell mozaikszerűen összeszedgetni.

Ez a nézőpont érvényesül a birói pályán kimagasló egyéniségekre nézve is, hacsak egyesek oly irodalmi munkásságot nem fejtettek ki, amely tevékenység az egyéni fejlődés, hirdetett elvek és kitermelt gondolatok tárházaként nem értékesíthető. Nagyfalusi Fekete Gábor élet- és jellemrajzírója is hasonló helyzet előtt áll. Hosszas és fáradságos uton előbb élete folyásának hiteles adatait kell hogy összeszedje s a lehetőségig hozzá kell jutnia azokhoz a családi, társadalmi és egyházi életet előnkbe táró jelenségekhez, amelyek az általános szólamokon túl bensőséges tartalmat adnak az irodalmilag is szabatos, rendszeres életrajznak. Én a mi egyházi embereink hiányzó életrajzát sokszor és sokféle formában tettem szóvá, de vizout azt is kiemeltem, hogy ily életrajzok megírására hivatott embereink úgy el vannak más sürgősebb és aktuális kérdések kidolgozásával foglalva, hogy a megkívántató idővel nem rendelkeznek. Ha és amennyiben ily életrajz alapos

és gondos megírására volna is néminemű készségem, birói elfoglaltságom mellett én se érek rá a kivánságom és elgondolásom szerinti élet- és jellemrajz megírására, de nem tartom megengedhetőnek, hogy az utóbbi évtized oly kiváló egyéniségünknek, mint nagyfalusi *Fekete Gáboré* és kövendi *Gál Jenőé* az unitárius közönség előtt az ismeretlenség szürke kódébe vesszen el. Kövendi Gál Jenő életrajzát is vázlatosan megírtam volt s az a kézirat is elkallódott. Et libelli habent sua fata.

Érzésem szerint nem csak én vagyok hivatva az említett kiváló jogászok emlékét kegyeletesen ápolni és példaadó egyéniségüket unitárius közönségünk előtt minél plasztikusabban megjelenteni, azonban a mások magatartását nem használom fel mentesítő körülménynek és újból megpróbálom ezuttal a nagyfalusi Fekete Gábor emléke iránt tartozó tiszteletemet az életrajzi adatok gyűjtögetése által kifejezésre juttatni s ha alkalmam lesz, az unitárius egyház háliját egy életrajz megírásával leróni.

Megkezdett újabb adaggyűjtésem rendén sikerült két hivatalos okmány hiteles másolatát megszereznem. Fekete Gábor életének két kimagasló mozzanatát tárják elének az okmányok: táblai elnökké történt kinevezését és belső titkos tanácsosságának előkészítését.

Az okmányok tartalmára ezuttal semmiféle észrevételt nem teszek, azokat jegyzeteléssel nem kísérem, eléggé beszédek azok önmagukban.

A titkos tanácsosság tekintetében azonban annyit megjegyzek, hogy az uralkodói jogokat oly királyi módon gyakorolt Ferencz József idejében mindenik szakminiszter elsősorban a miniszterelnöknek tett jelentést, ha valamelyik kiváló szakemberét kitüntettetni akarta. A miniszterelnökök ezután öfelségének kieszközölte az *előzetes* hozzájárulást és ha ez sikerült, akkor történt meg a szabályszerű fölterjesztés. A titkos tanácsosi méltóság adományozása iránt a kezdeményezés 1911. évi augusztus 26-án történt és az Öfelségének 1912. évi június hó 28-án kelt legfelsőbb elhatározásával következett be.

Az okmányok közlésével kapcsolatban fölkérem az unitárius hittestvéreket, hogy a nagyfalusi Fekete Gábor életrajzának megírásánál felhasználható bármily jelentéktelennek látszó adatot kezemhez juttatni sziveskedjenek. Most pedig a mi szerény unitá-

rius nagy emberünk emberi értékét hirdessék az alábbi száraz, hivatalos adatok.

I. M. Kir. Igazságügyminiszter. 310) — I. M. E. Legkegyelmesebb Uram. Fekete Gábor 48 éves, unitárius vallású, okleveles ügyvéd, államszolgálatát 1872. évi január hó 12-én kezdte meg, mint alügyész a nagyszzebeni ügyészségnél; 1873. november havában a marosvásárhelyi ítélőtáblához elnöki titkárrá; ugyanehhez az ítélőtáblához 1877. évi április havában pótbíróvá, 1882. évi március 17-én rendes bírónak és 1890. évi május hó 23-án tanácselnökké neveztetett ki, utóbbi állásában az ítélőtáblának 1881. évi május 5-én bekövetkezett szétesztása alkalmával is meghagyatott, úgyhogy jelenleg is ezen minőségben van alkalmazva.

Alapos készülségű, gyors felfogású és tevékeny bírónak, a vezetésére bizott tanácsítélkezést a jogszolgáltatás mai követelményeinek megfelelő színvonalra emelte, a marosvásárhelyi ítélőtáblai elnök akadályozása és távolléte esetén ismételten teljes megelégedésre önállóan vezette és az elnököt igazgatási és felügyeleti hatáskörében is sikeresen helyettesítette.

Midőn ezek után hódolatteljesen még megjegyzem, hogy a javaslatba hozott egyének társadalmi és politikai magatartása kifogástalan, azzal a legalázatosabb kérelemmel vagyok bátor császári és apostoli Királyi Felsőged elé járulni, hogy Berczelly Jenő kolozsvári ítélőtáblai elnöknek hasonminőségben a kassai ítélőtáblához saját kérelmére leendő áthelyezését *megengedni* és Fekete Gábor marosvásárhelyi ítélőtáblai tanácselnököt a kolozsvári ítélőtáblához elnökké kinevezni méltóztassék.

A legfőbb elhatározásnak ebben az értelemben szerkesztett tervezetét a legmélyebb hódolattal */.* alatt mellékelem.

Budapest, 1894. július 22-én *Szilágyi Dezső*.

„Magyar igazságügyi miniszterium előterjesztése folytán Fekete Gábor marosvásárhelyi ítélőtáblai tanácselnököt a kolozsvári ítélőtábla elnökévé kinevezem. Kelt Ischlben, 1894. évi július hó 29-én. Ferencz József sk.”

„Vettem 1894. évi augusztus 1. Szilágyi.”

II. Igazságügyminiszterium Elnöksége. Sz. 8624—1911. A m. kir. Miniszterelnök Urnak

Fekete Gábot, a kolozsvári királyi ítélőtábla elnökét a belső titkos tanácsosi méltóságnak díjmentes adományozásával leendő legfelsőbb kitüntetésre óhajtanám javaslatba hozni.

Nevezettnek személyi adatait és eddigi szolgálatait a következőkben van szerencsém ismertetni:

Fekete Gábor 66 éves, unitárius vallású, okleveles ügyvéd, megelőző ügyvédi gyakorlat után államszolgálatát 1872. évi január hó 12-én kezdte meg, mint belügyész a nagyszzebeni kir. ügyészségnél; 1873. évi november hó 18-án a marosvásárhelyi kir. ítélőtáblához elnökké kinevezte.

lő táblához elnöki titkárrá, ugyanehhez az ítélőtáblához 1877. évi április hóban pótbíróvá, 1882. évi március hó 17-én rendes bírónak, 1890. évi május hó 23-án pedig tanácselnökké neveztetett ki, 1894. évi július hó 29-ke óta a kolozsvári kir. ítélőtábla elnöke.

Negyven évet meghaladó közszolgálatában mint bírónak és mint hivatalvezető egyaránt kiváló sikerrel működött; széleskörű tudása, bő bírói tapasztalata és fáradhatatlan munkabíráásával épp úgy, mint kipróbált, tiszta jellemével általános elismerést és köz-tiszteletet vívott ki magának.

A kir. ítélőtábla elnöki állásában immár 17 évet meghaladó idő óta az ítélkezés vezetése és irányítása, valamint az első folyamodású bíróságok felett gyakorolt éber felügyelet által az igazságszolgáltatás terén igen jelentékeny érdemeket szerzett, miért is legfelsőbb kitüntetéssel nemcsak indokolt, hanem általános megelégedést is keltene.

Ezeknek előrebocsátása után van szerencsém Nagyméltóságodat tiszteletteljesen arra kérni, hogy a belső titkos tanácsosi méltóságnak a nevezett ítélőtáblai elnök részére leendő adományozásához Ő császári és apostoli Királyi Felségének előzetes legkegyelmesebb hozzájárulását kieszközölni és Ő Felségének ebben az ügyben hozandó legfelsőbb elhatározásáról engem annak idején értesíteni méltóztassék.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását. Budapest, 1911. augusztus 26-án. Dr. Székely Ferenc sk.“*)

Közli: *Dr. Tóth György.*

---

*) Megemlítjük, hogy Fekete Gábor rendkívüli pályafutását 1917. évi június hó 18-án bekövetkezett halála zárta be még mindig tényleges táblai elnökségében. Hosszas táblai elnöksége idején, nehogy még a gyanu árnyékát is magára vegye, elnöki titkárnak unitáriust csak egyet alkalmazott, jóllehet lettek volna erre alkalmas embereink. Szerény, de páratlanul igazságos, jellemes, erős egyéniség volt.

I R O D A L O M.

Egy unitárius hitvilága. Irta Hall Alfréd, az Unitárius és Szabad Keresztény Egyházak Általános Egyesületének elnöke. Angolból fordította Dr. Kiss Elek unitárius teol. akad. tanár. 84 oldal. Az „Unitárius Evangélium” könyvsorozatának I. száma. Ára 30 L. Kapható a fordítónál Kolozsvárt. Grafik Record 1933.

Unitárius egyházunkban sokszor hangzik panasz amiatt, hogy akik az egyház jóvoltából idegen nyelv megtanulásához hozzájutottak, ezt az előnyt nem használják az unitárius gondolkozás irodalmi uton való ismertebbé és népszerűbbé tételére. Különösen Angliában és Amerikában az egyház révén tanult ifjú papjaink azok, akik mintha szándékosan összebeszéltek volna, úgy szólva semmi jelét nem adják annak, hogy olyan kulturnyelvnek a birtokában vannak, melyen a legtöbb unitárius szellemű könyv vagy tanulmány jelenik meg. Nem igyekeznek a remélhetőleg magasabb képzést és szélesebb látókört, melyet nemcsak az egyén, hanem a köz javára is szereztek, azoknak is javára fordítani, akiknek Erdély határán túl alig volt módjukban megfordulni, nyelveket tanulni, kultúrát megismerni. Az unitárius gondolkozás fejlődéséről s általában az unitárius szellem haladásáról, újabb nyilvánulásairól kisebb-nagyobb tanulmánynak a közreadása vagy csak egy-egy újabb könyvnek az ismertetése már arról tenne bizonyosságot, hogy a kivételes szerencsében részesült akadémista ezen az uton szerzett több tudását nem kizárólag a magáénak tekinti, hanem erkölcsi kötelességének érzi azt a köz javára is értékesíteni.

Amilyen lehangoló nagyobb számban levő ifju akadémistáinknak önmagukban való szellemi elzárkózása, éppen olyan örömmel és elismeréssel kell üdvözlönnünk Dr. Kiss Elek teol. akad. tanárnak buzgóságát, egyházával és az unitárius gondolkozással szem-

ben érzett szellemi kötelességteljesítését, mellyel részint eredeti, részint fordított művekké ajándékozta meg a nyilvánosságot. Nem szólunk most arról, hogy választása a fordításoknál mindig szerencsés-e, de meg kell és meg akarjuk becsülni azt a jóakaratot és munkakedvet, melyről már nem egyszer tett bizonyosságot. Jelen esetben előre kijelentjük, hogy amikor Hall Alfrédnek, a neves angol unitárius írónak és igen előkelő helyet betöltő egyházi férfinak „Egy unitárius hitvilága” c. könyvének a lefordítására vállalkozott, választása szerencsés volt s az unitárius szellemi életnek is jó szolgálatot tett.

A fordításhoz Dr. Varga Béla teol. akad. tanár irt a könyv értékeit igen nagy elismeréssel méltán hangoztató előszót. Szerző is irt előszót a könyvhöz, melyből megtudjuk, hogy nem egészen új műről van szó, hanem ez tulajdonképpen egy több év előtt más címen megjelent könyvének némi átírása és kibővítése. Örvidenünk kell, hogy ez az újabb kiadás magyar nyelven is megjelent, mert nemcsak a hit főbb kérdéseire ad megvilágosító feleleteket, hanem elfogultságtól mentes módon, unitárius emberhez illő szabadelvű felfogással a vallásos gondolkozás minden lehető vonatkozását felöleli. Figyelme kiterjed a történelmi fejlődésre, ami a teljesebb megértéshez hozzátartozik, az idők folyamán létrejött helyes és helytelen vallásos irányzatokra, reámutatva az okokra, melyek a fejlődés különböző irányait előidézték. Szerző a tárgyalást mindjárt azzal a váddal kezdi, mit ellenfeleink olyan szívesen szegeznek az unitáriusok mellé, hogy az unitarizmus a tagadásban fejt ki erejét. Kimutatja, hogy ép az ellenkezője igaz. Az unitarizmus a haladó emberi gondolkozással teljes összhangban levő hitfelfogásánál fogva nem a tagadás, hanem az állítás vallása. Magunk részéről ehhez a megállapításhoz csak azt fűzzük hozzá, hogy a tagadást is természetesnek kell tartani, ha a többi vallások lényegével szemben valamely hitfelfogás a józan gondolkozás útján olyan messzire haladt előre, hogy tagadni kénytelen, amit mások állítanak, a saját érdekük védelmére még mindig csökönyösen ragaszkodva a kevesebb ismerettel bíró és kevésbé haladó szellem idejében létrejött régies felfogáshoz. Hall Alfréd röviden, de meggyőzőleg bizonyítja, hogy az unitarizmus határozott formában tanítja eszméit. Az unitarizmus ellen felhozni szokott említett vád cáfolása után reámutat arra, hogy az

unitárius hitfelfogás különböző helyeken és időben miként kezdődött, miként fejlődött a reformációig s azon túl is. Természet-szerűleg első sorban és nagyobb részletességgel az angliai unitárius hitfejlődést tárgyalja, de megemlíti a magyar, lengyel, holland, amerikai stb. unitárius mozgalmakat is. Azután rendre veszi s mindig csak röviden, szószaporítás nélkül a hitet Istenre és az emberre vonatkozólag; a teológusok felfogását Jézusról és Pálról; nem hallgatja el, hogy pl. a protestáns teológusok többet foglalkoztak Pállal, mint Jézussal s így többet a hittel, mint a szeretettel. A biblia s abban az Isten egysége és a szentháromság, a kijelentés s a magasabb kritika, Jézus embersége s a csodák, feltámadás és megtestesülés, emberi haladás, lelkiismeret, bűn, megtérés, helyettes elégtétel, az imádság, a rossz, az egyház, az istentisztelet, a szertartások stb., stb. s az ezekkel kapcsolatos részletek mind figyelme tárgyát képezik, melyeket sok volna felsorolni. Minden kérdésre nézve azt a magasabb és tisztább felfogást képviseli, amely minden elfogulatlanul gondolkozó embernek sajátja kell, hogy legyen. Befejezésül szerző felsorolja azoknak a martiroknak és hősöknek, tudósoknak és feltalálóknak, íróknak, bölcselőknek és költőknek, emberbarátoknak és szónokoknak a nevét s a kort, melyben éltek, akik Angliában és Amerikában az unitárius szellemet és gondolkozást képviselték. Sok világhírű nevet ismerünk meg ebből a névsorból unitárius vonatkozásban. Általában örömmel olvassuk, hogy milyen szép számmal voltak a világ legkiválóbb emberei közül unitáriusok.

Szerény nézetünk szerint, aki ilyen irányu, helyesen értelmezett propagandára alkalmas műveket, ha fordításban is, a nagyközönség számára hozzáférhetővé teszi, nemcsak az unitárius szellem erősítésén dolgozik, hanem általában a haladó gondolkozás számára is jó munkát végez.

Midőn a könyv magyar nyelven való megjelenésével kapcsolatban elismerésünket nyilvánítjuk a fordítóval szemben, nem hallgathatjuk el, hogy a fordítás nehézsége, a mondatoknak és kifejezéseknek kevésbé magyaros visszaadása, néhol értelmetlensége nagy hátrányára van a különben nagyon értékes, tartalmas, rövidre szabott, haladó szellemű fejtegetéseknek. Minden könyvnek, de különösen az ilyennek, melynek a különböző vallásos felfogású emberek között hivatásszerű szerepe van, stílus tekin-

tetében könnyednek, hangulatosnak, magyarosnak, lebilincselőnek kell lennie, hogy az olvasó néhány lapnak az átfutása után ne tegye le kezéből. Minden fordításnál nagyon kell ügyelni arra, hogy az idegen nyelv szavai, kifejezései, mondatai nem az eredetihez való feltétlen ragaszkodással, hanem a magyaros szellem és kifejezésmód szigorú figyelembevételével kerüljenek nyomtatás alá. E fordításnak stílusbeli kellemetlen ízét már az előszónál s még inkább a tárgyalás első fejezeténél érezni lehet. Egy teol. akad. tanárnak a tollából hasonló fogyatékoságokat mutató műnek sohasem szabad kikerülni. Az egyház tekintélye, melynek eszmevilágát tárja fel a könyv s az intézet nivója, melynek a fordító egyik reprezentánsa, tökéletesebb alkotást követel.

Amint már említettük, a fordításhoz Dr. Varga Béla teol. akad. tanár, a kiváló filozófus és író, irt előszót, ki a fordítást is az eredetivel összenézte. Annál feltűnőbb, hogy ennyi stílusbeli fogyatkozással kerülhetett forgalomba ez a sokra hivatott könyv. Új kiadás esetében ezen a bajon okvetlenül segíteni kell.

Midőn e mű tisztult unitárius szelleméért a szerzőnek s a szerencsés választásért a fordítónak ismételen elismerésünket fejezzük ki, a könyvet minden elfogulatlanul gondolkozó embernek szíves figyelmébe ajánljuk. Megérdemli a tanulmányozást. *kl.*

A Magyar Unitárius Egyház Teológiai Akadémiájának Értesítője az 1932—33. iskolai évről. Szerkesztette Csifó Salamon dékán. XXXVII. évf. 8°-adrét, 36 old. Cluj-Kolozsvár. Grafik-Rekord. 1933.

Mindig nagy érdeklődéssel olvassuk teol. Akadémiánk működéséről szóló évi értesítőt, amely rövid betekintést nyújt ezen legfőbb intézetünk szellemi műhelyébe, ahonnan várjuk a lelket, az irányítást és egy szebb jövő felé való célkitűzéseket. Mert a mi unitárius jövőnkre elhatározó befolyással van az, hogy vajjon földhözragadt, csupán az anyagiakért küzdő lelkészek, vagy felsőbbrendű hivatásuknak élő, apostoli szellemű lekipásztorok kerülnek ki belőle. A mi teol. Akadémiánk nem öncélú intézmény, hanem vallási és egyházi életünk melegágya, amely akkor tölti be hivatását, ha tudományos munkásságát a gyakorlati élet számára is tudja gyümölcsöztetni; ha nem csupán arra törekszik, hogy elméleti tudósokat neveljen, hanem önfeláldozó s a mi vi-

szonyainkhoz alkalmazkodni tudó lelkipásztorokat bocsásson ki vallásunk és egyházunk munkamezőire.

A kezünk alatt levő értesítőt *Gálfi Lőrinc* tanárnak „Határvonalak a teológia és a biblia között” című tanulmánya vezeti be, melyet az iskolai év megnyitása alkalmából olvasott fel. Az értelmes és világos fejtegetéssel megírt dolgozathból látjuk a mai teológia fogatkozásait; de részletesebb tájékoztatást vártunk volna a valódi teológia irányelveiről. Kissé merevnek tartjuk azt a határvonalat is, amelyet a biblia és teológia között von; mert hisz minden keresztény teológusnak, anélkül, hogy a bibliát mindenben magáévá tenné, egyben biblikusnak is kell lennie; mert a biblia a ker. teológiának mégis egyik elsörendü forrása.

A tanév történetével kapcsolatban látjuk, hogy az okt. 1-én kezdődött és pedig az E. K. T. és a kultuszminiszternek bemutatott tanulmányi rend alapján. A rendes tanárok mellett előadásokat tartott Ürmösi József magántanár *a falufejlesztésről*. Éneket és zenét Ütő Lajos, egészségtant Márkos György tanított. Az igazgatóságban változás nem volt; de a tanári testület egy taggal szaporodott, mert az E. K. T. Vári Albertet h. teol. tanárnak nyilvánította. Igazgatósági jegyző dr. Kiss Elek, könyvtárnok Gálfi Lőrinc, önképzőköri védnök dr. Varga Béla volt. Az öt évfolyamon együtt 26 hallgató volt, akik közül egy évközben rendes állást kapván, eltávozott. A növendékek magaviselete, egészségi állapota jó volt, azonban a kollokviumoknál egy pár esetben késedelem történt. A növendékek végezték a kolozsvári templomban a hétköznapi és a vasárnap délutáni istentiszteleteket, valamint a főgimnázium alsó osztályaiban a vasárnapi isk. tanítást. Missziói kirándulást rendeztek Tordára és Alsójárába s többen résztvettek a Kolozsvár külvárosaiiban végzett missziói munkában. Angliában 2, Amerikában 1 növendék volt. Alapvizsgálatot 2 alkalommal 9, szakvizsgálatot 3 és lelkészképesítő vizsgálatot 2 növendék tett. Év végén 14 lelkészjelölt volt. Legációból, alapítványokból, segélyekből és kedvezményekből összesen 161.787 leu segélyben részesültek a növendékek. Az önképzőkör Gálfi Elek elnökle mellett szorgalmasan működött. Jutalmat és pályadíjat többen nyertek, de — sajnos — több ilyen természetű alapítvány a bankokban van, kamatozás nélkül.

Általában az értesítőt Csifó Salamon dekán ismert pontosságával állította egybe.

Magyar Protestáns Almanach 1933. évre. Nagy előkészület és lelkes munka után megjelent az első magyar prot. almanach. A külsőleg is terjedelmes mű (413 nagy 8°-adrét old.) méltó a magyar protestantizmushoz s a reáfordított szellemi és anyagi áldozatot méltán megérdemelte. Aki be akar tekinteni a magyar protestantizmus történetébe, jelen helyzetébe és szellemi műhelyének mélységébe, az olvassa el ezt a szépen kiállított könyvet, amely a ref., ág. hitv. ev. és unitárius egyházak helyzetét, azok különböző irányu hatását tárja fel szépen megírt cikkeiben. Minket elsősorban az unitárius vallás lényegét és helyzetét megvilágosító cikkek érdekelnek. Ilyent kettőt láttunk az almanachban. Az egyiket dr. Varga Béla írta „Az unitárius vallás” címen, amelyben történelmi megalapozással és filozófiai mélységgel fejti ki az unitárius vallás alapját, lényegét s az angol és amerikai unitarizmussal való kapcsolatait. A másikat dr. Csiki Gábor missziói lelkész írta, aki különben a szerkesztő-bizottságnak is tagja, „A magyarhoni unitárius egyház élete” címen. Ebben rámutat a XVI. századbéli magyarországi unitarizmusra, annak újabkori felújulására, jelen helyzetére, vallási és nemzeti hivatására s különböző irányu tevékenységére. Ezenkívül az Almanach ismerteti a különböző egyháztársadalmi alakulatokat, azok célkitűzéseivel. A lapokat és folyóiratokat, amelyek között a budapesti „Unitárius Értesítő” sajnálatos sajtóhiba folytán „Novitárius Értesítő” címen szerepel. Ezenkívül a budapesti közhivatalokról, pénzüzetekről, szanatóriumokról, a magyar gyógyfürdőkről, a honosításról stb. ad praktikus utasításokat. Közli a protestáns egyházi és világi vezetők rövid életrajzát arcképpel, akik között egyetlen unitárius sincsen és a protestáns egyházak és lelkészeinek névsorát. Ára 600 leu.

Kovács Lajos: „A mi tisztünk igazsága” címen adta ki azt az egyházi beszédét, amelyet Nagyajtán a háromszéki egyházkör közgyűlésén mondott, amely alkalommal Toók Mózes helybeli gondnok 20 és Darkó Lajos pénztáros 25 éves hivatali működését ünnepelték. A szépen felépített beszédben Máté III. 15. alapján arra a kérdésre felel, hogy „mi a mai unitárius ember kötelessége hitével, egyházával szemben?” Ára a brassói templomépítés javára 2 leu. Ugyancsak Kovács Lajos állította össze az „Unitárius Híradó” című egyházközségi lap III. évf. 4. számát, amelyben az őszi hálaadó ünnepekre való előkészítés mellett a templomépítés ügyét ismerteti s a közelgő téli időszakra a különböző egyesületek társadalmi működésének a programját írja körül.

K Ü L Ö N F É L É K .

Józan Miklós 40 éves jubileuma. A Duna-Tiszamenti unitárius egyházkör október 8-án ünnepli Józan Miklós esperes, püspöki vikárius 40 éves papi működésének jubileumát. Részt kérünk ebből az ünneplésből mi is, habár országhatár választ el tőlük. Résztkérünk, mert Józan Miklós innen indult a lelkiismereti szabadság bölcsőjétől s a kolozsvári unitárius kollégiumon, a polgárdii parochián, az oxfordi Manchester College-n, a torokói papi állomáson keresztül jutott el mai állomására. 1902-ben alakult meg ez az egyházkör, melynek azóta esperese, a vidéki egyházakat évközben többször látogatja s ahol nincs pap, sátoros ünnepek második napján felváltva prédikál és urvacsorát oszt. Három izben volt Amerikában, hol felkeresve a munkatelepeket együtt imádkozott a kivándorolt székely munkásokkal. Az összeomlás után 1920-ban a hódmezővásárhelyi köri közgyűlés kezdeményezésére az egyházkör új szervezetet kap. Ennek értelmében igazgató-tanács alakult, melynek egyházi elnöke. 1927-től kezdve tagja a szintén ujonnan szervezett felsőháznak. Ezen a címen a vikáriatus Fejérmegyében Sárbogárdon egy 220 kat. hold területű birtokot kapott.

1920-ban segédlelkészi állás szerveztetett. 1923-ban amerikai és angol testvéreink menekült hivek gondozására és egyetemi ifjak internátusa céljára megvásárolják az unitárius Misszióházat, mely mellé szintén lelkészi állás szerveztetett. Azóta élénkebb egyháztársadalmi munka foly. A budapesti unitárius egyházközség megalapításának 50 éves fordulóján 1926-ban építőmunkája elismeréséül a Signum Laudis kormányzói kitüntetést kapta.

A 40 éves forduló alkalmas időpont arra, hogy megálljunk egy pillanatra s visszatekintsünk arra az értékes építő munkára,

melyet az ünnepelt végzett. Ez a munka rendezett, anyagilag biztos, békés és nyugalmas viszonyok között kezdődött, de rettenetes politikai, lelki és erkölcsi konvulziók között folytatódott. Ezekben az infernális időkben emberül állta a hű pásztor hivatását. S minden külső ünneplés és elismerés mellett legszebb jutalom — úgy gondoljuk — a hiven teljesített kötelesség megnyugtató és felemelő tudata. A Keresztény Magvető írói és olvasói igaz örömmel küldik üdvözlőlevelüket s kívánják tiszta lélekből, hogy még hosszú éveken át derült lelki nyugalomban és jó egészségben munkálhasson Istenországa építésén.

Szervezeti törvény reformja. A Dr. Ferenczy főgondnok elnöklete alatt a reformjavaslat elkészítésére kiküldött bizottság a várakozásnak megfelelő időn belül elkészítette a valóban érdemes nagy szervezeti törvény javaslatát. E hatalmas tárgyismeretet, minden oldalú körültekintést, és egységes szövegezést kívánó javaslat a várakozásnak nemcsak mindenekben megfelelő, de azt felülmuló érdemes és értékes munka. Közel 100 oldalra terjedő szövegezésében és mindezeket felvilágosító és részletes indoklásával a teljes elismerést érdemelte ki.

A javaslat érdemével ez uttal nem foglalkozhatunk, arra később fogunk reátérni, de már ez uttal ki kell emelnünk azt a nagyjelentőségű irányzatot, hogy az egyházkörök középfoku hatóságát törekszik kiépíteni s ez által nemcsak decentralizálni, de a központi kormányzást is tehermentesíteni.

Az elnökség a beérkezett javaslatot nyomban sokszorosította s azt az E. K. Tanács tagjainak megküldötte, hogy a legközelebbi tanácsülésig annak tagjai áttekinthessék.

Az E. K. Tanács szept. 21-én tartott ülésén foglalkozott a javaslattal, mikor is annak irányelveit és tartalmát általánosságban magáévá tette és úgy a bizottság tagjainak, mint különösen az azt szövegező elnökének osztatlan elismerését és hálás köszönetét fejezte ki.

S egyben elhatározta, hogy a javaslat indoklásával együtt késedelem nélkül megküldessék az egyházköröknek annak mielőbbi érdemleges tárgyalása és netáni módosító javaslataiknak lehetőleg még a tél folyamán való beterjesztése végett.

Mínthogy pedig a javaslat szövege pár kérdésben eltér a bizottság által tartott teljes ülés többségének álláspontjától, elha-

tározta a bizottsági jegyzőkönyv vonatkozó részének a szétküldendő javaslat mellé csatolását is, hogy az egyházkörök teljes áttekintéssel nyilváníthassák véleményeiket.

Részünkről megnyugvással emeljük ki, hogy a bizottság egyhangú megállapítással szerencsés módon találta meg a képviseleti jog határainak kiszélesítését és a történelmi múlt értékeinek korszerű megmentése határvonalait és gyakorlati alkalmazását.

Midőn örömmel és megnyugvással emlékezünk meg e történelmi jelentőségű eseményről, egyben jelezzük, hogy a javaslat érdemleges méltatására is még kiterjeszkedni fogunk.

A székelyudvarhelyi unitárius egyházközség ünnepe. Szép és nagy érdeklődés között lefolyt ünnepe volt a székelyudvarhelyi egyházközségnek f. év szept. 3-án, amikor megalkulásának 60-ik és temploma építésének 25-ik évfordulóját ünnepelte. D. e. 11 órára a Pákei Lajos által tervezett és Fekete Béni építészünk által épített gyönyörű templom, amelyet ujabban villanyvilágítással is felszereltek, zsufolásig megtelt a helybeli és vidéki közönséggel. Az ünnepély istentisztelettel kezdődött, amelyen a gyülekezet éneke után magasszárnyalásu alkalmi imádságot Lőrinczi István, ny. vallástanár mondott, mint aki a kénoszékelyudvarhelyi társ egyházközségeknek egyik lelkésze volt. Halmagyi Samuné urnő, Tompa Lászlóné szakavatott zongorakisérete mellett bájos énekével emelte a vallásos áhitatot. Vári Albert, mint az önállóvá lett székelyudvarhelyi egyházközség első lelkésze, kinek papsága alatt épült a templom, a 84. Zsolt. 2—5 v. alapján ünnepi beszédet mondott. Barra Gizike Vári Domokosnak alkalmi költeményét szavalta el nagy tetszés mellett. Sigmond József helybeli lelkész az egyházközség és a templom történetét olvasta fel. Végül dr. Boros György püspök áldotta meg a templomot és a gyülekezetet s keresztelt meg egy kis gyermeket azzal a tömör ezüst keresztelő készlettel, melyet Bakóczi Károly ajándékozott elhunyt neje: Kilyéni Erzsébet emlékére. Az istentiszteletet a gyülekezet éneke zárta be.

Este 8 órakor, a szépen kivilágított templomban, nagyszámu gyülekezet részvételével szépen sikerült ünnepély volt, amelyen a gyülekezet éneke után imádságot mondott Balázs András esperes; dr. Ferenczi Géza főgondnok megnyitót mondott, amelyben történelmi adatokkal alátámasztva kifejtette, hogy a székely-

udvarhelyi egyházközség keletkezését még a XVI. sz. végén vagy a XVII. elején, a h. szentpáli Kornisok idejében kell keresnünk s ezelőtt 60 évvel csak újraalakulásról lehet szó. Deák Berta saját alkalmi költeményét adta elő meleg érzéssel. Dr. Varga Béla „A lelki válság és a vallás jövője” címen tartott mélyen szántó felolvasást. Puksáné, Boros Irén, Tompa Lászlóné orgonakiséréte mellett, a tőle megszokott művészettel énekelt elragadóan. Kelemen Imre oklándi lelkész Reményik verseket szavalt nagy megértéssel. A Székely Dalegylet pedig művészi darabok előadásával gyönyörködtette a közönséget. Gyülekezeti ének zárta be a szép ünnepélyt. Mi azzal a megnyugtató tudattal távoztunk a székely anyavárosból, hogy ott a jól megalapozott unitárius egyházközség a fejlődésnek azon az útján van, amelyen sok sikert és dicsőséget hozhat egyházunkra. Adja Isten, hogy úgy legyen!

Humanista manifesztum. Ilyen címen közölt egy cikket a Christian Register, az amerikai unitárius társulat legfontosabb sajtószerve pár hónappal ezelőtt. A manifesztum alatt körülbelül 40 aláírást van, amelyek között 8 unitárius lelkész aláírása is ott található.

A manifesztum, amely 15 §-ból áll, a többek között azt tartalmazza, hogy a humanizmus szerint a modern tudomány álláspontján elfogadhatatlan egy természetfölötti lény létezésében való hit és hogy az imádság régi módi szokása helyett a vallásos érzület a személyes élet fokozott formájában és a szociális jóllét előmozdításában kell, hogy kifejezésre jusson.

Még egyebek is vannak ebben a manifesztumban, de nem akarok közölni többet belőle, nehogy úgy járjon e folyóirat szerkesztője, mint az angol unitáriusok legnagyobb sajtóorganumának, az Inquirer-nek a szerkesztője, aki azért, mert a manifesztum szövegét egész terjedelmében leközölte megjegyzés nélkül, súlyos kritikában részesült a lap olvasói részéről és hibáztatták, hogy olyan sok helyet adott ennek a cseppet sem épületes manifesztumnak.

Örömmel kell megállapítanunk, hogy az Inquirer hasábjain éles tiltakozások jelentek meg az „unitárius kereszténység” nevében a manifesztum ellen. Ezek között legjelentékenyebb a jun. 17.-i számban megjelent tiltakozás, több aláírással, az élen MacLachlan nevével, aki a manchesteri unitárius theologia derék igazgatója. Tiltakoznak a történelmi angol unitarizmus nevében az ellen, hogy hasonló szellemű sajtóközlemény lapjukban megjelenhessék. Mac-

Lachlannak külön cikke is van ezen a címen: Unitáriusok-e ők? Egy másik felszólaló pedig különösnek tartja, hogy papok irnak alá olyan manifesztumot, amely atheista és az imádságot elveti. „Bárkinek meghallgatom szívesen a véleményét, akármilyen az, — mondja a cikkíró, — de hogy az Isten és az imádság ellen nyilatkozzanak azok, akik azt a hivatást választották, hogy „az imádságnak házában” imádkozzanak Istenhez, ezt képtelenségnek tartom. Vajjon meggondolták-e, mit csinálnak?!“

Hát ezt igazán mi sem tudjuk megérteni. A humanista mozgalom még ez idő szerint törpe kisebbség az amerikai unitáriusok kebelében, habár, sajnos, olyan nevekkel ékeskedik, mint Fagginger-Auer professzor, akinek neve vezet az aláírások élén. Channing és Parker — úgy látszik — sokak előtt feledésbe ment s a rosszféle liberalizmus már az egeket ostromolja. Ez a humanizmus már se nem vallás, se nem kereszténység, hanem közönséges, durva materializmus, mint az Inquirer igen helyesen megjegyzi.

A szabadelvű kereszténység és vallásszabadság nemzetközi társulatának évnegyedenként közzétett híradója szintén megemlíti 1933. március—augusztusi számában a manifesztumot, mint a liberálisok egy csoportjának tipikusan amerikai megnyilatkozását. Kijelenti, hogy nem kritizálja és nem veszi észre, hogy ennek a manifesztumnak sem a kereszténységhez, sem a valláshoz nincs semmi köze. Szükségesnek tartja mégis a főbb pontokat közölni. Ennek a nemzetközi társulatnak mi is, mint egyház s egyesek is tagjai, akik évi tagdíjat fizetnek. Sajnálatos, hogy a titkár ur megjegyzés nélkül hozza a manifesztum főbb pontjait, mint „érdekes” olvasmányt. Ugy látszik, hogy a Társulat titkársága súlyos fogalomzavarban szenved a szabad *kereszténységek* és a *vallás* szabadságot illetőleg, amiről nagyon hasznos volna felvilágosítani. Ahelyett, hogy a kereszténységen kívül (mohamedán—zsidó) keresnék a kapcsolatokat, jó volna, ha tisztába jönnének első sorban a szabadelvű kereszténység fogalmával. Rade Márton, Otto Rudolf, Niebergall (†), Hermelinck, Baumgarten s a többi európai tudós theologusok nehezen fogják elfogadni a liberalizmusnak azt az üres és szétfolyó értelmezését, amelyet az amerikai humanisták képviselnek. Pedig ezek az urak ott voltak a prágai kongresszuson s annak javát és súlyát ők adták. De nem fogadjuk el mi sem s ha a nemzetközi társulat minket tagjainak óhajt tekinteni, kívánatos volna, hogy tisz-

tázza álláspontját, mert a zavaros koncepciók csak ártnak az ügy érdemének és értékének.

Kérdjük, hogy vajjon nem volna-e helyes a mi egyházunknak, amely a legrégebb unitárius egyház, evvel a manifesztummal kapcsolatban felhívni az amerikaiak figyelmét az unitárius gondolat megőrzésére s óvást emelni a Dávid Ferenc, Channing—Parker—Martineau örökségével való azon könnyelmű játék ellen, amelyet egyes amerikai humanisták üznek az unitarizmus kebelén belül. Szorongó érzéssel kell arra is gondolnunk, hogy nekünk ifjaink, papnövendékeink mennek Amerikába, ahol esetleg ahelyett, hogy komoly dolgokkal foglalkoznának, humanista mentalitással fognak visszatérni. Willbur ur, véletlenül épen akkor, amikor ezek a humanista viták folytak, de ettől függetlenül, egy beszélgetésünk során élesen a szemembe nézett, mintha át akart volna látni rajtam, azt kérdezte, mondjam meg őszintén, hogy van-e valami haszon abból, hogy az önök ifjai hozzánk jöjjenek tanulni?! A kérdés nagyon meglepett s azt a benyomást keltette bennem, hogy ő benne, aki jól ismeri a mi történelmünket, mai helyzetünket és hitfelfogásunkat, ugyanazok az aggodalmak élnek, ha más előzmények alapján is, mint amelyek bennem a humanista manifesztum óta támadtak. Ugy látszik, hogy a liberalizmusuk megvannak a maga nagy hátrányai s ha tulságba megy és elvesziti a talajt lábai alól, a pusztulásnak és szétesésnek egyengeti az utját. A humanista manifesztum szomorú bizonyítványa ennek. — *Varga Béla.*

Pauler Ákos. (1877—1933.) F. év július 1-én kísérték utolsó útjára a Magyar Tud. Akadémia előcsarnokából Pauler Ákos dr.-t, a budapesti egyetem nagyhirű filozofia tanárát. Egyetemi tanári pályáját Kolozsvárt kezdette meg, mint Böhm Károly utóda s akkori papnövendékeink egy része még emlékezhetik komoly és nagystilusú egyéniségére, vonzó, tanulságos előadásaira. Elsőrangú tudós, aki kizárólag hivatásának élt s egész életét a tudomány oltárára tette. Magas erkölcsi álláspont és kiváló szellemi erő jellemezték ezt a minden tekintetben kivételes embert, aki a filozófus tökéletesnek mondható mintaképét alakította ki magában. Elmélyedő, az élet kicsinységei fölé emelkedő, puritán lélek, aki Böhm Károlylyal együtt a magyar filozófiai irodalom klasszikusának mondható. A két nagy magyar bölcselő álláspontja és kiindulása más. — Böhm Károly „Az ember és világa“ c. munkájában fejt ki rend-

szerét. A mint a mű címe is mutatja, az emberi megismerés szempontjából tárgyalja és lélektanilag is megalapozza elgondolásait, amelyek az érték fogalmának megállapításaiban érik el fejlődésük tetőpontját. Paulert ezzel szemben az igazságnak az emberi megismeréstől független alkata, a valóság magvát alkotó végső elvek objektív mibenléte és összefüggése érdekli. Logikájában (1925) és a Logikai alapelvek elméletében c. művében mesteri módon jut kifejezésre tudományos álláspontja. Népszerűbb műve a „Bevezetés a filozófiába, amely a filozófia egyes disciplínáinak (Erkölcstan, esztétika, ismerettan stb.) problémáit tárgyalja főbb vonásaiban. Ebben a művében is mindenütt szembetűnik a szerző eredeti álláspontja. Munkásságára a koronát metafizikája tette volna reá, amelyen mintegy hét éve dolgozott. Nem tudjuk, mennyire készült el e mű, de nagy kár lenne, ha nem volna annyira készen, hogy kiadható legyen. E sorok írójának gyakran említette, hogy nem siet vele, mert alapos munkát akar végezni. E nagy munka közepette ragadta el a halál váratlanul, pótolhatatlan veszteségére a tudományoknak s mindazoknak, akik fényes szellemének áldásait s baráti szívének melegségét és nemes egyszerűségét élvezhették. Vele kihalt férfiágon a Pauler-család, amely egy kiváló jogtanárt és minisztert, (Pauler Tivadar), egy nagy történetírót (Pauler Gyula) és őt adta a magyar irodalomnak és közéletnek. Legyen áldott emlékezete. — *Varga Béla.*

Brassó. Brassói egyházközségünkben évek óta folynak a templomépítési mozgalmak. Valóban bármilyen súlyos gazdasági viszonyok közé jutottunk, de ennek a mozgalomnak szünetelni egy pillanatra sem szabad. Brassó földrajzi fekvésénél, kulturális és gazdasági helyzeténél fogva olyan gócpont, hogy az föltétlenül megköveteli egy unitárius templom építését. Brassóban és környékén élő unitáriusok lélekszáma ma is megközelíti a 2000-et. Ez a szám állandóan emelkedik a beköltözések folytán. Kovács Lajos lelkész nagy buzgóságot fejt ki a hivek összetartása és megtartása érdekében. De mégis a templom az, ami az egyházi élet középpontja s a szétszórta élő hivek közös gyülekezeti helye. Ez fokozza az összetartást, a testvéries érzést és a hitbuzgóságot. De nemcsak egyházi, hanem nemzeti szempontból is óriási jelentőségű a brassói templom ügye.

Ez a mozgalom ujabban nagy lépéssel haladt előre. A vá-

ros egy igen szép és a célra kiválóan alkalmas helyet adott, amelyen záros határidőn belül fel kell építeni a külső viszonyoknak is megfelelő templomot. Az egyházközség készítettett Koós Károly közismert tervező mérnökkel egy nagyszabású tervet, amelyet a város is kisebb átalakítások után elfogadott. Alkalmunk volt a tervet megtekinteni. Valóban, ha az megvalósítható lenne, díszére és dicsőségére válna brassói egyházközségünknek. De ez így akkora költséget tételez föl, amelyet ez az egyházközség a jelen körülmények között meg nem bír, ha csak valamely külső segítséget nem kap, De ha ezen tervet nem is tudná megvalósítani, amely egy hatalmas bérházzal kombinálja a templomot, belőle legalább a templom és egy lelkészi lakás multhatatlanul megépítendő. Még ez is fölülmulja az egyházközség teherbíró képességét. Azért bármennyire is le vagyunk szegényedve, bármilyen súlyos terheket kell hordoznunk, a brassói templomépítés ügyét mindnyájunknak szíven kell hordoznunk, s Kovács Lajos lelkésznek és az egyházközségnek erkölcsi és anyagi támogatására kell sietnünk, hogy a Cenk aljában minél előbb felépüljön a templom az egy Isten dicsőségére.

Női gazdasági tanfolyam. Székelykeresztúron a nyár folyamán az unitárius gazdasági iskolával kapcsolatban 1 hónapos női gazdasági tanfolyam volt, amelyen 59 nő vett részt, akik közül 32 unitárius volt. Ez a tanfolyam is egy újabb jele annak, hogy egyházunk vezetősége a székelység gazdasági talpraállítását szíven viseli s azt a rendelkezése alatt álló eszközökkel előmozdítani igyekszik. A tanfolyamon résztvett nők: lányok és asszonyok sokat láttak és tanultak s nagy elragadtatással beszélnek a tanfolyam vezetőiről és előadóiról. Hisszük, hogy szerzett ismereteiket és tapasztalataikat népünk szélesebb rétegeiben is értékesíteni fogják.

Beiratkozások tanintézetekbe. Teol. Akadémia 4 évfolyamára a folyó isk. évre beiratkozott 24 növendék, akik közül 3 leány. Kolozsvári főgimnáziumban a beiratkozottak száma 177, kik közül 124 unitárius. Székelykeresztúri főgimnáziumunkban 171 növendék van, akik közül 103 unitárius. A kolozsvári főgimnáziummal kapcsolatos elemi iskola 4 osztályában van 67 tanuló, akik közül 38 unitárius. A kolozsvári leányotthonban van 42 növendék, akik közül unitárius 31.

A Magyar Unitáriusok Története képekben c. műnek a kiadását vette tervbe a Budapesti Unitárius Könyvtár, amely műhöz az anyaggyűjtést már meg is kezdette. Az eddig megjelent unitárius tárgyú könyveket (arckép, templom, iskola, papi v. tanítói lak, kulturház és más történelmi emlék, temető stb.) gyűjtik itt össze, lehetőleg mindenikhez rövid leírást adva. — Szerepelttel kéri a Kedves Olvasót, hogy átérezve ennek a műnek szükségét, annak minél teljesebbé tétele céljából ebben a nehéz munkában támogassa és ilyen tárgyú képeit (képes tevezőlapon v. más rajzban) beküldeni sziveskedjék, ha lehet közölve a képhez tartozó rövid szöveget is. *Arcképnél*: szül. és halál. év, leg-rövidebb életrajz v. hivatkozás arra, hogy az hol található. *Épület-nél*: építési év, renoválási év, ha lehet alaprajz is. *Szószerk, orgona, v. más belsőfelvétel*. Ilyen tárgyú képeket aki beküld, a műben jelezni fogják a szives támogatást. Ha kölcsön kapnak ilyen anyagot, azt a mű megjelenése után köszönettel visszaszármaztatják. Ha pedig csak figyelemztetést is kapnak ilyen tartalmu cikkeknek a forrására, (hogy t. i. hol található) azt is hálás köszönettel veszik. *Cim*: Unitárius Könyvtár, Budapest, V. ker. Kórház-u, 4. sz. I. em.

A lelkeszi kongrua ügye. Az unitárius lelkeszek az állami költségvetés egybeállításával kapcsolatosan a legmostohább elbánásban részesültek, amennyiben kongruájukat olyan minimális összegben állapították meg, amely megélhetésüket lehetetlenné teszi s különösen családos és gyermekeket taníttató lelkeszeinket anyagi csődbe juttatta. Az egyház vezetősége minden tőle telhető eszközt és módot felhasznált, hogy ezt a sérelmet orvosolja vagy legalább enyhítse. Azonban minden fáradozása sikertelen maradt. Az illetékes körök az unitáriusok lélekszámának kevés voltával magyarázzák s ezen szenved hajótörést minden igyekezet. Az egyetemes lelkeszörnek f. évi aug. 9. és 10.-én tartott közgyűlésében lelkeszeink is feljajdultak a méltánytalan és igazságtalan elbánás miatt s elhatározták, hogy memorandummal fordulnak a miniszteriumhoz s kéri ügyük méltányos rendezését. Ezt a memorandumot szept. 21.-én tartott ülésében tárgyalta az E. K. T. s elhatározta, hogy felkéri Abrudbányai Ede kamarai képviselő és Lőrinczi Dénes bukaresti lelkesz fiait, hogy azt sürgösen illetékes helyére juttatva, személyesen is járjanak el, hogy ez az ügy kedvező megoldást nyerjen.

A magyarországi unitáriusok kulturnívóját jellemzi a következő kimutatás, melyet az 1920 évi statisztikai adatok alapján a Prot. Almanachban közöl dr. Csiki Gábor.

	Irti és olvasni tud %	Középiskolát végzett %	Felsőbb isk. végzett %	Szellemi pályán van %
Unitáriusok közül	86—	7·21	6·17	7·4
Evangelikusok „	83·34	1·94	1·31	2·0
Reformátusok „	77·83	1·12	0·73	1·2
Róm. kath. „	74·79	1·40	0·73	1·4
Egyéb kereszté. „	73·34	1·70	2·10	—
Görög kath. „	61·63	0·88	0·42	0·9

Pályázati hirdetés. Az Unitárius Egyetemes Lelkészkör, Méltóságos és Főtisztelendő dr. Boros György unitárius püspök ur adományából a következő pályázatot tüzi ki: *Utmutató* irandó *Hitünk és hiveink védelme* érdekében. Határidő 1934. május 1. Az Utmutató lelkészek részére irandó egyházvédelmi és missiói céllal a kívülről jövő támadásokkal szemben. Pályadíj 1000 leu. A pályamunkák géppel, vagy idegen kézírással, jelíges levéllel adandók be a püspöki hivatalhoz. A dolgozatok a bírálattal együtt az 1934. évi lelkészköri közgyűlés elé terjesztetnek megvitatás és végleges megállapítás végett. Székelykeresztur, 1933. augusztus 9—10. Csifó Salamon lelk. köri elnök, Fekete Lajos lelk. köri jegyző.

A templomi művészet elfajulása ellen. Az osztrák kath. püspöki kar felemelte tiltakozó szavát a templomokban előforduló művészeti visszaélések ellen. A templomokban alkalmazott művészet minden esetben valamely vallásos gondolatnak szimbolikus kifejezése, ami kivételes művészi tehetséget tételez fel. Ennek a művészetnek nem az a feladata, hogy talányokat adjon fel, hanem az, hogy építsen és emeljen s a lelkeket a „tökéletes és időnfelüli“ ideálok világába ragadja. Ebből a szempontból elítéli a püspöki kar a templomokban a profán realizmust, naturalizmust és szubjektívizmust. Éppen így elítéli a gyárilag előállított tömegcikknek az alkalmazását, amelyek építés helyett elriasztanak a templomtól. Különösen figyelembe ajánlja az oltárdíszítéseket, nehogy ez által az oltár építészeti szépsége vagy a liturgikus cselekmény háttérbe szoruljon. Inkább semmit se vigyünk a templomokba, mint gipszfigurákat, viaszbabákat és olajnyomatokat. Hogy valaki az egyházművészetnek igazi munkása legyen, oda nem elég magában a tehetség, hanem szükséges „egészséges vallásos érzés, ami csak meggyőződéses hitből,

praktikus, az egyházzal együttélő kereszténységből fakad." Ezért javasolják, hogy minden egyházmegye állítson fel „művészeti tanácsot”, amelynek a tanácsadás mellett a közvetítés is szerepe lenne.

Tanév-megnyitás. Az 1933—34. iskolai évre a Teológiai Akadémia ünnepélyes megnyitása október 1.-én volt, mely alkalommal egyházi ének után imádságot mondott dr. Varga Béla. Felolvasott dr. Kiss Elek tanár. A tanévet megnyitotta Csifó Salamon dekán. Dr. Gál Kelemen isk. f. ü. gondnok az Akadémia legközelebbi feladatairól értekezett. A Püspök Úr pedig lelkes, buzdító szavakat intézett az ifjúsághoz és a tanári karhoz. — A kolozsvári főgimnázium megnyitása szept. 15.-én történt, amikor az ifjúság éneke után imádkozott Vári Albert. Gálffy Zsigmond igazgató megnyitó beszédében üdvözölte Lőrinczi Zoltán és László Tihámér új tanárokat. Dr. Ferencz József f. ü. gondnok üdvözőlő beszédet mondott. A Püspök Úr buzdító beszéde és egyházi ének zárte be az ünnepélyt.

A műveltség öt jegye. Nicholas Murray Butler, a new-yorki Columbia-egyetem tanára, a műveltségnek a következő öt jellemző sajátosságát állapította meg: 1. Az anyanyelv használatában való helyesség és pontosság. 2. Kifinomodott, szelid modor, amely a gondolkodás és cselekvés megszilárdult szokásainak eredménye. 3. Az elmélyedés képessége és szokása. 4. A szellemi fejlődés képessége. 5. A hatékonyság, vagyis a cselekvés képessége.

A kapitalizmus válsága. A kapitalizmus válságáról dr. Ravasz László a dunamelléki ref. egyházkerület közgyűlésén ezeket mondotta: „A nagy háboru százados premisszáknak következménye volt, de magának a háborunak következményeit még csak most kezdjük el levonni a kapitalizmus válságában. E válság oka az, hogy a kapitalizmus nem tudott elég becsületes lenni és ennek a levét issza meg. Gyáva a tőke, fél az élettől s ezért fenyegeti a halál. Amelyik tőke nem mer hitellé átváltozni és ezen a réven nem foglalkoztat és nem táplál millió dolgos kezét és nem termel egyenletes, igazságos és mindenkihez eljutó módon, öngyilkosságot követ el. Az a tőke, amely visszahúzódik az élet nagy körforgásából, olyasmire vállalkozik, mintha a szív azzal akarná megmenteni magát, hogy egyidőre visszatartaná a vért a szervezetből. Ez nem menekülés, ez a szív benuvása. A gazdasági életből kivont tőke papírrá, pénzzé, arannyá csapódik le, páncélszekrényekben és harisnyaszárakban helyezkedik el s ezáltal értékének parányi részére zsugorodik össze, mert a tőke a kiterjeszkedésben él és összehuzódása által hal meg.

A kapitalizmusnak egy etikai revíziója, mondjuk ezzel a szóval, bátor és gyökeres reformációja az, amit kívánunk, mert enélkül szét hull egész gazdasági rendszerünk, nem azért, mert önmagában rossz volt, hanem azért, mert mi voltunk rosszak“.

Az Unitárius Irodalmi Társaság választmányi ülése. Az Unitárius Irodalmi Társaság szeptember 23 án délután Dr. Ferenczy Géza főgondnok elnökle mellett választmányi ülést tartott, amelyen megjelent Főt. Püspök ur és a választmány számos tagja. Dr. Ferenczy Géza elnöki megnyitója után Vári Albert előterjesztésére a választmány 5000 leu segélyt szavazott meg Szentmártoni Kálmánnak, az Unitárius Irodalmi Társaság pályázatán jutalmat nyert „János Zsigmond élet- és jellemrajza“ című munkája kiadási költségeire. Józan Miklós budapesti püspöki vikárius 40 éves szolgálati jubileuma alkalmából a Társaság választmánya meleghangon emlékezett meg Józan egyházi és irodalmi munkásságáról s elhatározta, hogy átíratban is köszönteni fogja a kiváló egyházi férfit és unitárius költőt az évfordulóval kapcsolatban. Egyben felkérte Dr. Gál Kelemen alelnököt, hogy a jubileumi ünnepélyen személyesen is fejezze ki a Társaság üdvözlését. Ugyancsak köszönetet mondott a választmány dr. Tóth György kúriai bírónak a „Keresztény Magvető“ érdekében kifejtett munkásságáért. Elhatározta ezeken kívül a választmány, hogy elkészíteti a Keresztény Magvető tárgymutatóját; a nagyobb mennyiségben levő régi példányokból a bukaresti új egyházközségnek ingyenes példányokat ad, valamint, hogy az őszi Főtanács idején közgyűlést és felolvasó ülést, a tél folyamán pedig előadás sorozatot tart. *(snl.)*

A szónoklat titka. Eötvös Károly, aki maga is egyik legnagyobb magyar szónok volt, a szónoklat titkáról ezeket mondja: „Sarátságos hatalom a szónoklat. Olyan alkotmány ez, melyhez a tudomány, a szinpad, a költészet, az egyéniség és a véletlen adja az anyagot s amelyben mindez csudálatos vegyületekben van együtt s versenyez az egymás felett való uralásért. E verseny, e soha ej nem dönthető verseny az, mely a szószéknek titkát képezi s hatalmát alkotja.

A tudomány tulsulya értekezéssé, a szinpad tulsulya színjátékká, a költészet tulsulya képzelődéssé, az egyéniség tulsulya társalgássá s a véletlen tulsulya adomázássá teszi a szónoklatot.

Pedig a szónoklat egyik se és valamennyi. Kevesebb, mint akár-melyik s több, mint mindegyik összevéve.

Gondolat, mely lángol; szenvedély, mely gondolkodik; egyéniség, mely eszmévé magasztosul; költészet az önérdek szolgáltatában s önérdek, mely a világot öleli magához. Visszanéz a múltba, előretekint a jövőbe s szeme mégis mindig a jelenen függ. Ismeri a történetet, a tudomány érveit, az erények és bűnök vonzóerejét, a természet szépségeit, a vallásnak titkait és nagyon ismeri az emberek gyengeségeit. Eszközeiben nem válogat, vagyis mindig azokat választja, melyek a célra biztosan vezetnek. Ha a magasság nem elég, a poklot hívja segítségül. A földön és a föld alatt levő hatalmak között a legnagyobb hatalom. De csak akkor, ha sikert arat. Ha sikert nem arat: elveszett, eltűnt, mintha soha nem is történt volna. Gúny, vagy közöny és feledés-moha nyomban eltemeti.

A szószék gyakran azt a hatást gyakorolja a szólóra, melyet a mámorító italok gyakorolnak. A szónok agyában a gondolat gondolatot kerget, eszmék gyúlnak ki s tűnnek el nagy hirtelen; képeket rajzol, miként az álom; költészetet teremt, miként az ifjuság; szenvedélyeket kelt, mint a gyűlölet, szerelem, bosszu, csatariadás, örülség s vallási düh. Szerencsés ember, ki a szószéken komoly, nyugodt, a fontolgató értelemnek s a teljes öntudatnak ura. Még szerencsésebb, ki ezen felül ura önmagának, birtokosa az emberek és világ titkainak s ki az önbizalom és önérzet rendíthetetlen alapjáról mosolyogva beszél a mindenséggel.“ (A Názárénusok 137—138 l.)

Gyászhir. *Szolga Lilike*, Dr. Szolga Ferenc és neje Jakabházy Ilona leánya, életének 25-ik évében, hosszas betegség után, szeptember 13-án Sz. Keresztúron meghalt. A beteg édesanyának egy évtized óta gondos és hűséges ápolóját, az édesapának megtartó hitét, bizó reménységét, testvéreinek gondozóját s a családnak napsugarát vette magához a mindeneket tudó, jó Isten, aki egyedül adhat enyhületet a veszteség fájdalmában megtört sziveknek. Mi őszinte részvéttel osztozunk a sokszorosán meglátogatott család bánatában s Istentől erőt kérünk ez újabb csapás elhordozására.

Nyilvános nyugtázás.

Nyilvános nyugtázás a Keresztény Magvetőre az utolsó nyugtázás óta történt befizetésekről.

Csifó Salamon (1932) 100, Mózes Károly (1933) 300, Benkő Árpád (hátr.) 400, Bartók Endre (hátr.) 100, Gvidó Béla 50, Pál Tamás 50, Péterffy Mihály 50, Székely Tihamér 50, Mátyus Gergely 50, Orbók Gyula 50, Fülöp Zoltán 50, Halmágyi János 50, Csongvai Lajos 50, Máté Zsigmond 50, Pethő Kálmán 50, Keresztesi Dénes 50, Pap Gyula 50, Böllőni Vilmos 50, Antónia Mihály 50, Bencédi Pál 50, Török Mihály 50, Szász Dénes 50, Ekárt Andor 50, Pap Zsigmond 50, Katona Ferenc 50, Sigmund József Gagy 50, Lőrinczi Domokos 50, Pálfi Árpád 50, Páll Dénes Zsákod 50, Lőrinczy László 50, Páll Dénes Siménfalva 50, Török Elek 50, Péter Ödön 50, Végh Béni 50, Lőfi Ödön 50, Kovács Imre 50, Benedek Gábor 50, Taar Géza 50, Székely Kelemen 50, Gáll Mózes 50, Ütő Béla 50, Kisgyörgy Imre 50, Fazakas Béla 50, Nagy Dénes 50, Biró István 50, Weress Béla 50, Gálfi András 50, Dr. Szathmári Miklós 50, Lőrinczy Dénes esp. 50, Gáll Gyula 50, Pataki András 50, Nagy Domokos 50, Lőrinczy Dénes Bukurest 50, Id. Kádár Lajos 100, Bálint Albert 50, Simén Domokos 50, Vári Domokos 50, Bedő Miklós 65, Kövári Jakab 50, Fazakas Jenő 50, Balázs András 50, Sigmund József Udvarhely 50, Báró József 50, Nagy Béla Muzsna 50, előbbieik 1933. évre fizettek az 1933. június havi kongruából, továbbá fizettek hátralék címen szintén a f. év június havi kongruából Biró Izsák 100, Benedek Mihály 100, Kozma Zoltán 200, Lukács Sándor 100, László Balázs 200, Katona József 100, Kovács Lajos 150, Barabás Béla 100, Ifj. Kádár Lajos 100, Gombási János 100, Fikker János 100, Bencédi Domokos 100, Kiss Sándor 100, Zoltán Sándor 50, Barabás Béla 200, Székelyudvarhely 200, Benkő Árpád 400. Az 1933. július havi kongruából fizettek 1933. évre Végh Benjamin 50, Lőfi Ödön 50, Kovács Lajos 50, Kovács Imre 50, Benedek Gábor 50, Taar Géza 50, Székely Kelemen 50, Gál Mózes 50, Ütő Béla 50, Kelemen István 50, Kisgyörgy Imre 50, Gvidó Béla 50, Pál Tamás 50, Péterffy

Mihály 50, Székely Tihamér 50, Mátyus Gergely 50, Orbók Gyula 50, Fülöp Zoltán 50, Halmágyi János 50, Csongvai Lajos 50, Máthé Zsigmond 50, Pethő Kálmán 50, Keresztesi Dénes 50, Pap Gyula 50, Bedő Árpád 50, Bencédi Pál 50, Török Mihály 50, Szász Dénes 50, Ekárt Andor 50, Pap Zsigmond 50, Katona Ferenc 50, Zsigmond József 50, Lőrinczy Domokos 50, Pálfi Árpád 50, Páll Dénes Zsákod 50, Lőrinczy László 50, Páll Dénes Siménfalva 50, Török Elek 50, Péter Ödön 50, Bálint Albert 50, Simén Domokos 50, Zoltán Sándor 50, Vári Domokos 50, Bedő Miklós 50, Kövári Jakab 50, Fazakas Jenő 50, Balázs András 50, Nagy Béla Muzsna 50, Sigmond József 50, Báró József 50, Fazakas Béla 50, Nagy Dénes 50, Biró István 50, Fikker János 50, Major Sándor 50, Weres Béla 50, Árkosi Tamás 50, Gálffi András 50, Dr. Szathmáry Miklós 50, Lőrinczy Dénes esp. 50, Gál Gyula 50, Pataki András 50, Nagy Domokos 50, Lőrinczy Dénes 50, szintén az 1933. júliusi kongruából hátralékba fizettek, Barabás Béla 100, Ifj. Kádár Lajos 100, Bartók Endre 100, Biró Izsák 100, Benedek Mihály 100, Kozma Zoltán 200, László Balázs 200, Katona József 200, Gombási János 100, Bencédi Domokos 100, Székelyderzs 200, dr. Abrudbányay Géza hátr. 200, Pap László 1832-re 200 L. Barabás István Bpest 50 pengő.

Kolozsvárt, 1933. augusztus hó 24.

Tisztelettel kérem a hátralékok befizetését és a f. évi előfizetési díjakat.

Hadházy Sándor,
pénztárnok.